

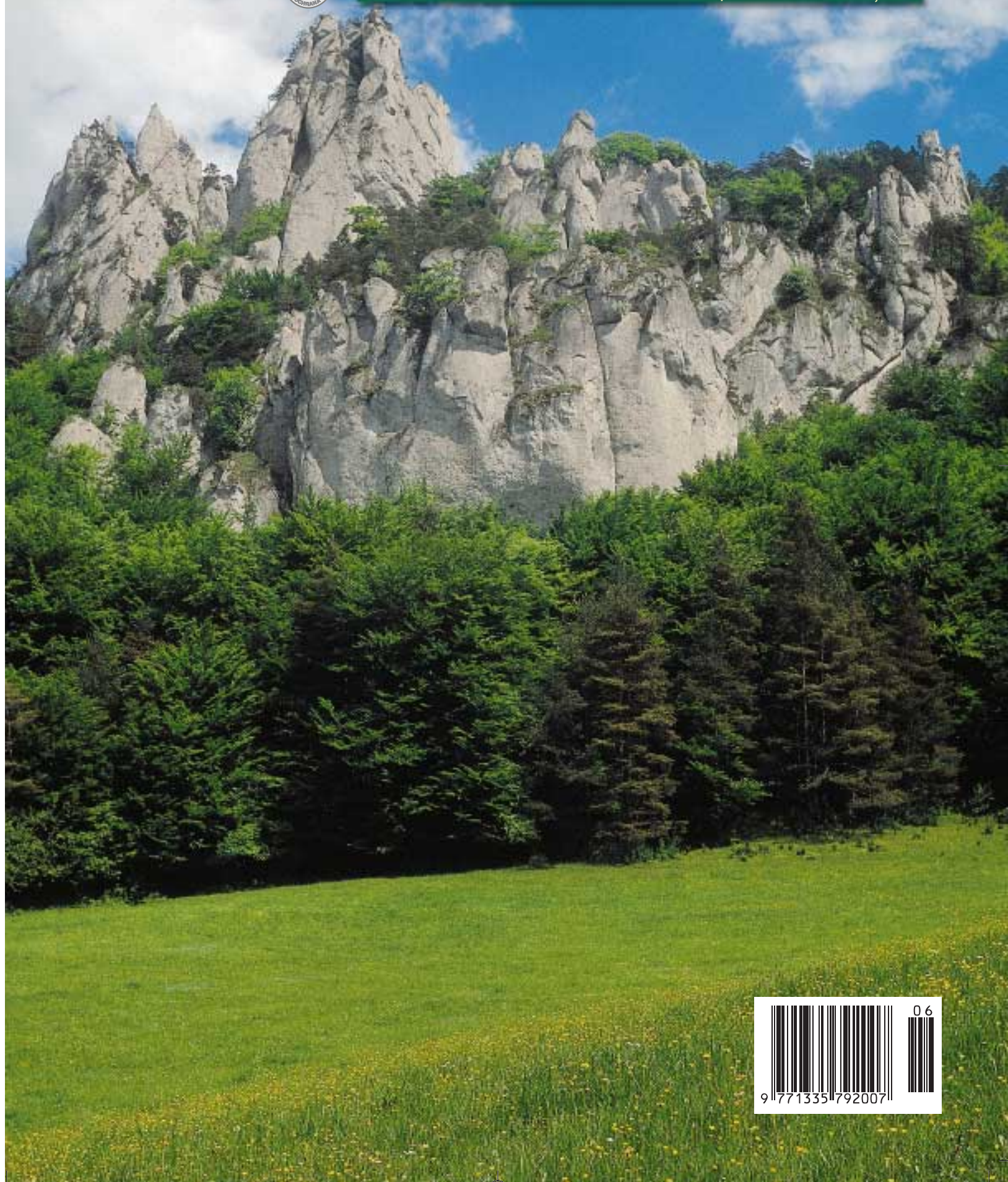
OCHRANA Prírody SLOVENSKA

MAGAZÍN ŠTÁTNEJ OCHRANY PRÍRODY

2/2001

CENA: 25,- Sk

O B S A H :

„Zachovať lesy potomstvu“	2
Vodný žľab v Harmanci	3
Keď sa povie rašelinisko	4
Rybníkárstvo a ochrana vodného vtáctva na Slovensku	6
Vážky – vzdušní piráti medzi hmyzom	7
Obnovenie a úprava lokalít na rozmnožovanie obojživelníkov pri obci Žabokreky a Dolný Harmanec	8
Hlucháň so stratou plachosti	9
Chránená krajinná oblasť Vihorlat v nových hraniciach	10
Archeologický výskum na Tisovskej Hradovej	12
Riečne meandre	13
Obnova rašelinísk v nemeckej spolkovej krajine Meklenbursko-Severné Pomoransko	14
Ojedinelé poniklece	15
Nájdime spoločnú cestu	16
Čo od nás očakávajú?	17
Príbeh o smutnej umelohmotnej fľaši	17
Majetková ujma predmetom záujmu verejnosti	18
Náučným chodníkom cez Súľovské skaly	19
Iniciatíva Karpatského ekoregiónu	20
Kurz ochrany biodiverzity	21
Úrazy strážcov v teréne	22
XI. stretnutie Asociácie strážcov CHÚ	23
Rangerský deň 2001	23
Zachovajme a zveľaďujme dedičstvo otcov a praotcov	24
Možno potrebujete práve túto knihu	26
Do vašej knižnice	27
Kresťanstvo a ochrana prírody	28

Magazín o ochrane prírody na Slovensku
a v zahraničí
Vydáva Štátna ochrana prírody
Slovenskej republiky

Šéfredaktor:

Ing. Juraj Bobula
tel./fax: 0969/446 71 95

Redakčná rada:

Ing. Dušan Bevilaqua
Ing. Július Burkovský
Ing. Janka Cziráková
RNDr. Ľuboš Čillag
Bc. Daniel Dítě
RNDr. Ema Gojdičová
Mgr. Milan Janák
RNDr. Ján Kadlecík
RNDr. Viliam Klescht
Ing. Róbert Trnka

Adresa redakcie:

Štátna ochrana prírody
Slovenskej republiky,
Lazovná 10, 974 01 Banská Bystrica
tel./fax: 088/415 50 27
tel.: 088/415 42 69
e-mail: magazin_sop@sopsr.sk

Tlač, design a tlačové podklady:

Stredoslovenské vydavateľstvo PLUS, a. s.,
Partizánska cesta 76,
974 01 Banská Bystrica

Objednávky prijíma:

Obchodné stredisko PrNS, a. s.,
časopis rozširovaný formou
predaja na poštách

Rozširuje: PrNS, a. s.

Časopis rozširovaný formou
predplatného (IP, FP)

**Objednávky na predplatné prijíma
PrNS, a. s., každá pošta a doručovateľ****Objednávky zo zahraničia vybavuje:**

PrNS, a. s., Vývoz tlače,
Záhradnícka 151, 820 05 Bratislava

Cena jedného výtlačku 25 Sk,
ročné predplatné 100 Sk.

Reg. MK SR č. 1653/97,
ISSN 1335-7921

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia.

Prevzatie textových a grafických
materiálov z časopisu je dovolené len
so súhlasom redakcie a pri rešpektovaní
autorských práv.

1. str. obálky: Súľovské skaly

Foto: Silvester Stiegler

2. str. obálky: Rozsutec –
Národný park Malá Fatra

Foto: Tomáš Koudela

Z HISTÓRIE OCHRANY PRÍRODY

„ZACHOVAŤ LESY POTOMSTVU“ je stále aktuálny odkaz Jozefa Dekreta Matejovie (1774–1841)

Jozef Dekret Matejovie, rodák z osady Dobroč pri Čiernom Balogu (12. 7. 1774), rozhodujúcou mierou prispel k záchrane a zveľadeniu baníctvom a hutníctvom spustošených lesov na strednom a hornom Pohroní. Jeho racionalizačné a novátorské postupy však výrazne presiahli regionálny rámec a položili základ pre usporiadané lesné hospodárstvo v celej krajine. Radí sa tým medzi najvýznamnejších priekopníkov lesníctva na prelome 18. a 19. storočia.

Odhalenie pamätníka J. Dekreta Matejovie v Čiernom Balogu roku 1974

foto: autor

Les nie je len hospodársky útvar, plní aj celý rad verejnoprospešných funkcií, je najprírodnejšou súčasťou krajiny, jej kostrou, výrazne ovplyvňuje základné zložky životného prostredia človeka a prispieva k ekologickej stabilite krajiny. Keďže sa Jozefovi Dekretovi Matejovie podarilo dosiahnuť svoje životné predsavzatie „zachovať lesy potomstvu“, čím došlo aj k zachovaniu kvality prírodného a krajinného prostredia, možno ho právom zaradiť aj medzi priekopníkov ochrany prírody.

Pozoruhodná je životná púť Jozefa Dekreta Matejovie. Po absolvovaní nižšieho piaristického gymnázia v Brezne roku 1787, už v útlo vekú 13 rokov sa stal praktikantom na komorskom lesnom úrade v Banskej Bystrici, neskôr manipulátorom pri meračských prácach v rámci Jozefínskeho katastra a od roku 1790 prešiel viacerými pracovnými miestami v rôznych vtedajších služobných hodnostiach. Bol vždy bystrým pozorovateľom, neustále sa teoreticky vzdelával a prakticky zdokonaľoval. Počas pôsobenia vo funkcii lesného pojazdného v Brezne (1807–1814) sa zaslúžil o usporiadanie osadníckych pomerov v oblasti Čierneho Hrona, čím predbehol dobu o vyše 100 rokov, pretože ani osadnícky zákon v roku 1925 nepriniesol podstatnejšie zmeny. Od roku 1809 robil pokusy s umelou obnovou lesných porastov sejbou, neskôr aj sadbou a tiež s využívaním ťažbových postupov na podporu prirodzenej obnovy.

V roku 1814 sa 40 ročný J. Dekret Matejovie stáva komorským lesmajstrom v Banskej Bys-

trici. Svedčí to o uznaní jeho mimoriadnych odborných schopností, lebo nebolo obvyklé aby sa do tak vysokej funkcie dostal človek prostého pôvodu, Slovák a lesnícky samouk, najmä v období, keď už boli vyškolení odborníci – absolventi Lesníckeho ústavu Banskooštiavnickej Baníckej akadémie. Aj na tomto poste Dekret pokračoval v aktivitách zameraných na ochranu a zveľádovanie lesov, hospodárnosť, zdokonaľovanie evidencie a zlepšovanie sociálno-ekonomických podmienok lesných robotníkov. Organizoval rozsiahle zalesňovanie hollín sejbou i sadbou, niekedy aj v ťažko prístupnom bralnatom teréne. Vydal viac inštrukcií, z ktorých najvýznamnejšie boli ťažbová inštrukcia z roku 1818 a inštrukcia pre pestovanie lesných kultúr z roku 1821. V uplatňovaní biologických princípov hospodárenia v lesoch značne predstihol svoju dobu a mnohé sú aktuálne dodnes. Bol toho názoru, že nové porasty majú mať zloženie podobné prirodzenému zloženiu. Ťažba by mala na-

pomáhať prirodzenému zmladeniu. Prirodzenú obnovu považoval za základ dobrého stavu lesa. Umelá obnova sejbou alebo sadbou by mala byť vykonávaná z miestneho materiálu.

Významným racionalizačným opatrením Dekreta bolo zavedenie ručnej píly do stínky v horehronských lesoch v roku 1825 a odvtedy sa datuje používanie píly v lesoch na celom Slovensku. Pre zaujímavosť treba poznamenať, že používanie píly na porážanie kmeňov ako novotu doporučila cisárovná Mária Terézia už v roku 1771, ale tento spôsob sa u nás skôr neujal. Zavedením píly Dekret dosiahol ľahšiu a bezpečnejšiu prácu pri stínke, zníženie strát dreva pri krátení kmeňov, vyššie výkony a tým aj lepšie zárobky drevorubačov.

Novátorské metódy a racionalizačné opatrenia zavádzané Dekretom nie vždy nachádzali plné pochopenie, bolo hodne odporcov i neprajníkov, neraz musel čeliť rôznym obvineniam, vždy sa však vedel odborne vynikajúco obhájiť a dokázať správnosť svojho počínania neraz aj na Hlavnom komorskogrofskom úrade v Banskej Štiavnici.

Po 50 ročnej náročnej lesníckej službe odchádza Dekret v roku 1837 do výslužby, ale za nedlho 18. 1. 1841 umiera na zápal pľúc vo veku nedožitých 67 rokov. Pochovaný je na mestskom cintoríne v Banskej Bystrici, kde je jeho hrob zachovaný dodnes (kultúrna pamiatka).

Jozefovi Dekretovi Matejovie sa dostalo uznania už za Uhorska, keď mu 16. 9. 1913 odhalili pamätník s reliéfom na brale pri Dolnom Harmanci. Práve pri tomto pamätníku

Busta v Národnej ulici (Banská Bystrica)

foto: Ing. I. Rybár

Z HISTÓRIE OCHRANY PRÍRODY

a pri jeho hrobe sa konala tohto roku pietna spomienka z príležitosti 160. výročia jeho úmrtia, čo je dôkazom toho, že ani súčasná generácia lesníkov na neho nezabúda. Existuje ešte viac pamätníkov Jozefa Dekreta Matejovie a to busta v Národnej ulici v Banskej Bystrici z roku 1915, ktorá tu bola umiestnená v roku 1954 z príležitosti 180. výročia jeho narodenia, pamätník pred budovou OLZ v Čiernom Balogu odhalený v roku 1974 z príležitosti 200. výročia jeho narodenia, pamätné tabule v Dobroči na budove kde stál jeho rodný dom a v Brezne na priecheli bývalého piaristického gymnázia, ako aj pamätník v Kováčovskej doline odhalený 26. 11. 1987. Živým pamätníkom je fragment lesného porastu, ktorý založil v lokalite Kohútová nad osadou Rybô (Chránený areál „Dekretov porast“). Informačný panel tu osadili ochrancovia prírody v roku 1999 z príležitosti 225. výročia narodenia Jozefa Dekreta Matejovie. Jeho meno nesie stredná lesnícka škola v Liptovskom Hrádku. Jozefovi Dekretovi Matejovie bolo doteraz venovaných niekoľko odborných seminárov, napísané bolo množstvo odborných i populárnych článkov, niekoľko samostatných odborných publikácií ako aj román od Jozefa Horáka „Horou pieseň šumí“, neskôr prepracovaný pod názvom „Volanie lesa“, na základe ktorého vznikol televízny film.

Odborná činnosť Jozefa Dekreta Matejovie je stálym zdrojom inšpirácie aj pre súčasníkov na prahu 21. storočia. Platí aj naďalej, že lesy treba chrániť a racionálne využívať prírode blízkymi spôsobmi, čím sa dosiahne zachovanie trvalej účinnosti všetkých užitočných funkcií lesa vrátane širokej rozmanitosti druhov a spoločenstiev organizmov na les viazaných (biodiverzity lesného ekosystému), ako aj typického lesnatého koloritu slovenskej krajiny. Stálu aktuálnosť má aj odkaz Jozefa Dekreta Matejovie „zachovať lesy potomstvu“, z čoho vyplýva povinnosť súčasnej generácie odovzdať lesy zdravé, funkčne účinné a krásne zas budúcej generácii.

Ing. Július BURKOVSKÝ
ŠOP SR
COPK B. Bystrica

Pamätník v Dolnom Jelenci z r. 1913

foto: Ing. I. Rybár

VODNÝ ŽĽAB V HARMANCI

Horný úsek žľabu

Na približovanie vyrúbaného dreva z lesných porastov dnes slúžia rôzne výkonné mechanizmy, akými sú špeciálne traktory, lanové systémy alebo aj helikoptéry. Používanie ťažkých mechanizmov v lese však prináša často aj poškodzovanie prírodného prostredia, či už v dôsledku nevyhnutného sprístupnenia hustou sieťou lesných ciest,

narúšania pôdy, odierania stromov alebo aj znečisťovania ropnými látkami.

V minulosti človek nedisponoval takýmito prostriedkami a preto domyselne využíval gravitačnú energiu na ručné spúšťanie dreva, vodnú silu na splavovanie dreva alebo aj animálnu silu (konské alebo volské záprahy), prípadne ich kombinácie.

O rozšírenosti spôsobu približovania dreva v minulosti pomohou suchých šmykov (rízni) alebo vodných žľabov (fludrov) svedčia aj v súčasnosti pozostatky takýchto zariadení vo viacerých dolinách.

Jedinečnou pamiatkou na splavovanie rovného dreva (metroviny) je ešte stále funkčný vodný žľab, ktorý sa zachoval v doline Rakytovej pri Dolnom Harmanci.

Tento vodný žľab, ktorý bol postavený pravdepodobne v 19. storočí, možno aj skôr, má dĺžku 2450 m a prekonáva prevýšenie 280 m. Pozostáva zo 4–5 metrov dlhých polí zo smrekového alebo jedľového dreva, ktoré sú vyformované do tvaru žľabu. Polia sú uložené na podkladovej nahrubo opracovanej guľatine tzv. pelstroch. Dno žľabu (pôdňa) je tvorené z rozpolených kmeňov, na ktoré sú drevenými klinmi upevnené bočné steny (bočiaky) z guľatiny. K podkladu je žľab prichytený klinmi z tvrdých smrekových konárov, prípadne dávnejšie aj z odolného tisového dreva. Žľab je uložený na dne potôčika pretekajúceho dolinou.

Najvhodnejším obdobím na splavovanie dreva bola jar alebo dažďová jeseň. Pozdĺž trasy pripravené drevo (metrovína) sa postupne vhadzovalo do žľabu tak, aby sa nevzpriečilo alebo nevyskakovalo zo žľabu, na čo dohliadali hliadky (varty), ktoré v prípade potreby takéto poruchy odstraňovali. Drevo sa splavovalo do jazierka, ktoré vzniklo prehradením Čierneho potoka, kam žľab ústil. Odtiaľ sa vyťahovalo cepínmi a ukladalo do rovnání, čím bolo pripravené na odvoz, alebo dávnejšie sa splavovalo ďalej potokom Bystrica až na dolné hrable v Banskej Bystrici.

Vďaka vodnému žľabu zostala príroda Rakytovej doliny ušetrená pred negatívnymi vplyvmi iných spôsobov približovania dreva. O zachovanie a údržbu žľabu sa zaslúžili pracovníci bývalého LZ B. Bystrica, teraz Mestských lesov B. Bystrica.

V roku 2001 Ministerstvo kultúry SR vyhlásilo vodný žľab v doline Rakytovej za kultúrnu pamiatku ako technický hodnotný lesnícke dielo na približovanie rovného dreva plavením v pôvodnom prírodnom prostredí CHKO Veľká Fatra, ktoré dokumentuje spôsob hospodárenia v lesoch v minulosti a súčasne aj remeselnú zručnosť lesných robotníkov.

Ing. Július BURKOVSKÝ, ŠOP SR B. Bystrica
Foto: autor

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – RASTLINY

Red'sa povie

Veľmi zachované slatinné rašelinisko neďaleko Štrby pod Vysokými Tatrami akoby zázrakom prežilo, obklopené je intenzifikovanými lúkami a pasienkami

rašelinisko...

...v mysli väčšiny z nás vznikne predstava miesta, kde je blato a veľa vody, predstava čohosi nepríjemného, neprístupného, miesta plnom dotieravých komárov a bez úžitku. V lepšom prípade sa dá aspoň vyťažiť rašelina, inak je najlepšie takéto plochy odvodniť, rozorať, zastavať alebo aspoň zasypať odpadom. Inými slovami „zužítokovať“ v prospech človeka. Tento výsostne ľudský pohľad na rašeliniská a mokrade u nás neprežila do dnešných dní väčšina z nich a aj tie zvyšky, ktoré nám ostali, zanikajú pred našimi očami. Sme povinní ich zachrániť. Prečo? A čo vlastne sú rašeliniská?

Veľmi zjednodušene povedané rašeliniská sú miesta, kde za špecifických podmienok dochádzalo alebo dochádza k hromadeniu organickej hmoty, ktorá vytvorila roz-

lične hrubú vrstvu rašeliny. Rašeliniská, aké poznáme dnes, začali na našom území vznikať koncom poslednej doby ľadovej, teda približne 12 000–8 300 rokov pred našim letopočtom. V tomto období boli na našom území prírodné pomery obdobné podmienkam, aké sú dnes na severe, v subarktickej až arktickej zóne. Väčšinu územia vtedy pokrývala tundra, riedke, prevažne brezové a borovicové lesy rástli iba na miestach s relatívne teplejšou klímou. Rašeliniská začali vznikať postupným zarastaním jazier alebo na miestach s prenevhodnými vodným režimom – v alúviách riek, bezodtokových zníženinách, sedlách a podobne.

Problematika rašelinísk je príliš komplikovaná na to, aby sa dala vysvetliť v niekoľkých riadkoch, jedným zo základných faktov je, že na Slovensku rozoznávame tri typy rašelinísk: vrchoviská, prechodné rašeliniská a slatiny s nízkym alebo vysokým obsahom uhličitanov. Prvé dva menované typy rašelinísk sa u nás vyskytujú najmä v oblasti Tatier, Oravy a v Podtatranských kotlinách, veľmi vzácné aj inde (napríklad Nízke Tatry, Vihorlat). Slatiny nájdeme viac v nižších nadmorských výškach, donedávna boli najviac rozšírené v Podunajskej nížine (tu boli až do 60. rokov minulého storočia najväčšie rašeliniská na Slovensku vôbec), ďalej na Kysuciach, v Liptove, Turci, na Spiši a inde.

Rašeliniská hostia mnohé vzácne, častokrát veľmi úzko špecializované druhy rastlín, ktoré inde nenájdeme. Viaceré z nich sú glaciálnymi relikťami, to znamená pamiatkami na obdobie, kedy bolo u nás chladné podnebie a tieto druhy našli svoje útočiská na rašeliniskách aj po oteplení. Patrí medzi ne napríklad rojovník močiarny (*Ledum palustre*), androméda sivolistá (*Andromeda polifolia*), ostrica barinná (*Carex limosa*), ostrica výbežkatá (*Carex chordorrhiza*), blatnica močiarna (*Scheuchzeria palustris*), páperec alpín-

Diablik močiarny rastie na Slovensku vzácné už iba na niekoľkých lokalitách

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – RASTLINY

sky (*Trichophorum alpinum*) aj širšej verejnosti známa, zaujímavá mäsožravá rastlina rosička okrúhlolistá (*Drosera rotundifolia*) a viaceré druhy machorastov. Mnohé z rašeliniskových druhov rastlín v ostatných desaťročiach veľmi výrazne redukovali svoje rozšírenie a v súčasnosti prežívajú u nás na svojich posledných lokalitách, dokonca niektoré (napríklad vĺba čučoriedkovitá, *Salix myrtilloides*) na jedinom mieste. Medzi ďalšie veľmi vzácne rastliny rašelinísk patrí ostroplod biely (*Rhynchospora alba*), rosička anglická (*Drosera anglica*), diablík močiarny (*Calla palustris*), plavúnec zaplavovaný (*Lycopodiella inundata*) a ďalšie. Na rašeliniská sú samozrejme svojim výskytom viazané i mnohé živočíchy, najmä hmyz.

Podľa mapovania rekonštruovanej prirodzenej vegetácie (predpokladaná vegetácia, ktorá by pokrývala určité územie bez vplyvu ľudskej činnosti počas historického obdobia), zaberali rašeliniská rozlohu 260 km², čo predstavuje 0,57 % celkovej rozlohy Slovenska. V súčasnosti nie sú presné údaje o rozšírení rašelinísk. Pôvodne boli najrozšírenejšie v Podunajskej nížine, na Záhorí a na severe Slovenska na Orave a v oblasti Tatier. V iných častiach nášho územia boli vzácne. Po dlhotrvajúcom tlaku spôsobeného negatívnou ľudskou činnosťou mnohé rašeliniská, najmä v nižších polohách, zanikli. K hlavným faktorom, ktoré v minulosti zapríčinili obrovský úbytok a degradáciu rašelinísk nielen u nás, ale v celej Európe, patrí odvodňovanie, ťažba rašeliny, eutrofizácia a sukcesné zmeny (zarastanie).

Odvodňovanie rašelinísk malo niekoľko cieľov. V prvom rade to bola premena dovtedy nevyužívaných plôch na poľnohospodársku pôdu, ďalej zvýšenie produktivity lúk, odvodnenie za účelom ťažby rašeliny alebo zalesnenia. Odvodnenie predstavuje veľmi vážny zásah do

ďalšieho vývoja rašeliniska, vo väčšine prípadov vedie k jeho degradácii až úplnému zániku. Keďže hydrologický režim je veľmi citlivý, častokrát dôjde k porušeniu rašeliniska i keď nedôjde priamo k jeho odvodneniu, ale odvodnia sa pozemky v jeho bližšom či širšom okolí (záleží to od viacerých faktorov). V dôsledku zníženia hladiny podzemnej vody dochádza k prevzdušneniu povrchovej vrstvy rašeliny a nastáva jej rozklad –

K sukcesným zmenám dochádza v dôsledku ukončenia tradičného hospodárenia (kosenie), čo sa prejavuje najmä na slatinných rašeliniskách a v dôsledku odvodnenia. Zmeny sa prejavujú najmä v nástupe drevín a invázných druhov tráv, ktoré spôsobujú ďalší pokles hladiny podzemnej vody a urýchľujú degradáciu rašeliniska. Na ďalšie prežitie rašeliniska je bezpodmienečne nevyhnutné odstraňovanie náletových drevín a kosenie. Najefektívnejší spôsob je obnovenie vodného režimu. Obnova rašelinísk predstavuje zložitú problematiku, s ktorou prakticky u nás nie sú skúsenosti. Navyše každá lokalita je špecifická a k pokusu o jej obnovu možno pristúpiť iba po veľmi dôkladnom výskume, najmä hydrologickom.

Rašeliniská, nielen u nás, ale v celej Európe, patria medzi unikátne biotopy. Okrem iného sú aj akýmsi „záznamníkom“ histórie vývoja krajiny. V rašeline sa zachovávajú nerozložené časti rastlín, najmä peľové zrná, z ktorých môžeme rekonštruovať vegetáciu v okolí rašeliniska počas jeho rastu. Ich význam spočíva tiež vo vyrovnávaní odtoku vody v krajine a v neposlednom rade sú refúgiom vzácných rastlinných a živočíšnych druhov. Rašeliniská (a aj všetky ďalšie typy mokradí) sa v ostatnom čase dostávajú do popredia záujmu ochrany prírody v mnohých štátoch

Európy a sveta. Ľudstvo si konečne začalo uvedomovať ich vzácnosť, jedinečnosť a význam a mnohé štáty vyvíjajú obrovské úsilie a nemalé finančné prostriedky na záchranu či obnovu rašelinísk na svojom území. Pomaly sa k nim pripája aj Slovensko. V tomto roku sa začína s podrobným mapovaním rašelinísk (či skôr toho čo z nich ostalo) na našom území, nasledovať by mali kroky na záchranu najcennejších lokalít.

Daniel DÍTĚ
Správa TANAP-u
Foto: autor

Veľmi vzácny, novoobjavený kríženec orchideí pre flóru Slovenska – vstavačovca Fuchsovoho pravého a vstavačovca laponského, na slatinnom rašelinisku neďaleko Lendaku

mineralizácia. Zároveň miznú pôvodné rastlinné spoločenstvá.

Ťažba rašeliny (najmä na kúrenie) sa vo väčšom rozsahu začala v 18. storočí a aj keď sa postupne prestala využívať ako palivo, jej ťažba u nás kulminovala v 60.–80. rokoch uplynulého storočia. Dopyt po rašeline bol najmä v poľnohospodárstve (kvôli „zúrodneniu“ Záhoria boli zničené prakticky všetky rašeliniská Záhorskej nížiny) a a záhradníctve, používala sa aj na balneoterapeutické účely. V súčasnosti ťažba rašeliny poklesla, najmä preto, že ťažiteľných rašelinísk ostalo už iba veľmi málo.

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – ŽIVOČÍCHY

RYBNÍKÁRSTVO

Bohatý pobrežný porast rybníkov poskytuje pre vodné vtáky vhodné podmienky pre hniezdenie

ji ornitocenóz ostatných ekosystémov. Tieto zmeny sú pritom najviac spôsobené hospodárskou činnosťou človeka súvisiacou s chovom a produkciou rýb. Tak rybníkárstvo ako odvetvie hospodárskej výroby vytvára z pohľadu ochrany jednotlivých druhov vtákov ako i celých spoločenstiev paradoxnú situáciu: na jednej strane umelo vytvoreným biotopom atrahuje vtáctvo, ktoré ich využíva na hniezdenie a odpočinok počas migrácie, na strane druhej neusmernenou hospodárskou činnosťou, ako je kosenie alebo vypaľovanie pobrežných porastov, zmena výšky vodnej hladiny, nadmerné hnojenie v hniezdnom období a pod., ohrozuje ich samotnú existenciu.

Z tohto pohľadu je ochrana vtáctva na týchto biotopoch u nás však nedostatočná a naráža najmä na hospodárske záujmy rybárov a ďalšie problémy súvisiace s nevyporiadanými majetkovo-právnymi vzťahmi. V tomto zmysle je potrebné v budúcnosti venovať rybníkom pozornosť i z hľadiska legislatívy a vypracovať návrh optimálneho hospodárenia na nich tak, aby sa umožňovalo ich komerčné využívanie a súčasne rešpektovali ekologické nároky jednotlivých druhov vodných a pri vode žijúcich vtákov.

a ochrana vodného vtáctva na Slovensku

Rybníky predstavujú umelé vodné nádrže určené pre chov rýb. Od ostatných antropogénnych vodných biotopov, predovšetkým priehrad, sa odlišujú najmä svojou hĺbkou. Patria k tzv. plytkým jazerám tvoreným výhradne litorálom. Práve v dôsledku absencie hlbokkej vody môže celé ich dno porásť vodnými rastlinami tak, akoby išlo o pobrežné plytkiny hlbokého jazera. Tým sa rybníky stávajú pre mnohé druhy organizmov, osobitne vtákov, jedným z najvýznamnejších vodných biotopov v antropogénne silne narušenej krajine. Tu nahrádzajú pôvodné mokradňové ekosystémy. Ich význam v rámci ostatných vodných biotopov dokumentuje u nás naprí-

klad aj vysoký počet zistených vodných a pri vode žijúcich druhov vtákov – 140, čo predstavuje 88 % všetkých druhov zaznamenaných na území celého Slovenska. Z nich tu 61 druhov (44,8 %) i hniezdi.

Zo vzácnějších vtákov rybníkov možno spomenúť napríklad potápku červenokrkú, bučiaku trstového a bučiačku močiarného, chochlačku bielookú, hrdzavku potápavú, chriaštela malého, kaňu močiarnu, čoríka bahenného a čoríka čierneho, rybárika riečného či zástupcov radu vrabcotvarých (spevavce) ako sú slávik modrák, trsteniarik škriekavý a trsteniarik tamaryškový, fúzatka trstová a ďalšie, pre ktoré v dôsledku zániku priro-

Je zrejmé, že realizácia tohto programu a navrhovaných opatrení bude narážať na hospodárske záujmy majiteľov rybníkov a uskutočniť ich bude asi ťažké, ale je i na kompetentných orgánoch štátnej správy, do akej miery ich bude možné uplatniť. Treba si však uvedomiť, že pri súčasnej eksploatacii prírodného prostredia a likvidácii prirodzených mokradí sa rybníky spolu s inými antropogénnymi vodnými biotopmi môžu stať posledným refúgiom pre vodné a pri vode žijúce vtáctvo v našej krajine.

RNDr. Alfréd TRNKA, PhD.
Foto: autor

K vzácnym ale nenápadným obyvateľom rybníkov patrí bučiačik močiarny

Rybníky s obľubou navštevuje i živý klenot našej prírody – rybárik riečny

dzených biotopov práve rybníky poskytujú náhradné prostredie. Mnohé z nich sú preto chránené podľa zákona č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny (napríklad Chránený areál Trnavské a Levické rybníky), alebo sú zaradené ako medzinárodne významné vtáčie územia v Európe (Jakubovské rybníky a rybníčná sústava Senné-Lňačovce).

Vtáčie spoločenstvá rybníkov sa však v porovnaní s inými vodnými biotopmi vyznačujú po kvalitatívnej i kvantitatívnej stránke časťami a výraznými zmenami, aké nemajú obdoby vo vývo-

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – ŽIVOČÍCHY

Vážka rašelinisková patrí medzi vzácne druhy Slovenska (NPR Klinské rašelinisko)

Vážka štvorškrnová – hojný druh oravských rašelinísk (NPR Klinské rašelinisko)

VZDUŠNÍ PIRÁTI MEDZI HMYZOM

Vážky sú pre svoje špecifické letové schopnosti často označované ako „akrobati vo vzduchu“ a v spojení s dravým spôsobom života aj ako „vzdušní piráti“. Keď sa bližšie pozrieme na imága (dospelce) tejto, veľmi starobylej skupiny hmyzu zistíme, že takéto prirovnania sú skutočne výstižné a opodstatnené. Dospelé vážky sú totiž vyslovene obyvateľmi vzdušného priestoru. Ich najprirodzenejším spôsobom pohybu je let. Vážky zaujímajú po tejto stránke medzi ostatným lietajúcim hmyzom skutočne výnimočné postavenie. U vážok sa totiž lietajúce svaly upínajú priamo na korene krídel a sú zakotvené na hlavných pozdĺžnych žilkách krídel. Preto môžu vážky pohybovať jednotlivými krídlami nezávisle, súčasne alebo striedavo. Najmä šidlá dokážu v tomto smere skutočne majstrovské kúsky. Dokážu trepotiť krídlami na jednom mieste, rýchle a prudko meniť smer letu, dokonca letieť i dozadu. Napriek tomu, že vážky majú veľmi malú frekvenciu pohybu krídel (30 úderov/sek.) patria medzi najrýchlejší hmyz s priemernou rýchlosťou letu 15 m/sek. Na krátku vzdialenosť môžu niektoré druhy dosiahnuť rýchlosť až 100 km/hod.

Okrem fascinujúceho a impozantného letu vážok, mnohé druhy na seba upozornia aj farebnou pestrosťou a dokonalosťou. Medzi vážkami nájdeme širokú paletu takmer všetkých odtieňov farieb od slabo modrej, cez kovovo zelenú až po sytočervenú.

Na zemi je známych okolo 3000 druhov vážok, na Slovensku bolo doteraz zistených 74 druhov. Z toho až 70 % patrí medzi vzácne a ohrozené druhy (IUCN). Šidielko *Coenagrion mercuriale* je celosvetovo ohrozeným druhom a ďalších 6 druhov vážok je zaradených do Prílohy I a IV Smernice EU 92/43/EEC Habitats Directive. Vyhláškou MŽP SR č. 93/1999 Z. z. je chránených 18 druhov vážok a 3 rody. Tieto skutočnosti svedčia o tom, že napriek viacerým prednostiam vážok patrí tento hmyz u nás medzi vzácne a ohrozené živočíchy.

Hlavnou príčinou ohrozenia vážok je likvidácia mokradí, úpravy brehov rybníkov a zmeny vodného režimu. Osobitnú pozornosť si zasluhujú rašelinné druhy vážok, vyskytujúce sa len alebo v prevládajúcej miere na rašeliniskách (tyrfobiontné a tyrfofilné druhy). Preto sa v posledných rokoch venuje pri prieskumoch a monitorovaní rašelinísk zvýšená pozornosť aj tejto skupine hmyzu.

Na rašeliniskách v Chránenej krajinej oblasti Horná Orava bolo prieskumom v rokoch 1993–2000 zistených dovedna 26 druhov vážok. Z celkového počtu je 9 druhov zaradených v červenom zozname ohrozených druhov IUCN a 6 druhov je zákonom chránených. Zo vzácných rašelinných druhov sa na oravských rašeliniskách vyskytuje *Leucorrhinia rubicunda* (jediný výskyt na Slovensku), *Somatochlora al-*

pestris (jediný potvrdený výskyt na Slovensku), *Leucorrhinia pectoralis*, *Leucorrhinia dubia*, *Aeschna juncea*, *Aeschna subarctica*, *Somatochlora metallica*, *Coenagrion hastulatum*, *Lestes virens* a *Sympetrum danae*.

Hlavnou príčinou ohrozenia vážok na rašeliniskách je ťažba rašeliny, zarastanie (zazemňovanie) rašelinných jazierok a vodných plôch, sukcesné procesy na rašeliniskách a zmeny vodného režimu. V záujme zachovania a ochrany vzácných spoločenstiev vážok na oravských rašeliniskách venuje štátna ochrana prírody pozornosť predovšetkým obnove zarastených a tvorbe nových vodných plôch na rašeliniskách. Takáto cesta a postupy pri zabezpečovaní praktickej ochrany vážok sa ukázali ako správne a efektívne. Dokazujú to aj výsledky monitoringu vážok v NPR Klinské rašelinisko a PR Tisovnica.

Sme presvedčení, že zvýšenou pozornosťou týmto, vskutku jedinečným a zaujímavým živočíchom našej prírody, sa nám podarí do budúcnosti zachovať vzácne spoločenstvá vážok nielen ako významného medziciklanku v potravinovom reťazci či objektu ďalšieho vedeckého výskumu, ale aj ako nenahraditeľnej súčasti živej prírody rybníkov, mokradí a rašelinísk.

Ing. Róbert TRNKA
Foto: autor

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – ŽIVOČÍCHY

OBNOVENIE A ÚPRAVA LOKALÍT na rozmnožovanie obojživelníkov pri obci

ŽABOKREKY

Obec Žabokreky sa nachádza neďaleko mesta Martin v krásnej Turčianskej kotline. Vznik jej názvu nie je presne potvrdený, ale predpokladá sa, že bol ovplyvnený unikátnou, rozsiahlou sústavou močiarov nachádzajúcou sa v minulosti v okolí obce. Veď aj starí pamätníci tvrdia, že keď v minulosti obcou prechádzali občania susedných obcí z práce v okresnom meste na bicykloch, celou cestou kŕkali, aby žabokrečania nezabudli, v akej obci bývajú. Koniec činnosti, tejto v Turci unikátnej mokradnej sústavy, možno datovať do šesťdesiatych až sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Snaha získať ďalšiu poľnohospodársku pôdu, ukladanie komunálneho odpadu, urobili bodku za výnimočným. Žltohlav európsky, ktorý na priľahlých pozemkoch kvitol vo veľkej hustote na ploche približne 3 ha, postupne zanikol tiež. Obec Žabokreky stratila svoj kolorit.

Aby nezostala posledná žabokrecká žabka len v erbe obce, padlo rozhodnutie na

Pohľad na Žabokrecké močiare po dokončení

obnovu „Žabokreckých močiarov.“ Projekt vypracovala správa CHKO Veľká Fatra v spolupráci s Poľovníckym združením Necpaly – Žabokreky. Nasledovalo podanie projektu na Nadáciu Ekopolis Banská Bystrica, výber vhodnej lokality, jednania s vlastními pozemkov, Obecným úradom v Žabokrekoch. Vlastníci pozemkov so zámerom súhlasili. Obec vydala platné rozhodnutie k započatiu stavby a poľovnícke združenie v spolupráci s obcou začalo s realizáciou. Projekt bol schválený a podporený čiastkou 27 000,- Sk.

Za vhodnú lokalitu bola vybraná podmáčaná plocha, v súčasnosti poľnohospodársky nevyužívaná. Nachádza sa v bezprostrednej blízkosti 2 ha remízy, ktorá zabezpečuje prezimovanie a úkrytové možnosti. Chýbali však priehlbne. Tieto boli vyhlbené ťažkou technikou (nastavbou UDS na pod-

vozku Tatra). Z dvoch jazierok o ploche 3 ha bolo vyťažených 24 plných Tatier zeminy. Tieto si vlastníci pozemkov sami odpredali. Hĺbenie neprebehlo bez problémov, zapadnutý stroj ťahala ďalšia UDS a nakoniec aj dve Tatry. Potrhané laná a háky trhali aj s nervami strojníkov, ale nakoniec k vyprosteniu predsa došlo.

Na likvidácii melioračnej siete, úprave brehov močiarov, okolia po prácach, na oplotení a výrobe informačnej tabule odpracovali necpalskí a žabokreckí poľovníci 400 hodín. Koncom júna boli močiare skolaudované a odozvané do užívania Obecnému úradu v Žabokrekoch. Informačné tabule sú v trojjazyčnom prevedení, informujú o histórii obce, o obojživelníkoch, majú vzdelávací charakter pre deti a mládež. Dnes už fungujúce mokrade sú často navštevované okolitými základnými školami.

a DOLNÝ HARMANEC

Druhou lokalitou, kde došlo v roku 2000 k zlepšeniu rozmnožovacích možností pre obojživelníky, bola lokalita Rakytov neďaleko Dolného Harmanca. Záujmové územie bolo do realizácie funkčné, dobre využívané obojživelníkmi. Postupné zazemňovanie však túto lokalitu odsudzovalo na zánik. K realizácii sa pristúpilo na základe možnosti ponúkanej rozhodnutím Krajského úradu v Banskej Bystrici, kde bola firma re-

alizujúca stavbu v k. ú. Radvaň zaviazaná vybudovaním náhradnej mokradnej lokality v okolí, nakoľko bola výstavbou jedna mokraď zlikvidovaná.

K prehĺbeniu lokality Rakytov došlo v mesiaci október po legislatívnom zabezpečení akcie.

S výstavbou súhlasil vlastník pozemkov aj užívateľ Mestské lesy Banská Bystrica s. r. o. Aj tu bola použitá ťažká technika

(nastavba UDS na podvozku Tatra). Dno mokrade tu bolo podstatne tvrdšie, a preto práce prebehli bez problémov. Z jestvujúcej mokrade o výmere 0,5 a a hĺbke približne 15 cm vznikla plocha s výmerou 3 a s hĺbkou do 70 cm. Vyťažený materiál bol použitý na vybudovanie hrádze, ktorá umožnila zvýšenie vodnej hladiny. Prác sme sa osobne zúčastnili a boli vykonané zručnými strojníkmi podľa našich požiadaviek.

Obidve lokality boli na jar tohoto roku veľmi dobre nakladené vajčkami obojživelníkov. Práce potvrdili správnosť cesty po-

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – ŽIVOČÍCHY

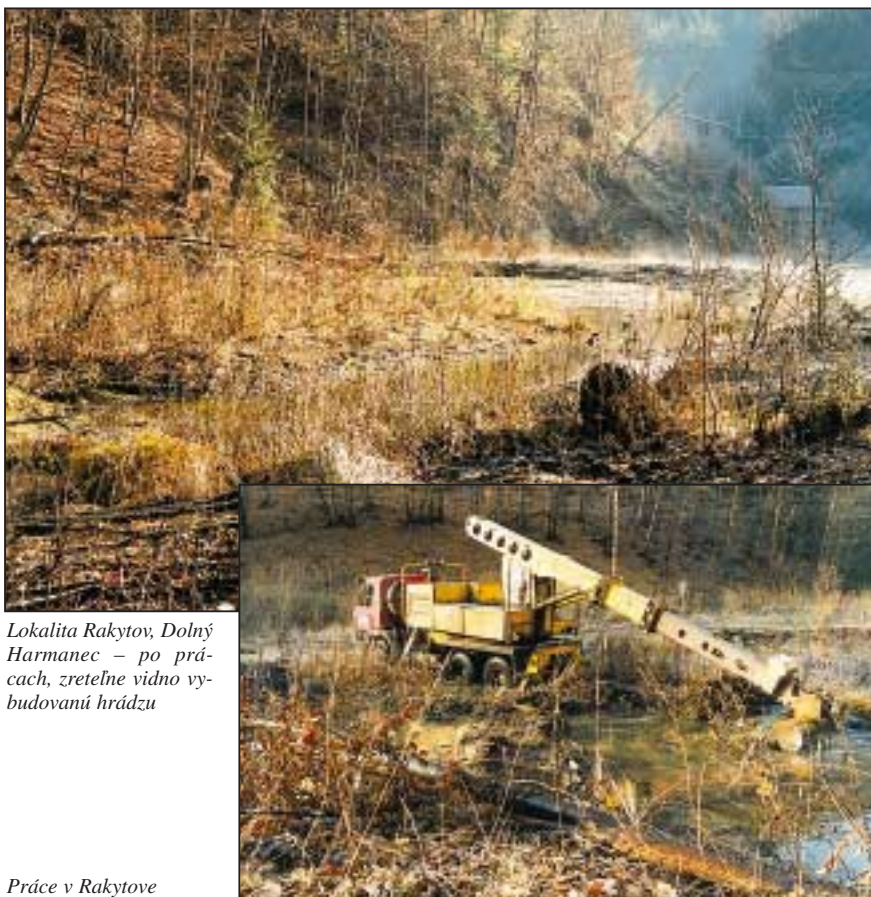
kračovať v obnove mokradí a boli základom pre nazbieranie cenných skúseností. Dnes vieme, že obnovu existujúcich mokradí je lepšie vykonať v mesiacoch august, september. Koniec októbra, pre ktorý sme boli rozhodnutí po konzultáciách, je už dosť neskorý termín z dôvodu započatia zimovania časti populácie v mokradiach. Vytváranie nových lokalít treba vykonať do konca mája, aby bolo možné osadiť lokalitu žubrienkami z okolitých vysychajúcich priehlbín. Dôležité je pri návrhoch nových lokalít zisťovať pH vody. Kyslé pH je pre niektoré druhy nevhodné. Umiestnenie novej lokality orientovať tak, aby medzi remízami, lesnými porastami nebola často používaná cesta. V ťažko dostupných terénach uprednostniť použitie pásovej techniky. Tu sa kolesová technika ukázala ako málo vhodná. Je však samo mobilná a jej použitie na lokalitách s tvrdým dnom je lacnejšie. Rozhodnutie či použiť ťažkú techniku, alebo práce vykonať ručne, je závislé od stavu mokrade. Väčší zásah vyzerá pri realizácii možno až neochranársky, dáva ale predpoklady k dlhodobej životaschopnosti mokrade, v ktorej večerný prírodný koncert je dostatočným zadostučiniením za obetované úsilie.

Ludovít REMENÍK
S-CHKO Veľká Fatra

Foto: autor

Lokalita Rakytov, Dolný Harmanec – po prácach, zreteľne vidno vybudovanú hrádzu

Práce v Rakytove

HLUCHÁŇ SO STRATOU PLACHOSTI

Obec Liptovský Trnovec, ležiaca v blízkosti vodného diela Liptovská Mara, je zaujímavá opakovaným výskytom živočíchov so stratou plachosti. V jedno augustové popoludnie minulého roku prebehol hlavnou ulicou a záhradami približne 80 kg vážiaci medveď hnedý. Po vyrušení a panike, ktorú vyvolali občania, medveď sa stratil v pobrežných porastoch

vodného diela. Približne o tri mesiace neskôr, v období nepravého jesenného toku kurových vtákov nám bolo oznámené, že v záhrade rodinného domu ozobáva kapustné listy neznámy čierny vták podobajúci sa na tetra. S kolegyňou RNDr. Vierkou Kacerovou sme okamžite vyrazili na miesto oznámenia. Po dlhšom pátraní v uliciach Lipt. Trnovca sme zaregistrovali na streche garáže kohúta tetra hlucháňa.

Po priblížení sa na cca 20 m nás kohút zaregistroval. Opatrne sme sa priblížili a po krátkom naháňaní sme vtáka chytili. Vek sme mu odhadli na 4 roky. Po úspešnom odchyte sme kohúta previezli do záveru NPR Suchá dolina, kde sme ho v ten deň vypustili.

Tento prípad jedinca kurových vtákov so stratou plachosti v období jar-

ného toku alebo nepravého jesenného toku nebol na Liptove evidovaný po prvý krát. V minulosti sa v areáli Korytnických kúpeľov v období jarneho toku približne mesiac zdržiaval kohút tetra hlucháňa, ktorého ďalší osud nám nie je známy. Taktiež v areáli kúpeľov na Lúčkach bola odchytená sliepka tetra hlucháňa, ktorú rok pred jej odchytením v kúpeľoch, krúžkoval RNDr. Dušan Karaska na pešej zóne mesta Dolný Kubín. Spomínanú sliepku sme vypustili na tokanisko v Chočských vrchoch približne 10 km od obce Lúčky, ale o dva dni nám jej výskyt hlásili opäť v kúpeľoch. Jej osud bol tragický, sliepka uhynula po náraze do nám neznámej prekážky. V súčasnosti je možné ju vidieť ako preparát v múzeu v Oravskom Podzámku.

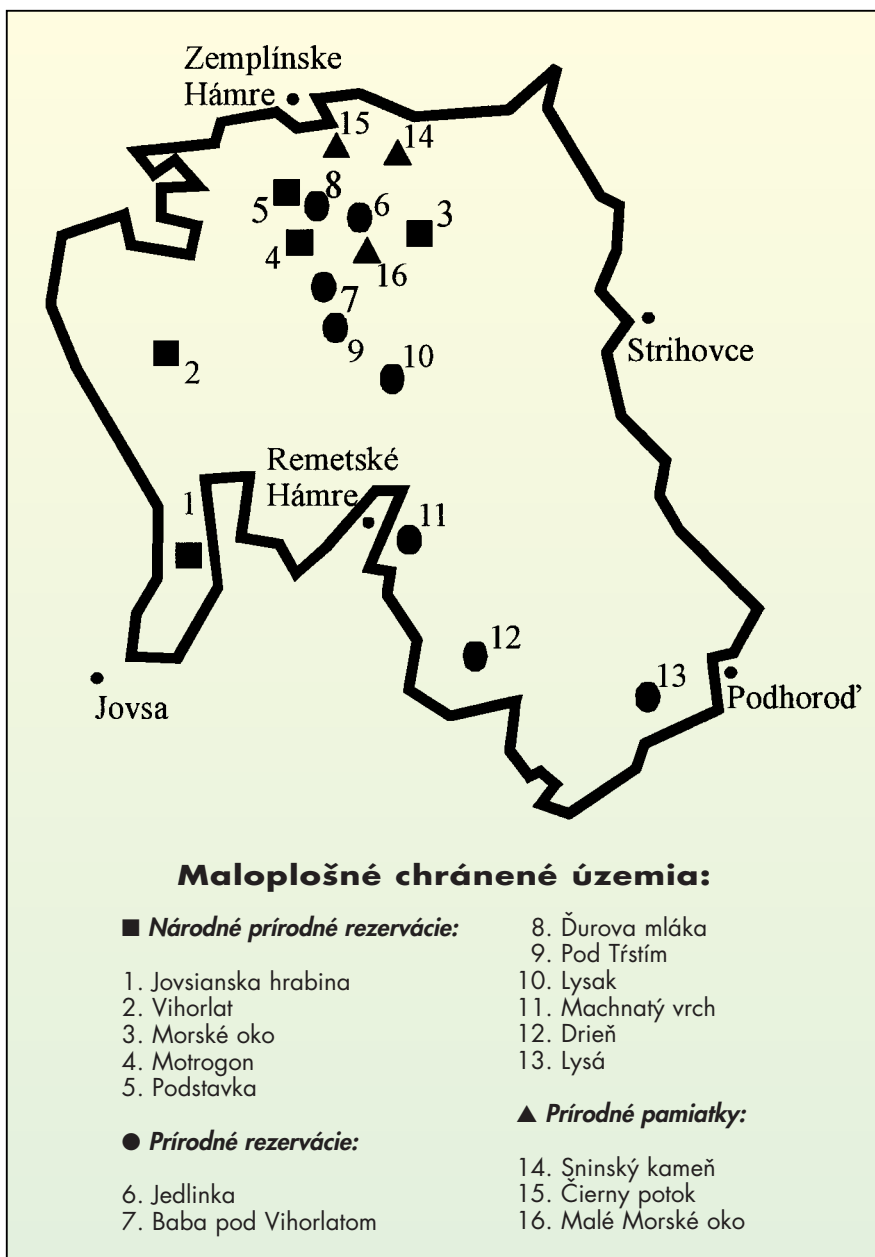
Doteraz sa nepodarilo jednoznačne identifikovať príčiny zmeneného správania sa jedincov kurových vtákov v období toku. Podľa niektorých odborníkov je hlavnou príčinou zmeny správania sa týchto plachých vtákov zvýšené množstvo hormónov v krvi, ktoré potom potláča ich prirodzenú plachosť. Dôležitým faktom je však aj obsah jedov v prírodnom prostredí, prípadne chemické látky používané v lesnom hospodárstve, ktoré môžu spôsobiť čiastočnú otravu a takto vyvolať zmeny v prirodzenom správaní sa jedincov.

Ing. Pavol MAJKO

CHRÁNENÉ ÚZEMIA

CHRÁNENÁ KRAJINNÁ OBLASŤ VIHORLAT

v nových hraniciach

Dlhoročné úsilie ochrancov prírody vyhlásiť najhodnotnejšiu časť pohoria Vihorlat za veľkoplošné chránené územie bolo úspešné. V roku 1969 bol ukončený návrh na vyhlásenie CHKO Vihorlat a po skončení medzirezortného pripomienkovania ku návrhu projektu, bola Vyhláškou č. 9 Ministerstva kultúry Slovenskej socialistickej republiky z 28. decembra 1973 vyhlásená CHKO Vihorlat, na výmere 4564,47 ha a ochranné pásmo 24 686,79 ha.

Keďže sa jedná o ochranný neobyčajne významné územie, problematikou vyhlásenia CHKO Vihorlat sa ochránari zaoberali dávno predtým než bola vyhlásená. Už v roku

1958 Zbor povereníkov uznesením č. 118/1958, zo dňa 16. apríla 1958 schválil požiadavku zriadenia CHKO Vihorlat – Morské oko. Rozhodol, aby bol vypracovaný územný plán rajónu (UPR). Zásady pre túto úlohu boli vypracované v roku 1957 a schválené uznesením rady Vsl. KNV v Prešove dňa 16.12. 1959, pod číslom 326/1959. Úloha bola dokončená v septembri 1959 a dňa 4. 3. 1960 bola odovzdaná k realizácii bývalému KNV, odbor výstavby v Prešove. Aj napriek týmto snahám pre potreby príslušných orgánov bol vypracovaný až v roku 1969 „Návrh na zriadenie CHKO Vihorlat“. Vlastná činnosť správy CHKO Vihorlat zača-

la v januári 1975 ustanovením riaditeľa so sídlom v Michalovciach. Na plnení úloh správy CHKO sa podieľali šiesti pracovníci. V súčasnosti má správa troch pracovníkov.

Po dôkladnom spoznaní územia a po zhodnotení jeho kvalít došlo k prehodnoteniu a spresneniu hraníc CHKO Vihorlat. V roku 1998 bol spracovaný projekt na spresnenie hraníc CHKO Vihorlat, ktorý bol schválený. Vyhláškou MŽP SR č.111/ 1999 Z. z z 19. apríla 1999 bolo územie CHKO Vihorlat vyhlásené na výmere 17 485,2428 ha. Z toho je 16 647,6962 ha lesnej pôdy, 603,0011 poľnohospodárskej pôdy, 30,4175 ha vodných plôch, 0,7019 zastavaných plôch a 203,4261 ostatných plôch. Územie sa nachádza v okresoch Sobrance, Michalovce, Humenné a Snina.

Chránená krajinná oblasť Vihorlat je dôležitá z hľadiska vodohospodárskeho a pôdo-ochranného, jej prilahlé partie sú významné aj z vedeckého hľadiska, najmä po stránke geologicko-petrografickej, flóristicko-faunistickej a lesníckej stránke. Vihorlat je typický lesný územie, ktoré si v priebehu celého holocénu, najmä od nástupu bučín určujúcich podnes jeho vzhľad zachovalo svoj prirodzený charakter.

Podľa fytoogeografického členenia patrí územie Vihorlatu do oblasti západokarpatskej kveteny obvodu predkarpatskej kveteny. Zemepisná poloha Vihorlatu je v rámci Slovenska ojedinelá a zaujímavá, pretože Vihorlat leží na rozhraní panónskej a karpatskej kveteny.

V nižších polohách na južnej strane pohoria sú zastúpené dubohrabiny. V týchto lesoch je veľmi dôležitý jarný aspekt s masovým výskytom bledule jarnej, menej korunkovky strakatej. Vo vyšších polohách prevládajú bučiny. Zaujímavé a ochranný cenné sú najmä hrebeňové a vrcholové porasty na vlastnom vrchole Vihorlatu (1076), okolo Sninského kameňa (1005) a na kóte Nežabec (1023). Vyskytuje sa tam ríbezľa alpínska, tavolník prostredný či plamienok alpínsky. Z bylin si zvláštnu pozornosť zasluhuje rozhodník ročný, nevädza horská, skoplia kranská, kostrava ovčia vihorlatská, vodšia skalná a iné. Významné a ochranný cenné je územie na severných svahoch pohoria, najmä rašeliniská Podstavka, Hypkania a Ďurova mláka.

Najcennejšie časti územia CHKO Vihorlat sú vyhlásené za maloplošné chránené územia.

V CHKO Vihorlat je vyhlásených 5 NPR o výmere 503,49 ha, 8 PR o výmere 105,16 ha a 3 PP o výmere 10,41 ha. Ďalšie návrhy sú spracované na výmere 32,4 ha.

Z rašelinísk je najhodnotnejšia NPR Podstavka o výmere 25,91 ha, z čoho rašelinisko zaberá 1,6 ha. Zo strán je ohraničené andezitovými svahmi a sutinnou bariérou, na južnej strane je podmäčkané prameňmi. Časť rašeliniska je zarastená porastami bezkolenca belasého a páperníkom pošvatým, ktoré rastú na súvislej vrstve rašelinníkov a machov. Z významných druhov, ktoré si za-

CHRÁNENÉ ÚZEMIA

Rosička okrúhlostá

sluhujú pozornosť je rosička okrúhlostá, sedmokvietok európsky, kľukva močiarna, blatnica močiarna a veľmi vzácny plavúnc zaplavovaný.

Z botanického hladiska je potrebné poukázať na najcharakteristickejší druh celého pohoria, ktorým je bezpochyby telekia ozdobná.

Perlou celého pohoria a CHKO Vihorlat je NPR Morské oko, ktoré má výmeru 108,48 ha, z čoho jazero rovnakého názvu zaberá 13,8 ha. Vznik Morského oka spadá do obdobia doznievania sopečnej činnosti vo Vihorlate. Mohutný zosuv z východného svahu Motrogonu a Jedlinky zahradiť dolinu potoka Okna a za vzniknutou bariérou vzniklo

celého roka bolo spracované niekoľko projektov, ktoré pre svoju vysokú finančnú náročnosť neboli realizované. NPR Morské oko je počas celého roka, hlavne v letnej turistickej sezóne navštevované cca 50 tis. návštevníkmi, čo prináša rad negatívnych javov v celej NPR.

Ďalším významným MCHÚ v CHKO Vihorlat je NPR Jovsianska hrabina, ktorá sa nachádza na južných svahoch pohoria na výmere 257,58 ha. Najvýznamnejšia je tu vegetácia skoro na jar, keď na vlhších miestach masovo kvitne bledula jarná. Po jej odkvitnutí hromadne nastupuje cesnak medvedí. V južnej časti rezervácie je hojný výskyt valdšteini kuklikovej. Okrem uvedených druhov, na niekoľkých miestach, ktoré sú často zaplavované vodou rastie fyteografický významný druh ostrica hrebienkatá, najvýchodnejší výskyt tohto druhu na Slovensku. Významnými druhmi v území ďalej sú kosatec trávolistý, prilbica moldavská, svíb drieň, klokoč pérovitý, na okraji rezervácie roztrúsene korunkovka strakatá.

Zvýšenú pozornosť si zasluhuje aj prírodná pamiatka Sninský kameň. Leží v nadmorskej výške 1005 m. Výmera PP Sninský kameň je 5,59 ha, z čoho skalné plošiny zaberajú 1,62 ha. Bol vyhlásený na ochranu skalného útvaru vo forme plošinového lávového vrcholu s biocenózami xerothermnej flóry. Z rastlín najväčšiu pozornosť

si zasluhuje kostrava ovčia vihorlatská. Jej trsy osadzujú vrchol a stupne stien strmých skál. Porasty kostravy ovčej a niektoré druhy, ktoré ich sprevádzajú, svedčia o reliktnosti vegetácie uvedených skaliek. Ďalej tam rastú významné druhy ako sleziník severský, sleziník červený, vodsia skalná, zvonček okrúhlostý a veľmi vzácny rozchodník ročný.

Územie Vihorlatu, aj keď tvorí menší orografický celok, sa vyznačuje rozmanitou zoogeograficky a ekologicky zaujímavou faunou typickou pre Západné Karpaty a preto má významné miesto v systéme zoologicky významných chránených častí prírody na Slovensku. Na území Vihorlatu žije viacero zaujímavých bezstavovcov. Z radu chrobákov je to bystruška kožovitá, bystruška fialová, bystruška potočná a iné. Z ďalších druhov sú to: fúzač veľký,

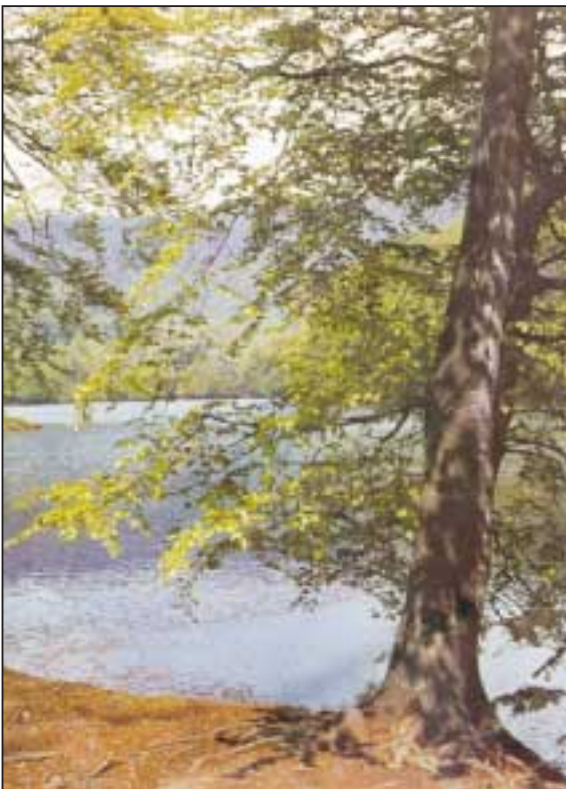

Hadiar krátkoprstý

fúzač alpský a iné. Na živočíchy mimoriadne bohaté sú najmä prechodné spoločenstvá na rozhraní lesov a pasienkov alebo lúk. Z obojživelníkov v tomto prostredí žije mlok veľký, rosníčka zelená a ropucha obyčajná. Z plazov sa vyskytuje užovka stromová, vzácnejšie užovka hladká a vretenica obyčajná. V hlbších lesoch hniezdia vzácne dravce, hadiar krátkoprstý, orol kriklavý, včelár obyčajný a sova dlhochvostá. Osobitnú pozornosť si zasluhujú mäsožravce. Ojedinelé sa vyskytuje medveď hnedý, rys ostrovid a mačka divá. V poslednom čase je stále častejší výskyt vlka dravého.

V území CHKO sa nachádzajú dva náučné chodníky, ktoré boli vybudované za účelom sprístupnenia najatraktívnejších častí územia CHKO. Formou náučných panelov sú priblížené návštevníkovi zaujímavosti z histórie, flóry a fauny pohoria Vihorlat. Lesy pokrývajú väčšinu územia CHKO Vihorlat. Zachovanie ich druhového bohatstva je preto jednou z hlavných úloh ochrany prírody.

Ing. Ladislav ROVNÁK

Morské oko

CHRÁNENÉ ÚZEMIA

Tisovský hrad – brána

Mestské zastupiteľstvo v Tisovci na svojom zasadnutí 20. mája 1997 schválilo projekt pod názvom Výskum a záchrana tisovského hradu a vyhlásilo verejnú zbierku s cieľom získať prostriedky na tento program záchrany kultúrneho dedičstva Slovákov. Program o. i. predpokladá aj prepojenie mesta turistickým náučným chodníkom s tisovským hradom ako najstaršou stavebnou pamiatkou v tejto lokalite. Spomínaná aktivita má za cieľ aj zistiť situačný pôdorys hradu, preskúmať jeho

našlo množstvo črepov. Ich výskyt sa spomínal aj v staršej literatúre, dával sa do súvislosti s hradom. Ich rozborom sa ukázalo, že patria do mladšej doby bronzovej, do tzv. kyjatickej kultúry (1100–700 pred n. l.). Ľudia tejto kultúry žili prakticky po celom temene Hradovej. Skalné steny a strmé svahy považovali zrejme za dobrú ochranu. Hrúbka kultúrnej vrstvy a početnosť keramických nálezov naznačuje, že Hradová neslúžila len ako príležitostné refúgium, ale bola zrejme obývaná dlhšiu dobu.

SÚHRN

Z nálezovej situácie a množstva črepových vykopávk, v ktorých sú zastúpené šálky, amfory, misy, hrnce a zásobnice, možno konštatovať, že v mladšej a neskorej dobe bronzovej existovala na výšnej terase i pod dnešným tzv. starým hradom osada ľudí kyjatickej kultúry, ktorí dostali svoje meno podľa významnej archeologickej lokality v Kyjaticiach (okr. Rimavská Sobota). Ich

ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM NA TISOVSKEJ HRADOVEJ

Tisovská Hradová (887 m. n. m.) ako súčasť Národného parku Muránska planina (NPMPP) sa nachádza na západnom okraji mesta Tisovec. Hrebeň pohoria je na západe ukončený Okružlou skalou (851 m. n. m.), ktorá tvorí samostatnú dominantu. Východným úpäťm vedie na hrebeň turistický chodník, ktorý umožňuje návštevníkom okrem krásnej prírody mimoriadne pekný výhľad na všetky svetové strany.

HISTÓRIA

Názov vrchu má historické pozadie. Odvíja sa podľa dosiaľ získaných poznatkov najpravdepodobnejšie od existencie hradu, ktorý sa mal nachádzať na jej hrebeni. Už v dávnej minulosti si tu ľudia všimli zvyšky murív a množstvo črepov. Rozprávali si rôzne povesti a príbehy, ktoré mali spojiť s hradom. Napríklad jedna z povestí hovorí, že na Hradovej býval pobočník Jána Jiskru z Brandýsa – husitský hajtmán Peter Uderský. Ten mal krásnu a múdru dcéru Vandu. Keď nepriatelia obliehali hrad a nemohli ho dobyť, chceli jeho obyvateľov umoriť hladom. Vanda však rozkázala pozmetať všetky zvyšky múky a dať z nich upiecť veľké chleby, ktoré potom obyvatelia hradu hádzali dolu do nepriateľského tábora. Keď tam títo videli chlieb, zrejme predpokladali, že na hrade je dostatok potravín a tak odiahli.

Podľa inej povesti ďalší nepriatelia dobyli hrad a ich vodca zahorel láskou k Vande a prenasledoval ju, keďže ju chcel získať iba pre seba. Počas naháňacky mu Vanda hádzala dukáty, na ktoré sa nepriateľskí vojaci pochopiteľne vrhli, a tak im mohla Vanda uniknúť do bezpečia.

Ďalší variant tej istej povesti uvádza, že múdra Vanda dala koňom svojho sprievodu pribiť podkovy opačne, a tak tajne ušla z hradu. Keď nepriatelia spozorovali, že konské stopy smerujú do hradu, nazdávali sa, že na hrad prišli posily a tak odiahli.

Známe sú aj ďalšie povesti a legendy o Hradovej, ktoré však nemajú pevnú oporu v zachovaných historických prameňoch. Zatiaľ nie sú známe hodnoverné doklady, ktoré by jednoznačne dali odpoveď na otázku, kto, kedy a prečo staval tisovský hrad. Vo väčšine literatúry venovanej hradom sa tisovský vôbec nespomína. V starých publikáciách sa uvádza ako hrad, ktorý patril do majetku kaločského arcibiskupa. Hradu sa potom údajne zmocnilo bratrické vojsko Jána Jiskru z Brandýsa, neskôr vojsko kráľa Mateja Korvína. V ďalšom vývoji bol údajne hrad pod tureckou zvrchovanosťou a posledné informácie hovoria, že hrad zbúrali cisárske vojská po potlačení protihabsburského povstania Vojtecha Thökölyho.

V týchto súvislostiach sa vynára otázka, aká je skutočná historická pravda?

stavebnú štruktúru, vykonať povrchový a elektromagnetický prieskum lokality a okolia, ako aj zistiť históriu osídlenia Hradovej.

Na túto neľahkú úlohu spojili svoje sily mesto Tisovec, nadácia Pre záchranu kultúrneho dedičstva Bratislava, Archeologické múzeum pri SNM Bratislava, občania Tisovca a študenti stredných a vysokých škôl z celého Slovenska, ba aj zo zahraničia. Akcia je plánovaná každý rok a začína sa vybudovaním stanového tábora koncom júna priamo na hrebeni Hradovej. Výskum prebieha pod odborným dozorom pracovníkov Archeologického múzea Bratislava v troch turnusoch pri priemernom počte okolo 25 účastníkov. Časť študentov je vyčlenená na zásobovanie a varenie.

VÝSKUM

Výskum sa začal na vytipovaných miestach zemnými sondami. Časť sond sa kopala v predpokladanom areáli hradu, ostatné na miestach, kde sa predpokladalo pôvodné osídlenie. Prvá sezóna výskumu odkryla päťuholníkový interiér veže, ktorá bola primurovaná k opevneniu na štrnástom metri od jeho severovýchodného okraja. Hrúbka opevnenia a veže dosahuje až dvesto centimetrov. Interiér stavby bol vybratý až na skalné podlažie. Sonda neobsahovala žiadne nálezy. Neskôr bol interiér veže vyplnený kvôli stabilite kamenmi a zeminou. Smerom na západ od veže pokračuje opevnenie v priamej línii asi 24 metrov, kde je previazané s iným murovaným objektom, ktorý sa neskôr ukázal ako vstupná brána. Po jej odkrytí sa zistili rozmery a predpokladaná veľkosť. Opevnenie malo pred samotným portálom drážku na zasúvaciu mrežu a za ním dvojkrídlovú bránu. Dôkazom toho sú kamenné ložiská, ktoré tvoria pevne osadené skaly s kruhovým otvorom. V sutinách sa našlo množstvo otesaných kameňov, čo tvorili klenbu brány. Murivo v tejto časti bolo spevnené a po odstránení náletu boli koruny múrov zatrávnené. Z brány je impozantný výhľad na južnú časť Tisovca a údolie Rimavy. Sondy mimo areálu hradu odkryli zásoby páleného vápna, ktoré používali pri stavbe, ako aj zdroj vody. V každej z vykopaných sond sa

keramika má typické vodorovné žliabkovanie nádob, ako aj ryté ornamenty vo vnútri šálok. Množstvo zvieracích kostí, ako aj kamenné trecie podlažky, ktoré slúžili na prípravu potravy, aj iné nálezy svedčia o dlhotrvajúcom osídlení Hradovej, ktorá je zatiaľ najvyššie a najsevernejšie zistená lokalita kyjatickej kultúry.

Neskôr v stredoveku vyrástli na východnej a západnej strane Hradovej dve samostatné pevnosti, tzv. Starý a Nový hrad. S prihliadnutím na stav murív, pôdorysnú dispozíciu a zistené skutočnosti predpokladáme, že obe pevnosti zostali po krátkej výstavbe nedokončené. Starý hrad na východnej strane Hradovej nemá dokončené západné opevnenie, pričom stavebný charakter opevnenia veže a brány celú stavbu zaraďuje do obdobia gotiky. Podobná je situácia na západnej časti Hradovej, kde chýba severný múr, ktorý by spájal bránu s Okružlou skalou. Aj keď na vrchole Okružlej skaly je zvyšok opevnenia po celom obvode, je tu absencia akejkoľvek ďalšej stavby, ako aj zdroja vody. Plánované využitie tisovského hradu môžeme dávať do súvislosti s usadením bratrickov v okolí, prípadne s obsadením muránskeho hradu vojskami Jána Jiskru z Brandýsa. Na ďalšie osvetlenie dejín Hradovej a Tisovca je však potrebný ďalší výskum.

Mesto Tisovec má všetky predpoklady, aby sa stalo turistickým a historickým centrom tejto oblasti. Množstvo práce, ktorej sa urobilo počas štyroch výskumných sezón, prinieslo poznanie najstaršej histórie Tisovca. Výsledky bádania budú prezentované v samostatnom múzeu spolu s prírodnými hodnotami Národného parku Muránska planina.

Ing. Dušan HUTKA

Foto: autor

Sonda č. 10

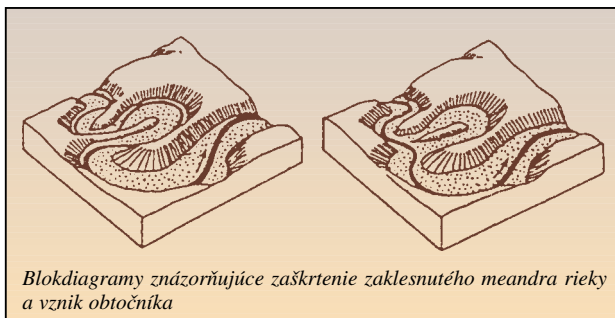
OCHRANA NEŽIVEJ PRÍRODY

RIEČNE MEANDRE

Hoci voda má veľa rôznych podôb, najčastejšie ju vidíme a vnímame ako povrchovú tečúcu v riekach a potokoch. Množstvo vody sa v týchto riečnych tokoch mení v závislosti od ročného obdobia ako aj aktuálneho počasia. Rieky a potoky pri svojej ceste dolu dolinami a stráňami sa snažia tiecť priamo, rovno nadol. No nie vždy sa im to darí. Do cesty sa im totiž kladú rôzne prekážky, ako rozličná odolnosť hornín prostredia, ktorým tečú, nahromadenie sedimentov v riečnych korytách, zosutie brehov, nahromadenie dreva po jarných povodniach, ohýby dolín alebo obnaženie skalného dna. To všetko spolu s nepravdivým rozdelením rýchlosti prúdiacej vody v riečnom koryte (turbulenciou) spôsobuje to, že pôvodne vzpriamené koryto rieky sa začína postupne zakrивovať a vytvárať zákruty, odborné nazývané meandre. Názov meander pochádza od starovekej maozijskej rieky Meandros, dnes Manderesu, ktorá tečie v Turecku a ústí pri zrúcaninách Miletu do Egejského mora, vytvárajúc pri svojej púti nadol mnohopočetné zákruty. Úplný riečny meander sa skladá z dvoch oblúkov. Každý z nich má dve ramená, ktoré ohraničujú územie nazývané meandrová ostroha. Meandre riek a potokov pôsobia ako živý organizmus, lebo pod vplyvom erózie na nárazových brehoch a akumulácie na nánosových brehoch sa neustále mení ich tvar a veľkosť a nielen to, erózia a akumulácia vodných tokov spôsobuje aj ich pohyb (migráciu) v smere toku. Toto posúvanie

meandrov však môže mať aj negatívne hospodárske dôsledky. Napr. rieka Mississippi unáša pri meste New Orleans každoročne asi 500 mil. ton jemného piesku a kalu. Rieka sa tam kľukatí – meandruje nad mocnou vrstvou vlastných sedimentov a neustále, relatívne časté posúvanie meandrov núti veľa krát posúvať aj miesta prístavov.

V prírode môžeme pozorovať dva druhy meandrov, tzv. voľné a zaklesnuté alebo vy-

Blokdiagramy znázorňujúce zaškrtenie zaklesnutého meandra rieky a vznik obtočníka

nútené. Voľné meandre sa vytvárajú na úzkom páse málo skloneného, plochého dna doliny. A preto, že vytvárajú množstvo zákrut idúcich za sebou, vzniká meandrový pás. Korytá riek a potokov s voľnými meandrami sú podstatne dlhšie, ako dolina ktorou tečú. Voľné meandre sú veľmi časté, najmä na niektorých nížinných riekach, ale aj na niektorých horských tokoch v miestach, kde sa ich spád zmiernuje. Zaklesnuté alebo vynútené meandre svojím tvarom kopírujú ohýby dolín, pričom sa na danom úseku dĺžka koryta rovná približne dĺžke doliny. Ale meandrujúce rieky vytvárajú pri svojej čin-

nosti ešte jeden zaujímavý fenomén, ide o tzv. obtočník. Je to vlastne ostrov, ktorý vznikol postupnou eróziou vodného toku a prepojením oboch ramien meandra. Na Slovensku sa môžeme s týmto prírodným úkazom stretnúť v údolí rieky Litava v Krupinskej planine. Riečne meandre sú samozrejme časté aj na niektorých svetových veľtokoch ako sú Níl, Amazonka, Volga a. i. Vzhľadom k tomu, že aj na Slovensku pramení množstvo vodných tokov, môžeme aj u nás pozorovať na mnohých miestach vyššie spomenuté formy meandrov. Voľné meandre a meandrové pásy sú u nás vytvorené na Latorici vo Východoslovenskej nížine, na rieke Turiec v Turčianskej kotline, na hornom toku rieky Hron v Nízkych Tatrách, ako aj na Kamennom potoku vo Veporských vrchoch, no a samozrejme, aj na našej najväčšej rieke Dunaj v Podunajskej nížine. Pekné príklady zaklesnutých alebo vynútených meandrov môžeme pozorovať v prielome Dunajca v Pieninách, na rieke Hnilec v Slovenskom raji, no a jednými z najkrajších sú vážske meandre v Striečňianskom prielome. Tie boli v minulosti vždy nebezpečným miestom aj pre skúsených pltníkov z Liptova.

Na Slovensku teda okrem množstva iných prírodných zaujímavostí môžeme nájsť aj veľa kľukatiacich sa – meandrujúcich riek a potokov, pričom mnohé z týchto prírodných fenoménov sú dnes vyhlásené za Národné prírodné rezervácie alebo Prírodné rezervácie a slúžia nielen pre návštevníkov, ktorí obdivujú ich krivky vpísané na dna dolín, ale slúžia aj ako zdroj poznania prírodných zákonitostí.

RNDr. Ľuboš ČILLAG
Správa NAPANT

Meander Dunajca Foto: Ing. Juraj Bobula

ZO SVETA

OBNOVA RAŠELINÍSK V NEMECKEJ SPOLKOVEJ KRAJINE

MEKLENBURSKO-SEVERNÉ POMORANSKO

Nástup pálky do odumierajúcich lesných porastov ako dôsledok obnovy – lokalita Anklamer Stadtbruch Foto: Mgr. Galváněk

ÚVOD

V rámci projektu TEMPUS sme v októbri 2000 mali možnosť navštíviť univerzitu v severonemeckom meste Greifswald, kde sme sa zúčastnili kurzu zameraného na obnovu rašelinísk. V nasledujúcom článku by sme sa radi podelili o niektoré skúsenosti a inšpirácie z tejto výborne pripravenej akcie.

Severovýchodné Nemecko (súčasť bývalej NDR) s typickou rovinatou poľnohospodárskou krajinou v minulom storočí tiež postihla vlna odvodňovania a drastických zmien v krajine. Mnoho lokalít rašelinísk sa úplne zničilo alebo vážne narušilo. V minulom desaťročí sa podarilo tento negatívny trend zvrátiť a začalo sa s postupnými veľkoplošnými obnovami rašelinísk, ktoré v spolkovej krajine Meklenbursko-Severné Pomoransko zaberajú nemalý rozlohu.

OBNOVA NA NEMECKÝ SPÔSOB

Od prvého dňa nášho pobytu v Nemecku sme nadobudli pocit, že v našich predstavách o obnove ekosystémov sme trochu netrepezliví. Zatiaľ čo u nás by sme najradšej čo najskôr obnovili pôvodnú diverzitu ekosystémov (najmä druhovú) aj s pomocou aktívnych zásahov, nemecké ponímanie obnovy, to je najmä obnova prírodných procesov, vďaka ktorým sa ekosystém rašelinísk vytvoril. Dôležité je najmä zastaviť degradáciu rašeliny a opäť naštartovať proces jej tvorby.

V niektorých prípadoch, zvlášť v maloplošných chránených územiach, sa však bežne robia aj veľmi aktívne manažmentové zásahy, pre ktoré miestni odborníci používali v angličtine termín „species conservation“. Chceli tým zvýrazniť fakt, že hlavným motívom takýchto zásahov je udržať ohrozené lokality najmä ako biotopy ohrozených druhov rastlín a živočíchov.

VEĽKÉ OBNOVY RAŠELINÍSK V ALÚVIÁCH RIEK

Najväčšie plochy rašelinísk v tejto oblasti Nemecka sa viažu na alúviá riek. Samozrejme takéto biotopy patria v súčasnosti k tým najpostihnutejším. Alúviá sa v časoch veľkých odvodňovacích programov zmenili z pôvodnej mozaiky mokradových spoločenstiev na ornú pôdu alebo pôdu veľmi intenzívne poľnohospodársky využívanú.

Po politických zmenách na prelome 80. a 90. rokov minulého storočia sa výrazne znížil tlak na využitie každého hektára pôdy a vytvorili sa podmienky na obnovu rašeliniských ekosystémov.

Dobrym príkladom môže byť napr. lokalita Anklamer Stadtbruch, ktorá je chráneným územím (Naturschutz Gebiet) vyhláseným v r. 1976 na ploche cca 1200 ha a nachádza sa asi 10 km JV od mesta Anklam na pobreží Malého zálivu. Lokalita by sa v budúcnosti mala stať súčasťou sústavy NATURA 2000. V ústí rieky Peene do mora sa v minulosti v alúviu rieky zahra-

dzovaním vytvorili suché poldre, ktoré sa intenzívne poľnohospodársky využívali. V polovici 90. rokov pri povodni sa hrádza poškodila natolko, že bolo treba opraviť čerpace stanice a postaviť novú hrádu. Otvorila sa tak otázka, či znovu investovať peniaze do obnovy a následnej údržby poškodených hrádz a čerpacích staníc alebo ponechať podstatnú časť plochy na prirodzený vývoj.

Ochrancovia prírody prišli s návrhom, aby sa hrádza postavila až pri najbližšej obci. V poldri by sa potom obnovil pôvodný vodný režim a začala sa obnova rašeliniska. Po rokovaniach s miestnymi farmármi sa nakoniec dohodol kompromis, že nová hrádza sa postavila v strede poldra. Časť poldra chránená hrádzou sa naďalej poľnohospodársky využíva, v druhej nechránenej časti sa obnovil pôvodný režim a naštartoval sa proces prirodzenej obnovy rašeliniska.

Ďalší projekt veľkoplošnej obnovy sa rozbehol v údolí riek Recknitz a Trebel. S nemalými investíciami sa buduje systém prehrádzok na hlavnom toku a pomocou rýpadel a buldozérova sa obnovujú pôvodné meandre. Výsledkom by mala byť nielen obnova vodného režimu, ale aj dynamiky vodných tokov.

OBNOVA A MANAŽMENT MENŠÍCH LOKALÍT VRCHOVÍSK A SLATÍN

Trochu iný prístup sa volí pri obnove vrchoviskových typov rašelinísk. Obnova vodného režimu sa kombinuje s aktívnymi manažmentovými zásahmi, ktorých cieľom je urýchlenie procesu obnovy a podporenie populácií ohrozených druhov.

Zaujímavým príkladom je lokalita Kieshofer Moor pri Greifswalde. Na základe starej švédkej mapy sa zistilo, že v 17. storočí bola na lokalite nelesná plocha. Koncom 20. storočia však lokalita vyzerala úplne ináč, išlo o viac-menej zapojený podmáčaný les, v ktorom živorili populácie rašeliniskových druhov. Bol to hlavne výsledok postupného odvodňovania, ktoré siahlo až do historických dôb. Návrhy na obnovu vrchoviska vyvolali búrlivú diskusiu o tom, čo je tu pôvodné, odporcovia obnovy uvádzali príklady druhov viazaných na miestny lesný ekosystém, ktoré sa sem postupne nastťahovali so zmenami ekologických podmienok a po zvýšení hladiny podzemnej vody budú vážne ohrozené. Koncept obnovy sa nakoniec presadil a došlo k radikálnej úprave vodného režimu, ktorú dnes pripomínajú mŕtve stromy, ktoré neprežili náhle zvýšenie hladiny podzemnej vody. V strede rašeliniska sa s pomocou študentov vyčistila veľká plocha, v ktorej sú teraz vhodné podmienky na postupnú obnovu populácií druhov ako je *Ledum palustre* alebo *Sphagnum magellanicum*.

Iným zaujímavým príkladom je lokalita Neukalener Moorwiesen pri Kummerowskom jazere. Táto rezervácia slatinných lúk sa v časoch NDR každoročne kosila, aby sa zabránilo rýchlej sukcesii. Po politických zmenách sa kosenie na niekoľko rokov zastavilo a za pár rokov sa slatinné lúky zmenili na hustý 2 až 3 metre vysoký porast vrb. Aj napriek tomu, že územie už vyzeralo na odpis, ochrana prírody sa rozhodla ešte doňho investovať. Podarilo sa zohnať financie na dotácie a štátna ochrana prírody uzavrela dohodu s farmárom. Celá plocha sa rozdelila na niekoľko pásov. Na týchto pásoch sa v prvom rade začalo s náročným odstraňovaním náletových drevín a následne pristúpilo aj pravidelné kosenie. S pomocou malej kosačky sa behom 5 rokov podarilo obnoviť väčšiu časť slatinných lúk s pôvodným druhovým zložením.

Lokalita Upost/Peene je zase ukážkou trvalo udržateľného využívania slatinných lúk, ktoré boli v rámci reštitúcie vrátené pôvodnému majiteľovi. Po tom ako boli istý čas bez využívania, začali prirodzene zarastať vrbami. Majiteľ ich začal využívať na polodivoký chov špeciálneho plemena dobytky Heck. Toto plemeno bolo vyšľachtené v Nemecku ešte v 20. rokoch 20. stor. a mimoriadne dobre znáša pastvu na mokrých lúkach. Zvieratá

sú plaché, objavujú sa u nich prirodzené inštinkty a príznaky domestifikácie sa strácajú.

POKUSY O TRVALO UDRŽATEĽNÉ VYUŽÍVANIE RAŠELINÍSK

Keďže v severovýchodnom Nemecku zaberajú rašeliniská nemalé plochy, hľadajú sa aj spôsoby ich trvalo udržateľného využívania. Niektoré degradované rašeliniské biotopy sa pokusne využívajú aj na pestovanie vybraných druhov, napr. trste občasnej, rôznych druhov rašelinískov, jeľše lepkavej, ktoré by sa mohli perspektívne stať dôležitou surovinou.

FINANCOVANIE OBNOV

Keď sme sa dozvedeli, s akými nákladmi sa robí obnova rašelinísk v severovýchodnom Nemecku, vyvolalo to na našich tvárach úsmev. Ani celá naša ochrana prírody nemá toľko financií, čo sa tu vynaloží na jeden obnovný projekt (13 mil. EURO na obnovu v alúviu rieky Trebel). Financovanie je aj tu citlivou otázkou a niektorí naši hostitelia sa netajili názorom, že takéto náklady sa im zdajú byť plytvaním financiami. Optimistickou správou je to, že výrazne sa na financovaní podieľajú zdroje z Európskej únie (program LIFE), ďalšia podpora je zo spolkových a krajinských zdrojov.

ŠIROKÁ SPOLUPRÁCA

Veľmi pozitívna je veľmi široká spolupráca rôznych inštitúcií. Aj keď hlavným organizátorom obnovy sú štátne organizácie ochrany prírody, významné miesto tu má aj univerzita v Greifswalde ako vedecký garant obnovy, ktorý zabezpečuje výskumnú stránku projektu a následný monitoring. Veľmi aktívne sa do prípravy obnov zapájajú aj študenti, ktorí v rámci svojich diplomových a dizertačných prác riešia praktické výskumné problémy, ktoré súvisia s obnovou. Významne sa na procese podieľajú aj mimovládne organizácie či už pri výskumných činnostiach ako aj pri práci s verejnosťou. Aj keď krátky pobyt môže klamať, nadobudli sme pocit, že pre všetky zúčastnené strany je takáto spolupráca prínosná a inšpirujúca.

ZÁVER

Aj keď niektoré typy rašelinísk, ktoré sme videli v Meklenbursku-Severnom Pomoransku by sme u nás len ťažko hľadali, obnovy typov, ktoré sa vyskytujú aj na Slovensku, môžu byť pre nás inšpiráciou a dali by sa realizovať aj v našich podmienkach. Jediným obmedzením je zatiaľ diametrálne odlišné množstvo finančných prostriedkov, ktoré môžeme do takejto obnovy na Slovensku investovať. Úspešný príbeh obnovy rašelinísk v Meklenbursku-Severnom Pomoransku však nie je len príklad techník a spôsobov ako obnovovať ekosystémy rašelinísk. Je to najmä skvelý príklad o hraniciach možného v ochrane prírody, o pozitívnom myslení ako sa veci dajú, nie nedajú zmeniť a o tom ako sa dá, nie nedá spolupracovať na spoločnom ciele.

Dobromil GALVANEK, Ema GOJDIČOVÁ,
Tomáš DRAŽIL, Martina KOSORINOVÁ

Stavba prehrádzok v alúviu rieky Recknitz

Foto RNDr. E. Gojdičová

Poniklec Zimmermannov

Poniklec lúčny maďarský

OJEDINELÉ PONIKLECE

Naše malé Slovensko sa vyznačuje jedinečnou rozmanitosťou prírodného bohatstva s mnohými zaujímavosťami. Na tak malom území sú zastúpené rôzne typy biotopov s nespočetne veľkým množstvom rastlinných a živočíšnych druhov.

Z rastlinnej ríše nachádzame na Slovensku niektoré vzácné a ohrozené druhy, mnohé z nich sú chránené Vyhláškou MŽP SR č. 93/1999 Z. z. o chránených rastlinách a chránených živočíchoch a o spoločenskom ohodnocovaní chránených rastlín, chránených živočíchov a drevín, ktoré sú charakteristické ojedinelým výskytom v rámci celého územia SR, sú viazané len na určité prírodné podmienky, mnohé z nich sú endemity (druhy viazané iba na určité územia). A práve takéto druhy sú často na ústupe, či už v dôsledku prírodných alebo antropogénnych faktorov. Tieto druhy sú v rámci stupňa ohrozenosti podľa IUCN kategorizované ako kriticky ohrozené a sú zaradené do Červenej knihy ohrozených a vzácných druhov rastlín a živočíchov SR a ČR.

Medzi ne patria aj dva druhy poniklecov, poniklec Zimmermannov (*Pulsatilla zimmermannii* Soó) a poniklec lúčny maďarský (*Pulsatilla pratensis* subsp. *hungarica* Soó). Obe druhy sú u nás zákonom chránené a patria medzi východopanónske endemity. Ich výskyt na našom území sa viaže na oblasť Východoslovenskej nížiny. Ťažiskom ich rozšírenia je stredné a severné Maďarsko, východné Slovensko predstavuje severnú hranicu ich areálu. Územne sú chránené od roku 1964 v Prírodnej rezervácii (PR) Poniklecová lúčka, ktorá v rámci organizácie Štátnej ochrany prírody SR patrí do pôsobnosti Chránenej krajiny oblasti (CHKO) Latorica.

Nakoľko sú to kriticky ohrozené druhy, pre ich ochranu je potrebné vypracovať Program záchrany. Na to musíme poznať ich ekológiu a biológiu, preto sa ukázalo nevyhnutné porovnať obe druhy v ich prírodnom prostredí u nás a v Maďarsku. Vďaka kolegom ochráňarom z Maďarska,

pracovníkom Zemplínskeho CHKO, Papp Viktor Gáborovi a Pellés Gáborovi, sme mali možnosť navštíviť maďarské lokality poniklecov a porovnať typ biotopov, na ktorých rastú, ako aj ich vzhľad (habitus).

Poniklec Zimmermannov rastie na Slovensku prevažne na suchých a teplých stanovištiach v trávnatých porostoch pasienkov a lúčok, častejšie na svahoch so sypkými, piesočnatými, nevápenatými pôdami v nížinách a nižších pahorkatinách, lokalita v rámci západokarpatskej flóry v južnej časti Slanských vrchov v súčasnosti nie je potvrdená (Vágenknecht, Čefovský 1999). Od ponikleca lúčneho maďarského sa odlišuje väčšími kvetmi, rovnakou farbou vonkajšej i vnútornej strany okvetných lístkov (tmavofialová) a odlišným pomerom dĺžky okvetných lístkov a tyčínok (okvetné lístky sú o polovicu dlhšie ako tyčinky) (Farkaš 1999, Mrázová, Ruščančinová 2001).

V Maďarsku je udávaný ako vápnomilný druh vyskytujúci sa na skalnatých a trávnatých svahoch, na pustách s rozptýlenými lesíkmi, ale aj na pasienkoch vo vyšších polohách. Nazývajú ho horský poniklec (Farkaš 1999).

Poniklec lúčny maďarský sa na Slovensku vyskytuje spolu s poniklecom Zimmermannovým na pasienkoch a lúčkach v trávnatých porostoch na teplých a suchých stanovištiach, často v spoločenstvách viatych pieskov (Vágenknecht, Čefovský 1999). Farba okvetných lístkov je rôzna. Na vonkajšej strane je purpurovo ružová, na vnútornej strane žltkasto zelená, špinavo biela, zriedkavo svetlejšie fialová. Okvetné lístky sú také dlhé alebo o málo dlhšie, ako tyčinky, konce majú výrazne naspäť ohnuté (Farkaš 1999, Mrázová, Ruščančinová 2001).

V Maďarsku je udávaný ako nevápnomilný druh rastúci na pieskových pustách (otvorené a zatvorené pažite a pasienky). Ako pôvodné biotopy výskytu ponikleca lúčneho maďarského sa predpokladajú konvalinkové čistinky svetlých dubín (Farkaš 1999).

Obe druhy patria aj v Maďarsku k ohrozeným, zákonom chráneným druhom. Údaje o nich sú spracované v knihe Chránené rastliny Maďarska.

Základný rozdiel medzi týmito druhmi poniklecov u nás a v Maďarsku je miesto ich výskytu. Kým v Maďarsku sa každý z nich vyskytuje na inom type biotopov, u nás rastú vedľa seba na jednom stanovišti. Typ tohto stanovišta predstavuje biotopy, na ktorých rastie poniklec Zimmermannov v Maďarsku.

V Maďarsku je poniklec Zimmermannov rozšírený na slnečných úpätiach svahov Zemplínskych vrchov (obdobu našich Slanských vrchov) a pohoria Bükk, v prihraničnej oblasti so Slovenskom. Poniklec lúčny maďarský sa vyskytuje vyslovene na pieskových pustách v Bodrožskej oblasti, v prihraničnej časti s Rumunskom. Spoločným znakom týchto odlišných stanovišť je piesočnatá pôda.

U nás rastú obe druhy na tých istých lokalitách, čo má za následok ich vzájomné kríženie, v dôsledku ktorého sú na týchto lokalitách najhojnejšie zastúpené krížence *Pulsatilla x magyarica* J. Wagner. Preto bola nadviazaná spolupráca s Botanickou záhradou UPJŠ v Košiciach, zameraná na výskum ponikleca Zimmermannovho a ponikleca lúčneho maďarského, ktorá by mala pomôcť zodpovedať nejasné otázky okolo „našich“ poniklecov.

Mgr. A. RUŠČANČINOVÁ, Správa CHKO Latorica
Mgr. V. MRÁZOVÁ, BZ UPJŠ Košice
Foto: Pellés Gábor

LITERATÚRA:

- Farkas S., 1999: Magyarország védett növényei. Mezőgazda kiadó, Budapest, 111.
 Mrázová V., Ruščančinová A., 2001: Nová lokalita *Pulsatilla pratensis* subsp. *zimmermannii* (Soó) Soó. V tlači.
 Vágenknecht V., Čefovský J., 1999: *Pulsatilla pratensis* subsp. *hungarica* (Soó) Soó. In: Čefovský J., Feráková V., Holub J., Maglocký Š., Procházka F., Červená kniha ohrozených a vzácných rastlín a živočíchov SR a ČR. Vol. 5. Vyššie rastliny. Príroda a. s., Bratislava, 302.
 Vágenknecht V., Čefovský J., 1999: *Pulsatilla zimmermannii* Soó. In: Čefovský J., Feráková V., Holub J., Maglocký Š., Procházka F., Červená kniha ohrozených a vzácných rastlín a živočíchov SR a ČR. Vol. 5. Vyššie rastliny. Príroda a. s., Bratislava, 304.

VÝCHOVA K OCHRANE PRÍRODY

NÁJDIME SPOLOČNÚ CESTU

Myslieť globálne, konať lokálne. V praxi to znamená začať od seba. Viest' návštevníkov národného parku, miestne obyvateľstvo, deti... k zodpovednému, ochranárskemu prístupu človeka k prírode môže naozaj len ten, kto pracuje sám na seba. A v takom prípade nie je podstatné, či ekologickú výchovu vykonáva odborný, alebo terénny pracovník, profesionál, alebo dobrovoľník. O tom je hľadanie spoločnej cesty...

TROCHU TEÓRIE NA ÚVOD:

V roku 1994 sa Zákonom č. 287/94 Z. z. o ochrane prírody a krajiny zriadil štatút dobrovoľnej stráže prírody, ktorej členov ustanovuje krajský úrad životného prostredia. Ustanovením alebo prípadným odvolaním povinnosti úradov voči dobrovoľníkom spravidla končia. Nie sú koordinovaní ani nikde združení a sú odkázaní sami na seba. Takisto bežní ľudia, ktorých zaujíma ochrana prírody, nevedia kam sa obrátiť so svojimi otázkami, či prípadnou snahou pomôcť. V lepších prípadoch, ak žijú v blízkosti chránených území, spolupracujú s ich odbornými pracovníkmi alebo sú členmi MVO pracujúcich v oblasti životného prostredia.

Na území NAPANT v okresoch B. Bystrica a Brezno sú dobrovoľníci – členovia stráže prírody koordinovaní priamo vedúcim strážnej služby S-NAPANT a podstatná časť z nich sú členovia ZO SZOPK „Nízke Tatry“. Práve naša ZO SZOPK si ako jednu zo svojich prioritných úloh dala prácu so strážou prírody. V roku 2000 sme vypracovali projekt, ktorým chceme dobrovoľníkom v oblasti životného prostredia pomôcť zorientovať sa a zlepšiť ich činnosť a možnosti uplatnenia v ochrane prírody formou školení, ako aj konkrétnymi aktivitami.

Projekt bol predložený Nadácii pre podporu občianskych aktivít v Slovenskej republike spolu so žiadosťou o poskytnutie subvencie z Programu rozvoja občianskej spoločnosti PHARE 9905. Začiatkom roka 2001 sme dostali oznámenie o pridelení finančných prostriedkov a po vybavení nevyhnutných formalít sme sa mohli pustiť do práce.

IN MEDIAS RES:

Ciele projektu možno rozdeliť do dvoch skupín:

- zlepšenie práce členov stráže prírody – napr. naučiť sa zvládať konfliktné situácie vznikajúce pri diskusiách s miestnym obyvateľstvom a návštevníkmi (čo následne znamená zlepšenie vzťahov na jednej strane medzi tzv. ochranármi a na strane druhej miestnymi obyvateľmi a návštevníkmi Nízkyh Tatier), či zlepšiť environmentálnu výchovu a spoluprácu s miestnym obyvateľstvom prostredníctvom zorganizovania akcie Rangerský deň a iných;
- motivovať miestne obyvateľstvo prostredníctvom názorného príkladu spolupráce a riešenia konfliktných vzťahov v Národnom parku Yorkshire Dales vo Veľkej Británii ale aj aktívnym zapojením do organizovania verejnoprospešných akcií;

Projekt je zameraný najmä na členov stráže prírody NAPANT-juh, ale skupiny

profitujúce z projektu sú aj členovia iných MVO pôsobiach v oblasti ochrany prírody a životného prostredia (Ekotrend B. Bystrica, A – projekt L. Hrádok), miestni obyvatelia aktívne sa zapájajúci do ochrany prírody ako aj tí, ktorí žijú v chránenom území a študenti ekológie a environmentalistiky žijúci na území Nízkyh Tatier. V neposlednom rade tiež Správa NAPANT a (!) príroda Národného parku.

Teoretická časť spočívala v troch víkendových školeniach, ktoré prebehli v mesiacoch február až apríl. Prvé bolo zamerané na problematiku legislatívy v životnom prostredí, podávanie a riešenie podnetov, informácie o strážnych službách v zahraničí. V skratke sme sa tiež venovali bezpečnému pohybu v horskom teréne a poskytovaniu prvej pomoci. Tieto časti boli lektorský pokryté odborníkmi – pracovníkmi Krajského úradu, odboru ŽP B. Bystrica, Slovenskej inšpekcie ŽP, podpredsedom Asociácie strážcov chránených území Slovenska, pracovníkmi Leteckej záchrannéj služby a Rýchlej zdravotnej pomoci. Druhé školenie sme pracovne nazvali „riešenie konfliktov“. V skutočnosti práca strážcu v teréne sa často mení na riešenie konfliktných situácií. To, ako im skúsiť predchádzať a následne aj riešiť, nám vysvetľovali pracovníci Partners for democratic change Slovakia. Psychológia v praxi, aj tak by sa dal charakterizovať tento víkend, keď pri rôznych činnostiach čas ubíhal veľmi rýchlo. Až tak rýchlo, že až v nedeľu sme si uvedomili zásadný problém našej práce. Stanovenie spoločných postupov, tej „zlatej strednej“ cesty, ktorá jednoznačne napovie – toto je dobrovoľník, člen stráže prírody NAPANT (a možno aj inej oblasti?). Keďže sme túto problematiku nedoriešili uspokojivo, stala sa prioritou ďalšieho víkendového stretnutia. A hoci sme sa venovali aj pôvodne stanovenému programu – ekologickej výchove, hlavnou náplňou bolo vypracovanie štandardov a odporúčaní správania sa členov stráže prírody a štandardného postupu pri riešení priestupkov. O tom, že sa nám to

podarilo, sa určite budú môcť čoskoro presvedčiť návštevníci NAPANT i obyvatelia územia Národného parku.

Ďalšou obsahovou časťou projektu, ktorú budeme naplňať od mája do októbra roku 2001, je totiž praktický výkon práce člena stráže prírody. Prvou významnou akciou je Rangerský deň na zámku v Slovenskej Lupči v sobotu 26. 5. V čase písania tohto príspevku sú prípravy v plnom prúde a očakávame tiež účasť pracovníka partnerského chráneného územia z Veľkej Británie Yorkshire Dales National Park, ktorý bude prezentovať svoje príklady spolupráce prostredníctvom projektov, do ktorých zapojili miestnych obyvateľov aj prostredníctvom využitia ich zručností a znalostí. O týždeň nato sa budú strážcovia prezentovať na podujatí pre deti v horehronskej obci Polomka.

Nuž a v hlavnej turistickej sezóne je najvýznamnejšou časťou práce členov stráže prírody výkon terénnych služieb. Rozdelenie je urobené, termíny majú hliadky poznačené vo svojich kalendároch, rovnako ako termíny brigád. Pevne veríme, že na jesennom hodnotiacom stretnutí budú padať hlavne slová chvály, hoci konštruktívna kritika je viac než žiadúca. Nech čas, energia a finančné prostriedky venované na činnosť členov stráže prírody sú investované zmysluplne.

NA KONCI BIČ PLIESKA:

Prvej časti projektu Nájdime spoločnú cestu – cyklu školení – sa aktívne zúčastňovali priemerne 3/4 členov stráže prírody NAPANT z okresov Banská Bystrica a Brezno. Ich prostredníctvom nájdeme spoločnú cestu – členovia stráže prírody medzi sebou navzájom, dobrovoľníci s profesionálmi, všetci spolu s návštevníkmi a miestnymi obyvateľmi.

Nájdeme spoločnú cestu k ochrane prírody Národného parku Nízke Tatry.

Ing. Adalbert MEZEI

VÝCHOVA K OCHRANE PRÍRODY

ČO OD NÁS OČAKÁVAJÚ?

Na začiatku roku, v spolupráci s Centrom voľného času Junior, sme poslali školám okresu Banská Bystrica a Brezno ponuku prednášok o Národnom parku Nízke Tatry, o jeho prírodných výtvoroch, faune, flóre. Ani sme netušili s akým ohlasom sa stretneme. Na vyše 20 školách mali záujem o naše prednášky, takže sme sa s kolegom Danom Hartanským aj tri-štyri hodiny denne pokúšali uspokojiť zvedavé otázky nielen detí ale aj učiteľov. Cez prestávky v rozhovoroch s učiteľmi sme sa dozvedali o ich očakávaniach od nás pracovníkov ochrany prírody. Snáď za všetkých Mária Brozmanová, koordinátorka environmentálnej výchovy na ZŠ SSV v Banskej Bystrici.

MB: „Veľmi sme privítali ponuku prednášok z vašej strany. Do všetkých našich predmetov sa snažíme zakomponovať prvky environmentálnej výchovy, ale deti veľmi pozitívne reagujú na zmenu prednášajúceho a didaktických pomôcok. A pravdaže ľudia pracujúci priamo v oblasti ochrany prírody sprostredkujú najlepšie deťom zážitky a informácie, ktoré my nepoznáme a ani mnohokrát nemáme možnosť dostať sa k nim.

Vzťah k prírode sa najlepšie buduje priamo v nej. Sme však veľmi časovo aj finančne obmedzení. V minulosti sme veľmi radi využívali možnosť navštíviť bývalé Centrum ochrany prírody a krajiny SAŽP na Lazovej ulici, kde nám pracov-

níci vo forme prednášok a videofilmov pomáhali vo výchove detí v tejto oblasti. Teraz ešte využívame možnosti environmentálnej výchovy v SAŽP na Tajovského ulici. Je to však už časovo náročnejšie. Taktiež sa využíval náučný chodník Jakub, ktorý je v súčasnosti v dezolátnom stave. Aj v parku pod Pamätníkom SNP bol malý NCH o drevinách, ktoré v ňom rastú. Mal podobný osud.

Veľmi by sme uvítali a myslím, že nielen my, vytvorenie informačného centra Národného parku Nízke Tatry v Banskej Bystrici, ktorý je v bezprostrednej blízkosti a sú obmedzené možnosti informovať sa o ňom. Ideálna by bola aj existencia náučného parčíku

v jeho blízkosti, ktorý by bol takto aj pod dohľadom. Takisto chýbajú informácie o nových vyhlásených chránených územiach.

Možnosť dostať sa do prírody využívame s deťmi najmä ku koncu školského roka vo forme výletov, didaktických hier v prírode, branných cvičeníach a je výborné, keď sme sprevádzaní pracovníkom ochrany prírody, keďže deti najlepšie sa učia veci, ktoré priamo vidia.“

Takže slová pani učiteľky Brozmanovej boli veľmi adresné. Teraz záleží na nás, našej organizácii, možnostiach a prioritách Štátnej ochrany prírody, do akej miery sa môžu očakávania učiteľov a detí splniť.

Ing. Janka CZIRÁKOVÁ

PRÍBEH O SMUTNEJ UMELOHMOTNEJ FĽAŠI

V jednej malebnej dedinke v horách, v malom obchodíku s potravinami, v krásne vysvietenej chladiacej skrinke, celkom na hornej poličke, stála umelohmotná fľaša Maša s malinovou. Bola na seba veľmi hrdá, veď si ju všimol každý zákazník hneď na prvý pohľad. Obdivovali jej praktický tvar a ľahkosť. Mala ju rada aj predavačka, však išla na dračku.

Jedného dňa, zavčasu ráno, vošiel do obchodu chlapec – Ivo s ruksakom na chrbte. Fľaša Maša ihneď spozornela: „Ak si ma kúpi, určite pôjdeme na výlet!“ Jej túžby sa splnili, Ivo sa vybral na túru do hôr a keďže mal byť horúci deň, kúpil si od smádu malinovku. Pravdaže v ľahkej fľaške Maške, veď cesta bude náročná.

Ivan našu fľašku Mašku vložil do batoha, ale ona neľnila, vzpríečila sa tak, aby jej vykúkala aspoň hlávka – však aj ona chce vidieť hory.

A veru dobre spravila. Išli krásnymi lesmi, dolinami, preskakovali potôčky a keď sa Ivo štvral do kopca, bola rada, že je v batohu.

Ivovi sa námaha vyplatila. Z vrchola hory bol nádherný výhľad. Bol trochu unavený, ale šťastný. „Dokázal som to!“ Sadol si a vychutnával svoje malé víťazstvo, ktoré ho stálo veľa potu. „Ešte dobre, že mám so sebou malinovku“. Vyťahal fľašu Mašu a na jeden dúšok ju celú vypil. Čo však s prázdnu fľašou? Ivo dlho nerozmýšľal a zhrozená Maška letela do trávy. „Čo myslíte deti, je to tak správne?“ Veru nie! A ten istý názor mala aj Maška. Smutne pozerala za odchádzajúcim Ivom. „Čo tu budem robiť? Toto nie je moja vysvietená skrinka!“

Zrazu začal silno fúkať vietor a milú Mašku odfúkol až do potoka. Rozbúrená voda ju hádzala z kameňa na kameň, až kým sa nenaplnila vodou a neponorila na dno. Okolo nej plávali ryby, ale nikto si ju nevšimol, veď bola priesvitná. Len keď do nej narazili, zdesene krútili hlavami, čo je to za čudnú tvrdú vodu.

Raz dokonca do nej vplávala malá rybka. Chcela plávať ďalej, ale zastavila ju stena fľašky. „Čo to je?“ zhrozene narážala papulkou do steny. Fľaška Maška jej dlho musela všetko vysvetľovať. Nakoniec sa rybke podarilo vyplávať z fľašky von, ale pre istotu sa tam už nikdy neukázala. Smutná Maška ostala sama ležať na dne potoka, až kým ju znova nestrhol prúd. Tentokrát skončila v blate na brehu potoka. Špinavá, doudieraná čakala, čo s ňou bude ďalej. Nebola však sama. Takýchto smutných vecí – odpadkov tam bolo viac. Asi je veľa Ivov, čo zahadzujú nepotrebné veci do prírody, namiesto kontajnera na odpadky. Ale existujú aj iní ľudia, ktorí chcú sa tešiť z čistej prírody. A práve títo prišli s vrecami a vyčistili potok. Do vreca sa dostala aj naša Maša a spolu s ostatnými skončila na skládke odpadu. To bol koniec jej púte. Tam bude veľmi veľa rokov premýšľať nad svojím smutným osudom. Dozvedela sa tam aj o tom, že existujú vratné fľaše, ktoré môžu ísť na veľa výletov a vrátiť sa do továrne, kde ich znova naplnia malinovou. A tak fľaška Maška začala snívať sen o tom, že sa narodí ako vratná fľaša a ani takí neporiadni Ivovia ju nebudú zahadzovať.

Teraz je už len na nás ľuďoch, aby sa jej sen splnil.

Ing. Janka CZIRÁKOVÁ

VÝCHOVA K OCHRANE PRÍRODY

Súľovské skaly – Gotická brána

N Á U Č N Ý M
CHODNÍKOM

konský cinter. Tvary skalných skupín podnecovali ľudskú fantáziu a názvy sa zachovali dodnes, ako napríklad Organy. Nachádzajú sa pri vstupe do tiesňavy. Priam famózný pohľad na ne je z chatovej oblasti Čierny potok. Najčastejšie fotografovaný útvar v NPR je Gotická brána. Je 13 m vysoká. V ľudovom podaní sa nazýva Lomená brána. Neďaleko od nej môžeme nájsť skamenelého Spiaceho dinosaura, ktovie či toto mláďa nie je pozostatkom z pravekej doby. Gotická brána sa volá podľa charakteristického zalomenia, podobného gotickým portálom. Zaujímavým skalným útvarom je Sova a Sovička v skalnej skupine Toránie. Jaskyňa Boscova búda sa nachádza na skalnom hrebeni na sever od Toránie. Názov má odvodený od mena tuláka, ktorý ju v nepriaznivých podmienkach používal ako skrýšu a príbytok. Pod Sovou a Sovičkou už milióny rokov vyrastá zo zeme gigantický skalný hrieb Smrčok. To je jediný hrieb v Súľovských skalách bez povšimnutia hubárov.

Veľmi zaujímavou zastávkou na náučnom chodníku je Súľovský hrad. Dnes sú z neho zrúcaniny, ktoré sa čnejú do výšky 660 m. n. m. Bol vybudovaný v 12. storočí. Jeho poloha je veľmi zaujímavá, hoci ako hrad nemal nikdy veľký strategický význam. Stavba bola prispôbená prírodným podmienkam ako orlie hniezdo na neprístupnom mieste. Vďaka svojej polohe hrad patrí k najneprístupnejším hradom na Považí. Hrad bol rozlohou malý, skladal sa z horného a dolného hradu. Tieto časti sú prepojené tunelovou chodbou tesanou do skaly. V hornej časti hradu na najvyššom mieste bola postavená veža, ktorá slúžila ako pozorovateľňa okolitých ciest Považia. Po vyhorení v r. 1550 hrad obnovili. Roku 1730 hrad obývala vojenská posádka. Zemetrasenie,

CEZ SÚĽOVSKÉ SKALY

NPR Súľovské skaly sa nachádzajú v Strážovských vrchoch. Vytvárajú krásnu skalnú podkovu, ktorú je vidno už od obce. Odlesnená pahorkatinná kotlina z druhohorných hornín prechádza na obvode do pahorkatiny s bralnými útvarmi. Tieto útvary tvoria súľovské zlepenice so spoločenstvami teplomilných horských rastlinných a živočíšnych druhov. Potok Hradná, ktorý vytvoril kotlinu, preteká poníže obce Súľov cez Súľovskú tiesňavu s vyvinutými skalnými mestami. Lesy pokrývajú väčšinu chotára, odlesnená je len kotlinová časť. Rastie tu slovenský endemit Klinček lesklý.

Náučný chodník cez NPR Súľovské skaly dovedie návštevníka do centrálnej časti, v ktorej ho oboznámi s geológiou, reliéfom, flórou a faunou v NPR. Chodník má sedemnást zastávok, prevýšenie cca 290 m a absolvovať sa dá do dvoch hodín. Chodník začína pri chate Súľovčanka. Oproti nej je zrekonštruovaná stará turistická chata. Stojí na lokalite bývalého konského cintorína a preto skaly, ktoré sa nachádzajú nad ňou, dodnes sa volajú Nad

ktoré bolo v r. 1763, hrad poškodilo. Od vtedy sa hrad neudržiaval a pustol.

Dominantou Súľovských skál je vrchol zvaný Pátriková 816 m. n. m., na mapách Brada. Ďalšie pekné zákutie je mimo náučného chodníka smerom do doliny, pekný Hlbocký vodopád.

Medzi skalnými útvarmi, v slopoch na východ od Pátrikovej sa nachádza Obrovská skalná brána, 11 m vysoká a 10 m široká. Spomína sa už v r. 1268.

Návštevníci tejto lokality Slovenska nájdú ešte veľa zaujímavých zákutí, ale nemali by si nechať ujsť navštíviť romantickú lúčku v srdci Súľovských skál, drevenú chalúпку – sídlo Sokoliara Tomáša, miesto natáčania rozprávky.

Tento náučný chodník je určený pre peších turistov. Služi každému, kto si chce odpočinúť v lone prekrásnych Súľovských skál.

Silvester STIEGLER

Foto: autor

MAJETKOVÁ UJMA PREDMETOM ZÁUJMU VEREJNOSTI

Vlastníci a užívatelia pozemkov v chránených územiach sa už počnúc rokom 1995, odkedy vošiel do platnosti zákon NR SR č. 274/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny (ďalej len zákon) intenzívne zaujímajú o zákonom stanovený nárok na náhradu majetkovej ujmy v dôsledku zákazov a iných obmedzení ochrany prírody. Zákon v § 47 hovorí, že vlastník (užívateľ) pozemku je povinný strpieť obmedzenia vyplývajúce zo zákazov a iných podmienok ochrany prírody a krajiny ustanovených týmto zákonom, alebo na jeho základe. Ak mu takýmto obmedzením bežného hospodárenia na pozemku, ktorý nie je vo vlastníctve štátu, vznikne majetková ujma, patrí mu náhrada, ktorú platí štát. V záverečnom odseku sa hovorí, že podmienky a spôsob úhrady majetkovej ujmy a spôsob jej výpočtu ustanoví vláda nariadením.

Od tohto zákonného ustanovenia prešlo už 6 rokov a vlastníci sa priebežne domáhajú naplnenia svojich práv a Ministerstvo životného prostredia SR je terčom kritiky za pomalý postup pri realizácii tohto nariadenia vlády. Skutočnosť je však zložitejšia než povrchný pohľad nezainteresovaného. Náhrada majetkovej ujmy z titulu kompenzácií za zákonom ukladané obmedzenia, predstavujúce zásah do súkromnoprávných oprávnení vlastníka, je právnym inštitútom pomerne málo rozpracovaným v právnej a ekonomickej teórii a to z dôvodu, že právne predpisy s týmto inštitútom v nedávnej minulosti počítali málo, resp. nepočítali vôbec. Až politický prevrat v našej krajine spoločne s demokratizačným procesom priniesol aj postupné znovuzavádzanie tohto inštitútu do nášho právneho poriadku.

Už v prvom roku platnosti nového zákona bola spracovaná „Analytická štúdia právnych aspektov ochrany prírody ako súčasť starostlivosti o životné prostredie so zameraním na náhradu majetkovej ujmy“. Táto štúdia podrobne riešila vzniknutý staronový fenomén v našej spoločnosti, analyzovala možnosti u nás, poskytla prehľad o riešení tohto problému v zahraničí a dala návod na ďalší postup.

Ďalším krokom ministerstva bolo v roku 1997 priame vypracovanie Návrhu nariadenia vlády SR o majetkovej ujme vyplývajúcej zo zákazov a iných podmienok ochrany prírody a krajiny. Toto prešlo oponentským konaním (1998), ktoré vyslovilo rad závažných pripomienok a nedostatkov, okrem iného sa vyčítalo materiálu, že nie je v súlade s Ústavou SR v terminologickej otázke primeranej náhrady a že diskriminuje štát ako vlastníka, pretože zákon priznáva majetkovú ujmu len neštátnym subjektom. Podľa druhej vety odseku 1 článok 20 Ústavy SR vlastnícke právo všetkých

vlastníkov (štátne, súkromné, družstevné) má totiž rovnaký zákonný rozsah a rovnakú ochranu.

Neuralgickým bodom sa stal tiež výklad pojmu bežné obhospodarovanie pozemku. Pôvodný výklad, že bežným obhospodávaním lesného porastu je hospodársky predpis lesného hospodárskeho plánu (LHP), sa ukázal ako nedostatočný a neúplný, pretože predpis LHP je už ovplyvnený stanoviskom ochrany prírody, či už pri základnom, alebo záverečnom protokole LHP. Takže výsledný prijatý termín, pokiaľ ide o lesný pozemok, stanovuje, že **pod bežným hospodárením rozumieme také hospodárenie, ktoré je v súlade s určenými hospodárskymi opatreniami pre jednotky priestorového rozdelenia lesa, v závislosti na kategórii lesa, ekologického prieskumu, pred uplatnením obmedzujúcich požiadaviek štátnej ochrany prírody.**

Rok trvajúca diskusia o právnych aspektoch materiálu vyústila do ostatnej verzie, ktorá bola spracovaná v roku 2000 a v apríli 2001 schválená v operatívnej porade ministra ŽP. Následné kroky budú predstavovať zaslanie materiálu na medzirezortné pripomienkové konanie a záverečný verdikt vyriekne Legislatívna rada vlády SR. V prípade, že nenastanú zásadné protirečenia, nariadenie vlády SR by mohlo uzrieť Zbierku zákonov v závere t. r.

Pre občana sú dôležité aspoň rámcové znalosti zákona o ochrane prírody, t. j. že 1. až 3. stupeň ochrany nestanovuje žiadne zákazy, len určité obmedzenia (a aj tie je možné vykonávať po súhlase ochrany prírody), ktoré spravidla neobmedzujú bežné hospodárenie. Obmedzenie hospodárenia v pravom slova zmysle nastáva až vo 4. a 5. stupni ochrany. Na lesnom pôdnom fonde si treba uvedomiť, že rubná doba porastu je cca v 100. rokoch porastu, čo znamená, že majetková ujma z titulu rubnej ťažby pripadne do úvahy raz za 100 rokov.

Zaujímavá situácia nastáva v kategórii lesov ochranných. Tieto nie sú vyhlásené z dôvodu požiadaviek ochrany prírody, to znamená, že majetkovú ujmu by mal platiť zriaďovateľ – Ministerstvo pôdohospodárstva SR.

Pokiaľ ide o výpočet majetkovej ujmy, táto sa bude relatívne jednoducho stanovovať v prípade poľnohospodárskeho pôdneho fondu, kde ušlý zisk z hospodárenia má spravidla jednoročný cyklus, výška ohodnotenia sa stanoví v cenách miestne obvyklých. Zložitejšie to bude na lesnom pôdnom fonde, kde je hospodársky cyklus približne storočný. V tomto hospodárskom cykle výnosom z lesa nie je len drevná hmota z ťažby rubnej, ale aj iné možné ekonomické aktivity: strata výnosu z drevné hmoty z prerezávok, prebierok a prípadne iných finančných aktivít. Ujma na lesnom pôdnom fonde teda môže vzniknúť stratou, alebo znížením výnosu z dreva, alebo zvýšením nákladov hospodárenia.

Ministerstvo životného prostredia SR doteraz evidovalo ročne len zopár žiadostí o náhradu majetkovej ujmy. Dôvodom bola skutočnosť, že ne-

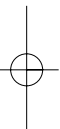
existovalo spomínané nariadenie vlády a tiež, že mnohí vlastníci pozemkov v chránených územiach nevedia, že takáto možnosť kompenzácie existuje. V prvej etape sa počíta, resp. je vyčlenených 10 miliónov SK ročne. Časom sa ukáže, aká bude skutočná potreba.

V tejto súvislosti odborné orgány ochrany prírody a krajiny budú musieť pristúpiť k nutnému prehodnoteniu súčasnej siete chránených území na Slovensku a značne sprísniť kritéria na vyhlasovanie chránených území. Všetci dobre vieme, že predovšetkým v 5. stupni ochrany prírody sa nachádzajú prírodné rezervácie, ktoré alebo nespĺňajú náročné kritéria na túto kategóriu ochrany prírody, alebo boli vyhlásené duplicitne s tým, že sa nám na Slovensku opakujú rovnaké chránené fytoocenózy v rovnakom geomorfologickom celku a pod. Ekonomické tlaky na preplácanie majetkovej ujmy budú však tým najlepším katalizátorom na vyrovnanie inflačného tlaku v chránených územiach. Jednoducho tie chránené územia, ktoré nebudú stáť za cenu preplácania majetkovej ujmy, sa budú musieť rušiť. Domnievam sa však, že aj bez spravidlivej hrozby majetkovej ujmy, ktorá visí nad chránenými územiarmi, je načase, aby sa pristúpilo k celoplošnej prísnej diferenciácii a transparentnej revízii chránených území na Slovensku. Je neúnosné, aby sme aj naďalej evidovali medzi chránenými územiarmi rôzne tzv. „poniklekové lúčky“, ktoré vplyvom antropickej činnosti, chemizácie a pod. už desaťročia predmet ochrany nemajú. Podobne lesné porasty, v ktorých okrem titulu prírodná rezervácia by sa márne hľadal nejaký aspekt, resp. kritérium chráneného územia.

Treba však priznať, že nariadenie o majetkovej ujme podstatu problému nevyrieši. Nie je pre ochranu prírody ani perspektívne, ani finančne únosné, aby podstatu problému – vstupu na cudzí majetok riešila takýmto spôsobom. Výhľadový a generálny cieľ v ochrane prírody musí byť ten, aby pozemky, ktoré ochrana prírody bude chrániť aj vlastníci, alebo aspoň užívali. To znamená zriadenie niečoho ako tzv. Fondu chránených území (pracovný názov) v ktorom by sa združovali chránené územia alebo vykúpené od súkromných vlastníkov, alebo dané do užívania štátom (napr. lesný pôdny fond). Len týmto spôsobom sa môže komplexne a definitívne vyriešiť problém, ktorý politickým prevratom a zmenou vlastníckych vzťahov v našej krajine staro-novo vznikol. Napokon, nič nové týmto nevymyslíme – v rade štátov okolo nás to takto aj funguje, je to však proces z hľadiska finančnej náročnosti veľmi dlhodobý a spoločensky tiež nie jednoduchý.

Ing. Viliam STOCKMANN, CSc.

Foto: Ing. Juraj Bobula

MEDZINÁRODNÁ SPOLUPRÁCA

INICIATÍVA KARPATSKÉHO EKOREGIÓNU

PREČO TENTO NOVÝ PRÍSTUP?

Napriek významným ochranárskym snahám v minulosti pokračuje na celom svete pokles biodiverzity. Jednoducho už nie je postačujúce ochraňovať len jednotlivé lokality a druhy, ale je nevyhnutný širší prístup. Príroda nerešpektuje hranice jednotlivých krajín a na jej ochranu potrebujeme riešenia, ktoré nie sú obmedzené politickými hranicami. Významné faktory, ktoré spôsobujú tento pokles, pôsobia sami o sebe vo veľkom priestore, a to sa týka aj ich vplyvu a vzťahu ku Karpatom. Z tohto dôvodu sme prijali ekoregiónálny prístup umožňujúci veľkoplošný, koordinovaný a dlhodobý pohľad, ktorý integruje potreby prírody a miestnych obyvateľov. Cieľom je vytvorenie rámca pre množstvo aktivít, ktoré sa už uskutočňujú. Realizácia aktivít, ktoré sú v harmónii s prírodou, je jediná cesta, ako sa dá zabezpečiť dlhodobý prínos pre ľudí, čo tu žijú. Aby sme boli úspešní, musíme pracovať so všetkými, ktorí ovplyvňujú alebo sú ovplyvňovaní biodiverzitou. To je dôvodom, prečo je zapojenie všetkých zainteresovaných podstatné pre projekt – od miestnych obyvateľov až k jednotlivým vládam a medzinárodným spoločenstvám. Ak berieme do úvahy prístup k Európskej únii, európske rozvojové iniciatívy a politický vývoj v jednotlivých krajinách, je práve teraz čas na vytvorenie pan-karpatského plánu ochrany.

Iniciatíva karpatského ekoregiónu je medzinárodná iniciatíva na ochranu výnimočnej a svetovo významnej biodiverzity Karpát. Spája ľudí, aby zabezpečila ochranu a trvalo udržateľný rozvoj Karpát. Prostredníctvom tejto iniciatívy je ochrana jedného z najvýznamnejších prírodných území Európy prepojená s aktivitami, ktoré sú zamerané na podporu miestnej ekonomiky a kultúry. Iniciatíva založená Dunajsko-karpatským programom WWF (Svetový fond pre ochranu prírody) je viac ako vízia jednej environmentálnej organizácie. Je to partnerstvo významných organizácií regiónu, ktoré spolupracujú s medzinárodnými odborníkmi.

PREČO SÚ KARPATY TAKÉ VÝZNAMNÉ?

Od Rumunska na juhu, cez Ukrajinu, Poľsko, Slovensko a Maďarsko, do Českej republiky a Rakúska na západe karpatský oblúk majestátne pretína strednú a východnú Európu. Tým, že pokrývajú územie väčšie ako Alpy a sú domovom rozmanitých druhov a mnohých ľudí, sú Karpaty klenotom v srdci Európy. Ich veľkoleposť spočíva nielen v nesmiernej hodnote prírody, ale aj v bohatej kultúre, ktorá prežila napriek veľkému sociálnemu, politickému a ekonomickému tlaku. Karpaty sú prírodným pokladom medzinárodného významu. Kombinujú nesmiernu prírodnú hodnotu s bohatým kultúrnym dedičstvom. Pohorie spája rôzne národy a tvorí spojovací článok medzi lesmi severnej, južnej a západnej Európy. Karpatský región je jedinečný v rámci Európy: je výnimočne bohatý z hľadiska druhej diverzity a žijú v ňom druhy, ktoré nemožno nájsť už nikde inde vo svete. Veľmi dôležitý je fakt, že predstavuje poslednú bašť pre veľké cicavce, akými sú medveď hnedý, vlk a rys. Je útočiskom najrozsiahlších horských lesov v rámci kontinentu, vrátane najväčších európskych pralesov. Pre jeho medzinárodný význam ho WWF zaradil do zoznamu výnimočných ekoregiónov sveta „Global 2000“.

Na tak rozvinutom európskom kontinente sú Karpaty vzácnym a vysoko hodnotným bohatstvom. Napriek ich výnimočnej hodnote, sú v súčasnosti ohrozené, čiastočne vďaka politickým zmenám po roku 1989 a očakávanému ekonomickému rozvoju, ktorý bude sprevádzať vstup do Európskej únie. Zabezpečenie budúcnosti Karpát bude významným prínosom pre lokálnu, národnú a európsku ekonomiku a zabezpečí životné podmienky pre súčasnú a budúce generácie.

Proces

Ochrana ekoregiónov neznamená len ochranu ich vlastného územia, je to aj ich prepájanie medzi sebou – iba takýto širokospektrálny prístup môže zabezpečiť stabilnú ochranu. Iniciatíva karpatského ekoregiónu pracuje s miestnymi obyvateľmi a jej cieľom je vypracovanie spoločnej vízie budúcnosti regiónu, s návrhom konkrétnych aktivít na ochranu biodiverzity a podporu trvalo udržateľného rozvoja. Takýmto prístupom vytvárame rámec pre koordináciu a podporu bežiacich projektov v regióne.

ČO SA NÁM UŽ PODARILLO DOSIAHNUŤ...

Podpora

Získali sme silnú podporu významných organizácií v každej krajine: vlád, výskumných inštitúcií, mimovládnych organizácií: miestnych obyvateľov a medzinárodných organizácií akými sú Európska únia, UNDP a Svetová banka.

Získali sme politickú podporu pre Karpatsko-dunajský summit hláv štátov, ktorý sa uskutočnil 30. apríla 2001 v rumunskej Bukurešti, a ktorému predchádzalo stretnutie ministrov životného prostredia 29. apríla 2001. Stretnutí sa zúčastnilo 9 prezidentov, vrátane Rudolfa Šustera a 8 ministrov životného prostredia, vrátane László Miklósa. Na summite bola podpísaná deklarácia o životnom prostredí a trvalo udržateľnom rozvoji karpatsko-dunajského regiónu. Všetky krajiny sa zhodli na tom, že v budúcnosti je potrebné pripraviť Karpatskú konvenciu. Jej príprave bude nápomáhať UNEP v spolupráci s WWF.

Paralelne so summitom sa uskutočnilo stretnutie donorov a mimovládnych organizácií, kde bola prezentovaná Iniciatíva karpatského ekoregiónu. Ďalšie stretnutie donorov sa uskutoční na jeseň 2001.

Rozvoj procesu

Zorganizovali sme sériu pracovných stretnutí, na ktorých sme dohodli prístup, začali rozvíjať spoluprácu.

Vypracovali sme pracovné a komunikačné stratégie, pracovné plány a dohodli sme štruktúru pracovných skupín.

VÝCHOVA K OCHRANE PRÍRODY

Zber dát a výskum

Pripravila sa správa z prieskumnej fázy, ktorá poskytuje náčrt stavu v regióne.

Uskutočnil sa celoplošný zber biodiverzity (rastlinné spoločenstvá, vyššie rastliny, vtáky, obojživelníky, veľké cicavce) a socio-ekonomických dát (doprava, priemysel, poľnohospodárstvo, cestovný ruch).

Urobil sa výber záujmových území a kľúčových druhov pre Karpaty.

Pripravila sa správa o veľkých cicavcoch žijúcich v Karpatoch.

Práca s miestnym obyvateľstvom a budovanie kapacít

Identifikovali sa modelové projektové územia, sú to projekty na lokálnej úrovni, ktoré demonštrujú prínos pre miestnych obyvateľov a pre životné prostredie. Ako príklad môžeme uviesť modelový projekt vo Východných Karpatoch, na poľsko-slovensko-ukrajinskej hranici.

Spustil sa grantový program pre lokálne projekty, ktoré kombinujú trvalo udržateľný rozvoj s ochranou prírody. Víťazom prvého kola je za Slovensko mimovládna organizácia Sosna.

Vo vybraných územiach sa zorganizovali pracovné stretnutia a tréningy zamerané na rozvoj aktivít s miestnym obyvateľstvom.

Ak chcete získať ďalšie informácie o projekte, vrátane technických správ, kontaktujte prosím:

Elisabeth Samec (koordinátor):

Danube Carpathian Programme, WWF International

c/o WWF Austria, Ottakringerstr. 114-116, A-1160 Vienna, Austria

Tel: +43 1 488 17 254

Fax: +43 1 488 17 276

Email: elisabeth.samec@wwf.at

Viera Stanová (národný koordinátor pre Slovensko)

DAPHNE Inštitút aplikovanej ekológie

Hanulova 5/d, 844 40 Bratislava

Tel.: 02/654 121 62, fax: 02/654 121 33

Email: daphne@changenet.sk

V rámci projektu boli vydané nasledovné letáčky v slovenskom jazyku, ktoré vám môžeme bezplatne doručiť:

Iniciatíva karpatského ekoregiónu

Unikátne Karpaty

Ochrana karpatského ekoregiónu

Modelové územie Biele Karpaty

Webová stránka: www.carpathians.org

Viera STANOVÁ

Foto: archív Iniciatívy karpatského ekoregiónu

KURZ OCHRANY BIODIVERZITY

V marci tohto roku sme sa zúčastnili dvojtýždňového cyklu prednášok a konzultácií v rámci špecializovaného kurzu ochrany biodiverzity. Kurz organizuje Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave a Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre ako distančné vzdelávanie v ochrane biodiverzity. V nasledujúcich riadkoch by sme sa radi podelili so svojimi skúsenosťami z kurzu i z novej formy vzdelávania.

Distančné vzdelávanie je na Slovensku relatívne novou formou vzdelávania, ale v mnohých krajinách sveta je tento spôsob vzdelávania veľmi populárny a je podporovaný aj štátom. Základným princípom distančného vzdelávania je poskytnúť možnosť vzdelávania tým ľuďom, ktorí majú záujem študovať, ale z rôznych príčin nemôžu (alebo jednoducho nechcú) absolvovať klasickú formu štúdia. Celý systém vzdelávania je založený na tom, že študujúci sa v podstatnej miere vzdeláva sám. K výhodám pre študujúcich patrí napr. voľný vstup, t. j. štúdium nie je ohraničené vekom alebo inými podmienkami, individuálny výber miesta a tempa štúdia, možnosť študovať doma vo voľnom čase, resp. popri zamestnaní, minimálna nutnosť cestovania a i.

Pri vlastnej príprave programu distančného vzdelávania v ochrane biodiverzity využili organizátori skúsenosti z takej formy vzdelávania z partnerských inštitúcií zo zahraničia, napr. z Fínska (Inštitút celoživotného vzdelávania v Helsinkách), Nemecka (Univerzita Ernsta-Moritz Arndta v Greifswalde, Inštitút ochrany biodiverzity v Regensburgu). Napriek tomu, že sa jedná o netradičnú formu, podarilo sa organizátorom vytvoriť zaujímavý program kurzu. Okrem cyklu prednášok a konzultácií sú v ňom zahrnuté i exkurzie, čas na individuálne štúdium, vypracovanie testov a ich vyhodnotenie, takže celý kurz trvá takmer 4 mesiace.

Vlastný dvojtýždňový cyklus prednášok a konzultácií zahŕňa 14 tematických okruhov vo vzťahu k biodiverzite a jej ochrane. Popri tradičných témach, akými sú ochrana diverzity rastlín a živočíchov, diverzita ekosystémov, ge-

netická podstata diverzity, sa pozornosť venuje i teórii biodiverzity, mapovaniu, obnove a manažmentu ekosystémov, diverzite krajiny, ekologickým sieťam, ale tiež aj aktuálnym medzinárodným aspektom ochrany biodiverzity, trvalo udržateľnému rozvoju a aproximácii slovenskej legislatívy k legislatíve EÚ v oblasti životného prostredia (vrátane ochrany prírody) a poľnohospodárstva. V súčasných ekonomických podmienkach nesporne prínosom je i zaradenie problematiky ekonomického hodnotenia biodiverzity. Vybraní garanti a lektori jednotlivých okruhov (pracovníci univerzít, akademie a ďalších štátnych i neštátnych inštitúcií) sú zárukou vysokej kvality prednášok i učebných textov pripravených špeciálne pre distančný kurz.

Okrem poskytnutí študijnej literatúry je možné na samoštúdium využiť aj učebné texty v elektronickej podobe (na internetovej stránke), individuálne konzultácie s garantmi a lektormi a zapojenie sa do diskusných klubov v rámci každého prednáškového bloku. Všetky učebné texty i samotné prednášky sú koncipované tak, že zahŕňajú nielen základné poznatky v rámci jednotlivých tematických okruhov, ale prinášajú i najnovšie informácie a môže si v nich „svoje“ nájsť každý: ten, kto sa problematike biodiverzity doposiaľ veľmi nevenoval, i ten, kto sa ňou zaoberá denne-denne v rámci plnenia svojich pracovných povinností. Výhodou pre účastníkov kurzu je i to, že študijná literatúra sa poskytuje bezplatne.

„Náš“ cyklus prednášok sa konal v rekreačnom zariadení Univerzity Komenského Modra, Piesok v krásnom prostredí Malých Karpát. Poďakovanie patrí i organizátorom kurzu: Janke Ružičkovej, Borisovi Divinskému a Martinovi Pilkovi, ktorým sa podarilo pripraviť nielen zaujímavý a vysoko odborný kurz, ale vytvoriť aj príjemnú pracovnú (i spoločenskú) atmosféru a stmeliť rôznorodú skupinu účastníkov kurzu, medzi ktorými boli zastúpení nielen profesionálni pracovníci ochrany prírody, či už z odborných organizácií alebo zo štátnej správy ochrany prírody a krajiny, ale aj pracovníci múzeí, zástupcovia mimovládnych organizácií a vysokoškolskí študenti.

Na záver by sme radi vyslovili presvedčenie, že aj zavŕšenie kurzu bude rovnako úspešné ako jeho doterajší priebeh.

Ak aj Vás zaujala myšlienka absolvovať túto netradičnú formu vzdelávania, ešte stále máte možnosť, pretože v septembri tohto roku začne v poradí už tretí kurz. Podrobnejšie informácie o kurze môžete nájsť na internetovej stránke: <http://sozo.fns.uniba.sk/biodiverzita>.

Veríme, že tretí špecializovaný kurz ochrany biodiverzity nebude posledným a že kompetentné inštitúcie nájdu spôsob ako zabezpečiť, aby sa nielen kurz, ale i samotné distančné vzdelávanie zachovalo i naďalej ako ďalšia z foriem štúdia. Dôležitý je aj záujem o túto formu vzdelávania.

Na základe vlastných skúseností môžeme skonštatovať, že kurz je zaujímavý, dá sa v ňom získať veľa poznatkov. Ako každé štúdium je náročný na čas a pevnú vôľu, ale je aj celkom zábavný. Preto ho odporúčame i ďalším pracovníkom ochrany prírody a nielen im.

Biodiverzita je nosná téma ochrany prírody a krajiny. Veď, ako vraví Ch. Maser: „Najrozšírenejším ekologickým problémom, pred ktorým už stojíme, je nenapraviteľná strata biodiverzity“. Pohľad do „kuchyne iných odborníkov“, ktorý poskytuje tento kurz, môže spájať špecialistov z jednotlivých odborov ochrany prírody. Preto by mohol byť akýmsi pendantom kedysi povinného štúdia pre získanie odbornej spôsobilosti, ktoré bolo predpísané pre pracovníkov úradov životného prostredia bývalou Slovenskou komisiou životného prostredia a vydržalo do integrácie špecializovanej štátnej správy v roku 1996. Zároveň by tým zvýšil súdržnosť, pevnosť, solidaritu nielen jednotlivých Správ a pracovísk odborných organizácií, ale aj celej Štátnej ochrany prírody SR. Bola by to skvelá príprava na prechod zodpovednosti štátnej správy v ochrane prírody na Správy NP a CHKO.

Účastníci 2. kurzu:
RNDr. Ema GOJDIČOVÁ
ŠOP SR – RSOPK Prešov
Ing. Dušan BEVILAQUA
Správa NP Slovenský raj

INFORMÁCIE

sa asi štyri metre od jej vrcholu, keď sa zrazu meter predom objavila diera. Hneď si všimam udupanú hlinu okolo vchodu do jaskynky, je mi jasné, že stojím pred medvedím brlohom. Asi tri metre podo mnou v skalnej stene si všimam policu zarastenú trávou. Všetko sa zbehlo veľmi rýchlo, napadlo ma, ak tu bol medveď hoci pred chvíľou, určite odbehol, veď sme sa neďaleko hlasno rozprávali. Je ticho, diera je tmavá, na jej koniec nevidím. Oprel som sa na ruku a opatrne sa nahýnam. Otvor je široký tak meter a pol, diera hlboká asi štyri metre. Zrazu sa na jej konci niečo pohlo, to už jasne vidím veľkú hlavu medvedice. Hneď ako zbadala, že som objavil jej úkryt, zrevala, vycerila zuby a vyrazila z diery rovno na mňa. V okamihu som si uvedomil, jediná záchrana pre mňa je skočiť tri metre na policu podo mnou. To som aj urobil. Obidvoma nohami dopadám na rímsu, bola však priúzka a neudržal som sa na nej a padám ďalej. Snažím sa udržať rovnováhu a dopadnúť na nohy. Nabral som strašnú rýchlosť, terén pod skalou je nerovný s množstvom balvanov. Na

je také hrozné. Vravím mu, pozbieraj veci a ide-me dole. Od auta mobilom voláme rýchlu zdravotnícku pomoc, ktorá nám ide oproti.

Prečo také reakcie medvedice?

V uplynulých rokoch často navštevujeme túto lokalitu. S medvedmi sme problémy nemali, bolo viac stretnutí na pár metrov. Po zafučení medveď odbehol pár metrov a išiel si po svojom. Takisto táto medvedica nás veľmi tolerovala, keď si pomyslí ako blízko sme chodili aj okolo tohto brloha a určite viackrát bola v ňom. Aj tento raz, keď som nepozrel do diery a prešiel okolo nej hoci meter, nechala by ma.

Bezpečnosť strážcov

Nemusím zdôrazňovať, akému riziku sú vystavení strážcovia vykonávajúci službu v teréne. To, že ťažkých úrazov nebolo doteraz mnoho, možno pripísať ich skúsenostiam, ktoré si vymieňajú, keď sa stretnú napríklad na svojich stretnutiach konajúcich sa dvakrát do roka vždy na inom chránenom území. To nás však neopravňuje nestarať sa o svoju bezpečnosť napríklad vybavovaním sa modernou technikou a vykonávaním služieb v teréne vo dvojiciach. Medzi základné vybavenia strážcov okrem dokonalého oblečenia, obutia a minilekárnicky musí patriť mobilný telefón, vysielacia a navigačný prístroj GPS, ktorý vám môže zachrániť život tým, že do telefónu naktujete zemepisné súradnice miesta, kde sa vám stal úraz, alebo vás bude navigovať správnym smerom v náhlej hmle, snehovej fujavici, alebo tme.

Miloš MAJDA
Foto: Michal Kalaš

ÚRAZY STRÁŽCOV V TERÉNE

Je streda ráno 25. apríla. Dnes máme v pláne údržbu signálneho značenia v oblasti Suchého vrchu a Kľačianskej Magury. Jedná sa o najodľahlejšie oblasti národného parku Malá Fatra. Večer predošlého dňa som zavolať priateľovi, členovi stráže prírody Michalovi Kalašovi, či by mi s touto robotou nešiel pomôcť. Nenapadlo by ma, že mi na druhý deň práve on bude zachraňovať život. Ráno nakladáme na služobné vozidlo potrebný materiál a vyrážame. Na začiatku doliny za sebou zamykáme rampu a pokračujeme ešte šesť kilometrov do záveru doliny. V predošlých rokoch sme do týchto vzdialených končín chodievali na dva a viac dní. Ani dnes nie je vylúčené, že neprenocujeme, ak nestihneme porobiť, čo máme v pláne. Strmé svahy národných prírodných rezervácií Suchý a Kľačianskej Magury sú útočiskom divých zvierat. V predošlých rokoch sme zistili, že ani tieto odľahlé končiny nie sú bez pytlakov. Strážcovia tu našli železá na medveďa, zastreleného jeleňa s vyrezanými stehnami a zistili sme, že jedno solisko pre zver bolo zriadené len pre podobné účely. Takže máme do večera čo robiť, aby sme skontrolovali čo najväčšiu časť lokality. Od auta vychádzame hore potokom k vyvieracke. Oddychujeme a robíme pár záberov. Od vyvieracky vychádzame rovno do svahu na jednu zo skaliek, kde zostávame asi dvadsať minút. Hlasno sa rozprávame, že bude najlepšie, keď sa tu rozdelíme, aby sme prečesali čo najviac terénu. Mišovi hovorím – na tomto mieste som niekoľko nocí prespal. Vo svahu hneď nad nami sa týči skalná stienka vysoká do dvadsať metrov. Michal prechádza popod ňu doprava po vrstevnici. Ja stúpam dohora na skalú, pod ktorou sme stáli jej zarasteným okrajom. Dostal som

zem dopadám síce na nohy, ale pod dopredu uhlom. Náraz tlmím rukami, ako sa dá. Náraz na zem bol tak silný, že v prvých sekundách neviem, či to čo sa so mnou deje, je ešte život. Po pár sekundách mi telom prešla strašná bolesť. Trieštivá zlomenina ruky, ponatrhávané brušné svaly, rozťaté koleno a hlava a množstvo drobných poranení. Medvedica sa ozýva niekde sprava. Po tom čo vybehla z brloha, zamierila rovno k Michalovi, ktorého nevidela pre hustú mladinu. Ubrzdila, ako on vraví, päť metrov pred ním. Keď ho zbadala, otočila sa naspäť na skalú k brlohu. Pozerajúc dole zo skaly na mňa občas zarevala alebo fučala. Pozbieral som všetky sily a zreval Mišo. Ten už bežal ku mne pod skalú. Neuvedomujem si všetky moje poranenia a prudko sa staviam na nohy. Vtedy mi silno ruplo v chrbtici, stavce si našli miesto a vyskočená noha tiež. Po pár metroch ide na mňa slabosť, musím si sadnúť. Asi stosedemdesiat kilová medvedica nezmenila svoje miesto. Je stále päťnásť metrov nad nami. Pýtam sa Michala, akú mám diery v hlave. Upokojuje ma, že to nie

XI. stretnutie Asociácie strážcov CHÚ

Od založenia Asociácie strážcov chránených území na Slovensku v roku 1966 (rok po prvom svetovom kongrese rangerov v Zakopanom) sa pravidelne na jar a jeseň stretávajú jeho členovia. 17.–19. mája sa stretli v Tatranskom národnom parku v Monkovej doline už po jedenástykrát. Záštitu nad stretnutím prevzali Štátne lesy TANAPu a Správa TANAPu.

Prvý deň po tlačovej besede s novinármi si účastníci prezreli exponáty v múzeu TANAPu, projekciu filmu Tatra a ich tajomstvá, expozíciu tatranskej prírody v botanickej záhrade. Večer v Monkovej doline sa potom rokovalo do neskorých hodín.

Na druhý deň sa strážcovia presunuli do TPN za účelom terénnej exkurzie po naučnom chodníku na Morské oko. Venovali sa im odborní pracovníci a kolegovia z „rýchlej roty“ (to sú strážcovia rangeri, ktorí okrem rutínnej a bežnej strážnej služby sú privolaní na riešenie konfliktných situácií v TPN). Pozorne si všímali, čo narobil lykožrút smrekový na poľskej strane Tatier a vypučili si dôvody prečo Poliaci nezasaňovali do porastov a všetko nechali na matku prírodu. Jedna skupina potom vystúpila k Czarnemu Stawu a druhá k Pieciu Stawom Polskim. Pri ceste naspäť si na Javorine zvonku prezreli architektúru zámočku

kniežata Hohenloheho a vedúci ochranného obvodu Javorina – Ing. Slivinský im prezentoval v Javorovej doline „prácu“ škodcu na slovenskom území a dôvody, prečo tanapácki lesníci zasahovali do porastov. Treba povedať, že výsledky majú obidve strany, začína rásť nový les. Dnes je ťažko jednoznačne povedať, koho systém vyhráva. To bude možné posúdiť asi až s odstupom času a pri serióznom vyčíslení ekonomických a environmentálnych výsledkov. Lykožrút smrekový sa ešte objavuje a kalamita nie je celkom zažehnaná. Pripomína to problémy Angličanov s epidémiou slintačky a krívačky.

Počasie sa vydarilo, vyhladnutí, ale plní zážitkov sa večer vrátili do Monkovej doliny, kde si pochutnali na výbornom jeleňom guláši, ktorí im pripravili kuchárky z Podspádu. Ešte dlho do noci sa pracovalo a debatovalo o problémoch rangerskej práce. S diapásmom o svojich zážitkoch z minuloročného svetového kongresu rangerov v južnej Afrike sa podelil zahraničný účastník – kolega z maďarského národného parku Aggtelek.

Stretnutie, ktoré sa konalo po prvýkrát na území TANAPu sa vydarilo, strážcovia vyjadrili túžbu opäť sa sem vrátiť. Možno dovtedy tu bude pracovať viac profesionálnych strážcov.

-jb-

RANGERSKÝ DEŇ 2001

Tohoročný, štvrtý ročník Rangerského dňa sa konal 26. 5. 2001 opäť na hrade v Slovenskej Ľupči..., ale ako to vlastne začalo?

Podme od začiatku. Vlni sme spolu s Jankou a Adom napísali projekt, ktorého cieľom je kvalitne pripraviť členov stráže prírody NAPANT na náročnú prácu pri ochrane prírody, lebo len láska k prírode nestačí a na túto prácu treba mať potrebné vedomosti, aby ich služba bola kvalitná. Veď členmi sú študenti a ľudia rôznych profesií. No a keďže jednou z tém školení bola ekovýchova, povedali sme si, že by bolo dobré, aby členovia v praxi dokázali, ako túto tému zvládli zorganizovaním Rangerského dňa. Tak sme ho zahrnuli do projektu, ten sme predložili Nadácii pre podporu občianskych aktivít a nazvali ho „Nájdime spoločnú cestu“. Zástupcom Nadácie sa náš projekt zapáčil a po podpísaní zmluvy sme mohli začať s prípravami.

Bolo potrebné dohodnúť program a získať od sponzorov príspevky. Toto sa nám včas podarilo a tak už sme len museli vy-

vesiť pozývacie plagáty, rozposlať pozvánky a za sponzorské príspevky a financie z projektu nakúpiť odmeny pre deti. Samozrejme, že sme nezabudli ani na seba, pozvaných hostí a nakúpili sme primerané množstvo surovín potrebných na pravý Rangerský guláš.

Večer pred dňom „D“ sme sa stretli na chate Janka Gilányho a tu sme začali s poslednou časťou priprav. Dievčence z nákupných odmien nabalili tristo balíčkov a my chlapi sme zas pokrájali mäso a cibulu na guláš.

Ráno o 6.00 som na hrad odviezol kotel, balíčky s odmenami a pomôcky na ekohry. Janko s Vladom, naši neprekonační gulášmajstri (kto ochutnal ich guláš, to potvrdí) ma tam už čakali a hneď začali s varením. Potom sme už len nainštalovali nástenku s fotkami o strážcoch, vľajku s logom NAPANT-u. Ani nevieme, ako ubehol čas. Desiatu hodinu bola tu a mohli sme začať.

Po úvodných príhovoroch a privítaní vzácneho hosta pána Jona Avisona, riadi-

teľa Národného parku Yorkshire Dales v Anglicku, sa ako prvé predstavilo Ekodivadielko, ktorého herci sú žiaci cirkevnej školy na Kapitulskej ulici v B. Bystrici. Ich scény sa páčili všetkým a deti i dospelí ich odmenili obrovským potleskom. Potom na rad prišli šermiari skupiny historického šermu Ricasso zo Zvolena. Počas ich vystúpenia sa určite všetci dobre bavili, o čom svedčili časté výbuchy smiechu, ktoré otriasali múrmi hradu. Sokoliari z CVČ Junior tradične dokázali, že svojich operených zverencov dobre poznajú. Ukážky letu dravcov sa deťom páčili, ale najväčší úspech zožal krkavec Gabo, ktorý veselo behal pomedzi deti a zožral každú omrvinku, ktorá vypadla našim malým kamarátom.

Potom sme sa presunuli pred múry hradu a deti sa začali hrať rôzne hry, ktoré viedli členovia Stráže prírody. Okolie hradu sa vyše dvoch hodín ozývalo veselým smiechom a ujúkaním a vedúci hier mali naozaj plné ruky práce, veď zvládnuť huf malých šarvancov nie je žiadna sranda. Počas hier nám atmosféru spríjemňovali pesničky zvolenskej kapely Countryči. Po skončení hier sme deťom rozdali pripravené odmeny, tie sa minuli skoro všetky a s prísľubom, že sa o rok stretneme znovu, sme štvrtý ročník Rangerského dňa ukončili.

Nás potom čakalo ešte pobalenie vecí, vyzbieranie odpadkov a guláš. Ten bol ako ináč výborný a keď dojedol posledný z nás, veľa ho na dne kotla nezostalo.

Pohodu tohto vydareného podujatia kazil len nezáujem médií o takúto propagáciu praxe a potrieb ochrany prírody. Veď z množstva pozvaných médií prišli len dve.

Čo na záver? Už len vysloviť vďaka tým, ktorí nám pomohli zorganizovať tento ročník Rangerského dňa. Nadácii pre podporu občianskych aktivít a firme VVED s. r. o. za poskytnuté financie a firme WRIGLEY SLOVAKIA s. r. o. za žuvačky. No a samozrejme mládencom z Krúžku mladých strážcov Slovenská Ľupča za pomoc pri organizovaní, pánovi hradu Mgr. Mosnému za účinnú pomoc a rady, všetkým účinkujúcim a Vám, ktorí ste sa nášho sviatku zúčastnili.

Dan HARTÁNSKÝ
strážca NAPANT

NÁZORY

Snímka z roku 1953 – Svätajánske Teplice ▲
s bazénom Foto: A. Lutonský

Svätajánske Teplice – dnes už bohužiaľ nie
sú v prevádzke Foto: archív MS

Slovenská republika je krajina malá, keď sa však dívame na jej mapu, vidíme, že sa tu nachádza všetko, čo človek potrebuje na zachovanie svojej existencie. Treba pootvoriť našu tajnú truhlicu a vydolovať z nej všetko potrebné pre našu obživu, ale i pre nasýtenie návštevníkov, ktorí s dobrým úmyslom prídu navštíviť našu vlasť.

bol priznaný štatút kúpeľného miesta. Zmyslom týchto uznaní je chrániť historické jadro obce i celé okolie, venovať zvýšenú pozornosť kultúrnym pamiatkam. Malo by nám ísť o to, aby sa nič neasanovalo, čo z nich ešte ostalo. Potrebne je využiť všetky zdravé a najmä prázdne objekty v prospech cestovného ruchu. Žiaľ, toto sa neplní. Kaštiele chátrajú a vzácné

Mimo týchto zvláštností obce je mimoriadne zaujímavá i „Svätajánska dolina“, ktorá je bohatá na krasové útvary v podobe jaskýň, priepastí, vyvieraciek, vodopádov, ponorov a tiesňav. V tejto doline sa nachádza najhlbšia priepať jaskynného typu (Starý hrad), ktorá je hlboká 423 metrov. (Najhlbšia priepať v SR). V mimoriadne krásnom masíve Ohništa je priepať hlboká vyše 90 metrov a je tu aj zaujímavý prírodný výtvor Okno, ktoré je vysoké 27 metrov a široké 13 metrov. Ústie doliny je ukončené vývermi vyše 16 zdokumentovaných minerálnych a termálnych prameňov.

Celý vstup do doliny je dnes lemovaný rekreačnými zariadeniami a súkromnými chatami. Pre zaujímavosť, Liptovský Ján a časť Jánska dolina má

ZACHOVAJME A ZVEĽAĎUJME DE

Nazríme do jednej liptovskej dedinky, ktorá prekypuje nielen prírodným bohatstvom, ale aj plodmi práce našich otcov a praotcov.

Malá historická obec Liptovský Ján, učupená pod Nízkymi Tatrami, dostala do vienka vzácne dary: mimoriadne krásnu prírodu s najkrajšou dolinou v Nízkych Tatrách, bohatý a vzácny kras, prírodné útvary a úkazy, minerálne a termálne pramene, svojskú architektúru, ktorá sa v podobnom zoskupení nevyskytuje asi nikde inde v celej republike.

Priaznivé klimatické pomery spolu s minerálnymi a termálnymi prameňmi tvoria prirodzenú rekreačno-turistickú oblasť. V zime sa tu ponúkajú vynikajúce možnosti na zimné športy (v lyžiarskom areáli je už vybudované i umelé zasnežovanie).

Milovníkom letných športov poslúžia termálne kúpaliská i s krytými bazénmi. Je tu už stará kúpeľná tradícia, nakoľko v minulom storočí tu boli vybudované kúpele „Svätajánske Teplice“. Pre osvieženie poslúži i čistá voda z potoka Štiavnica. Boli tu výborné podmienky i pre rybolov a poľovníctvo. Do roku 1950 tu boli tri rybníky. Kolektívizácia a výstavba zotavovne Ďumbier všetko zlikvidovala. Doteraz sú ešte aké-také podmienky na poľovanie.

Liptovský Ján bol od roku 1960 vyhlásený za pamiatkovú zónu a v deväťdesiatych rokoch mu

murované želiarske domky, dopĺňujúce kolorit obce sa likvidujú.

Veľmi dobre si pamätám na odbornú prácu Ing. arch. Štefanca, ktorý vypracoval štúdiu „Využitie svätajánskych kaštieľov a kúrií na účely turistického ruchu“. Vypracoval ich pasportizáciu a navrhoval konkrétne, ako jednotlivé objekty využiť. Je na škodu obce, že sa jeho projekt nerealizoval.

Najstaršia zachovaná stavba v Liptovskom Jáne je rím. kat. kostol, ktorý bol postavený v neskororománskom rustikalizovanom slohu z obdobia druhej polovice 13. storočia.

V r. 1554 Szentiványiovci tu založili školu, v ktorej sa učili deti zemanov a mešťanov asi do 18. storočia.

Prieskumy a urbanistické hodnotenie potvrdzujú, že dnes stojace kaštiele vznikali v období renesancie a baroka (16. až 19. storočie).

Urbanistické riešenie zástavby obce vychádza z funkcie zemianskej dediny, ktorá bola organicky spojená s lesným porastom „Svätajánskej doliny“. Staviteľia pôvodnej výstavby dbali na to, aby osídlenie zachovalo charakteristický ráz krajiny. Kaštiele projektoval francúzsky architekt Gilbert so synom Mikulášom. Vypracovali aj projekt vodovodu. Na výstavbu vyše dvadsiatich kaštieľov a kúrií bol však potrebný ekonomický potenciál. Ten majitelia získali najmä z ťažby drahých kovov na Svätajánskej Boci. Akcie na ťažbu zlata mali aj v Lupčianskej doline.

k dispozícii vyše 2000 lôžok, pričom kmeňový počet domorodcov nepresahuje tisíc obyvateľov.

Jánska dolina je jedna z najdlhších nízkotatranských dolín. Dolina začína pod hlavným hrebeňom Ďumbiera, v hornej časti sa ťahne oblasťou žúl, v ktorých sa nachádza nerastné bohatstvo a v polovici dĺžky doliny vchádza do oblasti vápencov. Tu sú dominantné hojné krasové javy. Jaskynné systémy prestavujú asi 27 km dĺžky. Najstaršia známa je Stanišovská jaskyňa. Ani jedna z jaskýň však nie je prístupná. V celej doline sa neustále robia výskumy. Veľmi zaujímavý je terénny zlom pod Štefánikovou chatou, kde sa v tejto výške nachádza Jaskyňa mŕtvych netopierov.

Liptovský Ján i Jánska dolina sú už dnes známe i mimo našej republiky ako kúpeľno-rekreačná a turistická oblasť s množstvom rekreačných zariadení. Toto hodnotenie je len kvantitatívne. Na to, aby sme mohli uspokojiť občanov i návštevníkov, musia byť vytvorené i kvalitatívne podmienky. Tieto podmienky predstavujú: čisté prostredie, služby, vrátane stravovania a ubytovania na požadovanej európskej úrovni, kvalitné zákony pre plnenie úloh v ČR, kvalitnú dopravu a využívanie ekologicky získanej energie (voda, slnko a vietor).

Môžeme povedať, že obec Liptovský Ján a dolina poskytujú ešte relatívne čisté prostredie. Žiaľ, chýbajú služby, zanikli staré zvyky a obyčaje, nie je tu dobrá ekonomická klíma. Mladí ľudia utekajú

NÁZORY

Známe „Okno“ – 27 m vysoké a 13 m široké

Foto: A. Benko, ml.

20. storočia a boli zničené fašistami počas SNP, sa už neobnovili (napr. poľovnícka chata „Žuffovie“ na Lanovisku, horáreň Pred Bielym, Poľovnícky a rybársky dom Pred Bystrou, hospodárske zariadenie Mikulášova izbica, atď.). Jestvujúce poľovnícke zariadenia a prístrešky poškodzujú a ničia vandali.

V „Svätôjanskej doline“ bolo ešte v 60.-tych rokoch 6 salašov a niekoľko krdľov jaloviny a kráv. Dnes je dolina pustá, bez salašov a dobytky. Peší turista už nepočuje ovčie zvončeky a klepáče jaloviny, nemá si kde ani sadnúť, prípadne sa skryť pred dažďom, mimo maličkého útulne v doline Štiavnic pod Ďumbierom. Bývalé koliby, útulne, prístrešky a lavičky už dávno zničil človek a čas. Nové zariadenia sa nebudujú a dolina, keďže sa v nej nepasie dobytok, sa nekosí, zarastá vysokou trávou, burinou a bodliakmi.

Málo sa upravujú studničky, prestali sa značkovať a upravovať turistické chodníky a jednotlivé trasy sú vy-

Teda ako ďalej v tejto oblasti ľudskej činnosti? Nutne potrebujeme reálne zákony ochrany i činnosti v prírodnom priestore. NAPANT by mal vyvinúť maximálnu, účinnú osvetu medzi obyvateľstvom svojho pôsobenia. Osvetovú prácu robiť tak, ako to začali robiť na Lesníckej škole v Liptovskom Hrádku (najmä nadstavbové štúdium) a nezisková organizácia A-projekt (tiež z Lipt. Hrádku) a tu navrhujem vytvoriť i teoretické centrum prípravy školiteľov a osvetárov pre túto oblasť. V Liptovskom Hrádku je už vybudované aj dobré informačné centrum NAPANTu.

Treba vytvoriť účinný, jednotný kontrolný a ochranný systém, no nielen blokové postihy, ale v závažnejších prípadoch aj súdne riešenia.

Po vzore A-projektu vytvoriť i v Jánskej doline systém náučných chodníkov a mimoriadne zaujímavé miesta označiť informatívnou tabuľou.

V obci Liptovský Ján vytvoriť živé informačné centrum (s pobočkami v turisticko-rekreačných zariadeniach) a tu pravdivo informovať návštevníkov o dávnej histórii i súčasnosti.

Na rekreačných a liečebných zariadeniach vhodným spôsobom uskutočňovať osvetovú prácu medzi hosťami napr. i pravidelnými prednáškami odborníkov a pamätníkov o Liptovskom Jáne a „Svätôjanskej doline“.

Aby sa zabezpečil kontrolovaný vstup do doliny, treba vytvoriť odstavné parkovisko (napr. pod Marušovou) a vyberaním parkovného i so strážcom (podobne ako to majú organizované v Žiarskej doline).

Z lesnej chatky pred Stanišovou možno vytvoriť malý bufet s najnutnejším občerstvením. Iste by to bola pre rekreantov i domácich obyvateľov vďaka oddychová trasa ku krištáľovo čistej „Nadinej studničke“.

Čo však pokladám za najnutnejšie a najdôležitejšie – zbytočne nečakajme, začneme upravovať a zveľaďovať sami, obec, jej okolie, vykášajme za-

DEDIČSTVO OTCOV A PRAOTCOV

z dediny a pre prevádzku zariadení CR nemáme ešte dostatok odborne i kultúrne vychovaných realizátorov turizmu a ochrany prírody všetkého druhu.

V takomto exponovanom mieste zaostáva i osvetová činnosť za potrebami občanov. Je veľká, až arogantná, nevychovanosť návštevníkov obce i doliny (menovite návštevníci z nášho hlavného mesta), ktorí tiež patria k ničiteli prírody. Prikazy a zákazy nerešpektujú, vjazd do doliny, kladenie ohňa, trhanie a vyberanie vzácnych rastlín, rušenie vzácnej zveri ako kamzík, svišť atď.

Rušivo pôsobí i to, že v doline panuje dnes chaos, pretože ju obhospodaruje viacero subjektov, ktoré nespokupujú medzi sebou. Je vytvorené množstvo takzvaných strážcov, ale ich činnosť nie je kooperovaná. Každý zo subjektov má jediný záujem – zisk. Dnešní majitelia doliny nie sú schopní zabezpečiť prospech majetku, zveľaďujú ho a ešte aj prevádzka ochrany.

V súčasnosti je dolina po niekoľkých nešťastných reorganizáciách v delení poľných revírov vyzverená. Stavby vysokej sú minimálne. Miesto jedného PZ bolo ich umele vytvorené niekoľko, pritom hranice revírov boli určené nelogicky. Dobrý niekdajší systém starostlivosti o zver zničený. Potok Štiavnica sa v poslednom období už nezarybňuje mladými násadami. Poľovné i rybárske zariadenia, ktoré boli postavené začiatkom

mytý a skoro neschodné od prudkých dažďov. V Jánskej doline nastala nerovnováha medzi poňatím ochrany prírody a pôsobením užívateľov lesa. Na základe toho nie je ani účinná kontrolná činnosť. No a „dlhoprsti“ túto situáciu zneužívajú.

Rozmáha sa pytliačstvo, lesné požiare, ba dokonca pre mnohých je pohodlnejšie – než si zaplatiť kontajner – odvieť smeti a rôzny odpad autom do lesa a na príhodnom mieste ho vyhodíť.

A tak, volákedy sláva „Svätôjanska dolina“ (kedysi známy turistický pojem) s cieľom na Štefánikovej chate pod Ďumbierom, stráca svoju krásu i turistické hodnoty.

Hoci dnes hlásame, ako možno zdvihnúť ekonomiku pomocou cestovného ruchu, ak chceme robiť vidiecku turistiku, no spôsob pozná len veľmi málo ľudí. Nepoznáme základnú abecedu CR, nepoznáme Národný program vlády pre cestovný ruch.

burinené priestory propri cestách (tak ako kedysi). Financie sú síce dôležité, ale nič nejde bez snahy a nadšenia pre vec.

Nech nám i v tomto slúži ako príklad čistota prírodného prostredia a obcí v blízkych alpských oblastiach, ktorú tak obdivujeme, keď sme u nich. Čo nám však bráni v tom, aby podobne obdivovali i druhí nás?

Dr. Ján Hlavienka

Takéto stádo dnes už nestretneme

Foto: A. Benko, ml.

DO VAŠEJ KNIŽNICE

Památate si ešte otrasné televízne zábery ukazujúce ako afganskí fundamentalistickí Talibanci ničia v Bamijáne najmodernejšou vojenkou technikou najvyššie sochy stojaceho Budhu na svete? 500 až 800-ročné sochy boli súčasťou do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Vandal-skému obrazoborectvu nezabránil ani protesty svetovej verejnosti, pretože, podľa Ministerstva vnútra Afganistanu, išlo o vnútornú záležitosť krajiny.

Raz je darmo. Proti „rozvoju v mene pokroku“ sa ťažko bojuje. Každá spoločnosť má svoje hodnotové normy. Tie rozhodujú o tom čo z kultúrohistorického dedičstva, ktoré jej vytvorili ruky a um predkov, a koľko z prírodného dedičstva, ktoré vytvorila Príroda na jej území, na celej našej Zemi, bude zachované.

O tom všetkom je reč v jedinečnej knihe Chrisa MASERA **Přeměněný les**. Potvrdzuje to v nej použitý citát od W. C. Lowdermilk: *V celkom reálnom zmysle... zem... nesie záznam toho, čo na ňu ľudia piliu. V širšom zmysle zapísujú svoje skutky na zem celé národy a civilizácie.*

Je to kniha do týchto čias, do doby hľadania východiská zo súčasnej krízy civilizácie. Chris MASER to vysvetľuje takto: *V čínštine sa slovo „kríza“ zapisuje dvoma znakmi: „nebezpečenstvo“ a „príležitosť“. Inými synonymami pre krízu sú križovatka, rázcestie. V každej kríze máme dve možnosti voľby – konštruktívnu a deštruktívnu... Neodsudzuje, keď chápavo dodáva: To, že máme sklon vyhýbať sa zmenám a ľpiet' na svojom pohodlí, nás nepripravuje o možnosť konštruktívnej voľby, znamená to len, že sme sa rozhodli hájiť svoje obmedzenia namiesto rozvíjania svojich možností. Lpenie na starej paradigme neznamená chybu, či zlyhanie, znamená len oneskorenie za zmenami. Varuje nás však takto: Ak ujdeme na inú planétu a nezmeníme naše myslenie – príčinu celosvetového znečisťovania – jediným činiteľom, ktorý bude ovplyvňovať naše prežitie, bude opäť čas. Kamkoľvek ideme, berieme si seba so sebou.*

V knihe sa teda hovorí o nás, o ľuďoch, o našom hodnotovom systéme, rozhodovaní a zodpovednosti: *Ľudia sa často vzájomne obviňujú, ale o tom, akí sme, nerozhodujú naše súdy o druhých, ale odvaha prijať zodpovednosť za vlastné činy. Hovorí sa v nej o ľudskej dôstojnosti: Výroba tovaru je hra čísiel, zatiaľčo ľudskú dôstojnosť, založenú na duchovnosti, intuícii, tvorivosti, snoch a skúsenostiach, nemožno číslami vyjadriť.*

Skúsený americký lesník Chris MASER nám v štyroch častiach 350 stranovej knihy odovzdáva múdrosť odporozorované z Prírody a ponúka (nevnucej) myšlienky a názory, ktoré pozberal v lesnom hospodárení a v lesníckom výskume, i z histórie lesov na

MOŽNO POTREBUJETE PRÁVE TÚTO KNIHU

(Chris Maser: Přeměněný les, Vyd. ABIES Tulčík, 1999 – recenzia)

troch kontinentoch: od Ameriky (rodný Oregon v USA), cez Európu (Nemecko, Stredozemie až východné Slovensko), sibírske Rusko až po Nepál. Všade tam sa rozprestierajú zbytky pôvodných lesov – spoločné svetové prírodné dedičstvo ľudstva.

Inšpiratívnym zážitkom pre čitateľa je už len prečítať si názvy jednotlivých kapitol. V nadpisoch kapitol *prvej časti*, nazvanej *Aký les vytvára príroda a aký ho robíme my*, píše o tom, že *Príroda vytvorila les ako nepredvídateľný experiment, les dlhodobých trendov, vyznačujúci sa rozmanitosťou, v ktorom sú všetky časti neutrálne, les, ako bezčasové kontinuum druhov, les v krajine dožívajúci sa 500–1200 rokov, ktorý dokáže sám seba uzdravovať.*

Porovnávaním fungovania trvalých prastarých lesov a súčasnej lesníckej praxe chce Ch. MASER ukázať, že *najprv musíme mať trvalé lesy a až potom budeme môcť mať trvalý prísun lesných produktov*. Tak chce splniť jeden zo štyroch dôvodov, pre ktoré napísal svoju knihu: *navrhnuť novú paradigmu pre lesníctvo*. V tejto paradigme považuje les za *žijúcu bytosť, s ktorou môžeme spolupracovať*.

Je zaniatým a erudovaným zástancom starého lesa, ako najstabilnejšieho úspešného štádia v kontinuu lesného cyklu, ktorého ekologická stabilita zreteľne súvisí s jeho biodiverzitou. Štruktúra starých lesov (*Boh nám dal tieto lesy len raz a Vyhynutie je navždy*) sa vyznačuje veľkými stojacimi starými stromami – živými a suchármi, veľkými stromami ležiacimi tak na zemi ako aj v potokoch. Ak z mladého porastu s krátkou rubnou dobou, ktorý nahradil pôvodný starý les, odstránime stojace sucháre, zmizne 10 % voľne žijúcich druhov (nepočítajúc do toho vtáky), ak z neho odstránime stojace i ležiace sucháre, ubudne 29 % voľne žijúcich druhov. Intenzívne lesné hospodárstvo (predkolombovské boriny severnej Arizony mali na hektári 57 stromov, dnes ich tam rastie 2100/ha) premieňa komplexné, druhovo bohaté lesy Prírody na rovnovéke monokultúrne plantáže „vianočných stromčekov“ vymyslené človekom, neodolné voči kalamitám, vrátane korunových požiarov. Nedá sa neuveriť MASEROVMU presvedčeniu: *Najrozšírenejším ekologickým problémom, pred ktorým už stojíme, je nenapraviteľná strata biodiverzity.*

Druhú časť nazval MASER príznačne: *Aké myslenie, také hospodárenie*. Začína ju analýzou najviditeľnejšieho nástroja a produktu ľudského myslenia – techniky – ktorá nie je nímavá, nečiní rozhodnutia, nemá svedomie a ktorá sa (ťažobná a spracovateľská technika) vyvíja rýchlejšie než naše vedecké poznanie lesného ekosystému. Pripomína nám výsledky myslenia a hospodárenia zameraného na krátkodobý ekonomický prospech, ktoré privatizuje zisky a zospoločensťuje náklady a ktorý bol hlavnou oporou ľudskej spoločnosti po tisíce rokov: odlesnenie Mezopotámie, Stredomoria, Blízkeho a Stredného Východu a následné zaniknutie kedysi tam kvitnúcich civilizácií, ako aj súčasné hynutie lesov v Západnej a Strednej Európe, USA a Nepále.

Kapitolu *O automobiloch a lesoch* – kde z porovnania možnosti opraviť auto, ľudské telo a les mu vychádza výrok: *Pretože nemôžeme opraviť les, cena za jeho zničenie je v súčasnej dobe nevyčísliteľná* – končí konštatovaním: *Je ľahšie vyslať človeka na Mesiac ako obhospodarovať jeden hektár lesa*. V kapitole nazvanej *O genetike a úctoch vo švajčiarskej banke* nájedne citát od E. Hoyta: *„Vo voľnej prírode (v pôvodných lesoch) je uložený genetický bankový účet, z ktorého sme po generácie čerpali; teraz sa pokúsme zistiť, čo zostalo“*. Berúc do úvahy hroziacu globálnu klimatickú zmenu sa prihovára za obhospodarovanie (nie dnešné hospodárske plytvanie)

čo najväčšieho množstva lesov v ich geneticky pôvodnej podobe a vytvorenie ekologicky adekvátnej siete neobhospodarovateľných úsekov pôvodných lesov. Len takéto lesy [to je tá naša Zóna A v SRNAPe, alebo územia siete biosférických rezervácií Programu MaB] môžu slúžiť ako *katalógy súčastok a údržbárske príručky* tejto ďalšej živej bytosti na Zemi.

Hlavná príčina skutočnosti, že *zaobchádzame s lesmi ako s tovarom, váži v tom, že naše myslenie sa stalo lineárnym a racionálnym* – zatiaľ čo *Les je cyklický...*, čo je názov ďalšej kapitoly. MASER sa v nej zamýšľa nad trvalo udržateľným výnosom z lesov aj nad súčasným plánovaním využívania lesných pôd, pri ktorom ignorujeme údaje o možných ekologických následkoch a vážne znepokojujúce neistoty pri našom rozhodovaní o hospodárení s obnoviteľnými zdrojmi. To platí pre všetky rozhodovania (o využívaní pôdy), kde nášmu vedeckému poznaniu a nášmu duchovnému vzhladu nadradujeme ekonomiku a techniku [viď §14, ods.1 Zákona NR SR č. 287/94 o ochrane prírody a krajiny]. *Jediné, čo sme povinní ponúknuť budúcim generáciám, je možnosť voľby, možnosť rozhodovania.*

Dozvieme sa z nej, že *Živá bytosť, ktorá očividne neprispieva k chodu ekonomiky, je považovaná za bezcennú...*, čo je základný princíp monokultúrneho hospodárenia, ktoré sa učí na lesníckych školách a uskutočňuje v praxi. Ekológovia však ukazujú, že rovnakou mierou, akou sú ohrozené „bezcenné“ živočíšne a rastlinné druhy, je ohrozená aj ľudská spoločnosť.

V *tretej časti* s názvom *Prečo sa bojíme zmeny?* dostane čitateľ krásne citlivé vysvetlenie psychologického a inštitucionálneho pozadia sporu medzi lesníkmi a ochranármi. Spor, v ktorom niekedy možno citovať Emersona: *„Tvoj hlas buráca tak nahlas, že nepočujem, čo hovoríš“* a pre ktorého následky už poznamenal Gándhí: *„Okolo za oko len urobí celý svet slepým“*. Na okraj podielu zodpovednosti a odvahy prejaví odborný názor MASER píše: *Vyslovovanie pochybností o príkazoch, ktoré v lesnom priemysle a lesníckych inštitúciách dostávame, je často osobne riskantné (za predpokladu, že sa chceme udržať v zamestnaní), avšak ekologicky a spoločensky zodpovedné.*

Korytnačka je schopná pohybovať sa dopredu, len ak vystrčí hlavu z panciera. Slobodný je totiž len ten, kto dokáže riskovať. Touto myšlienkou MASER nadväzuje na *štvrtú časť* s názvom *Sme slobodní ako naša predstavivosť*. Pýta sa v nej: *Ako sa stalo, že v otázkach lesa má hlasovacie právo len drevarský priemysel?* hoci: *Celý svet je podstatnou mierou závislý na priemyselných odvetviach, ktoré by nemohli existovať bez zdravých lesov*. MASER pokračuje v hľadaní novej paradigmy pre lesníctvo takto: *Potrebuje vyvinúť lesníctvo, ktoré bude zdôrazňovať ekológiu lesa, a nie vyťaženie objemu dreva*. Likvidácia starých lesov nie je lesníctvom, je len mámotratným spotrebúvaním zverného dedičstva. Lesníctvom nie je ani pestovanie rovnovekých monokultúr. Jediným ozajstným lesníctvom je obnovené lesníctvo. *O lesníctvo pôjde vtedy, keď začneme les vidieť a rozumieť mu, až keď začneme obnovovať jeho zdravie a celistvosť, t. j. až keď budeme praktizovať obnovné lesníctvo, ktoré kombinuje cyklický a lineárny spôsob myslenia, usiluje o napodobňovanie prírodného diania v krajine, lesníctvo ako vedomú evolúciu*. MASER kladie *šesť otázok pre dlhodobé prežitie ľudstva*, pretože: *dobrá otázka je most, ktorý spája generácie*. Jedným z dôvodov, prečo je *dlhodobé zamerané myslenie* (napr. obnovené lesníctvo) *značne neľahké, je krátkosť nášho života*.

DO VAŠEJ KNIŽNICE

Bohato fotografiami, schémami a grafmi ilustrovanú a citátnymi popretkávanú knihu obohacuje 26 strán kompletých literárnych odkazov a 5 dodatkov. Okrem prvého dodatku, v ktorého česko-latinskému slovníku chýba slovenský stĺpec názvov z anglosaskej oblasti, sú všetky ostatné písané ľahkou, esejistickou formou, ako napokon celá publikácia.

Poznámky v Dodatku 2 rozširujú v knihe odovzdávané poznatky z histórie hospodárenia v lesoch a ich vplyvu na zánik starovekých civilizácií a k vodohospodárskym súvislostiam lesného hospodárstva.

V Dodatku 3 nazvanom: *Minulosť, súčasnosť a budúcnosť lesníctva* nájdeme, okrem výroku: *Lesnícke vysoké školy, ktoré sú často podporované lesníckym priemyslom, ochudobňujú študentov o ich zmysel pre krásu lesa* aj analýzu 5 príčin ťažkostí v lesníckom povolani a definície *Lesníkov včerajška*

(ktorí boli vychovávaní ako pomocníci drevárskeho priemyslu) a Lesníka 21. storočia, ktorý musí byť mostom medzi ekológiou lesa a potrebami a hodnotami spoločnosti a pre ktorého štúdium navrhuje Ch. MASER náplň.

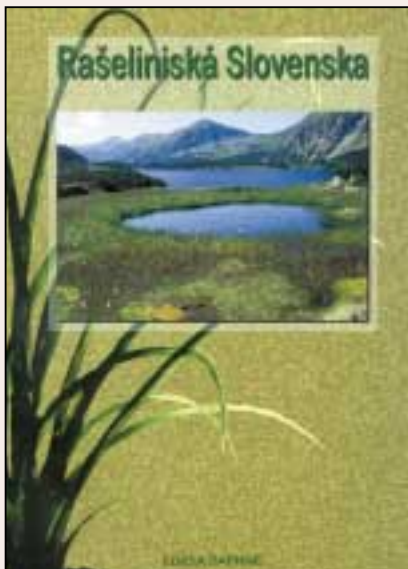
V Dodatkoch 4 a 5 sú jeho skúsenosti z návštevy východného Slovenska v roku 1992, ktoré zhrnul do pokorou diktovaného odkazu, ako by postupoval pri tvorbe lesného hospodárskeho plánu „*keby bol vrchným lesníkom na Čergove*“.

Naše lesy môžu byť vyliečené len pokorou, láskou, porozumením a trpezlivosťou. Tieto atribúty viedli ruku Chrise MASERA pri písaní *Přeměněného lesa* (preklad do češtiny z anglického originálu: *The Redesigned Forest* – Jiří Holuša), v ktorom skĺbil filozofiu s ekológiou a ekonómiou do učebnice na liečbu talibanskej intolerancie voči trvalej udržateľnosti evolúcie, Života a napokon aj budúcnosti ľudstva.

Táto kniha od Chrise MASERA, podľa mňa dosiaľ najlepšia kniha z vydavateľskej dielne LOZ VLK v Tuličku (cena viazaného výtlačku cca 130,- Sk), je najkrajším darčekom, a to nielen lesníkom, k 160. výročiu narodenia slovenského lesníckeho génia Jozefa Dekréta Matejovie. Ten by zaiste ocenil aj v knihe použité výroky ďalšieho skvelého amerického lesníka, Aldo Leopolda: „*Obávam sa, že tá najlepšia definícia ochrancu prírody nie je napísaná perom, ale sekerou. Ochranca prírody je človek, ktorý si s pokorou uvedomuje, že sa každým svojím úderom podpisuje na tvár svojej zeme*“.

Pretože: *Nevidieť pre drevnú hmotu les je nebezpečné...*

Dušan BEVILAQUA,
Správa NP Slovenský raj

Z iniciatívy Medzinárodnej organizácie na ochranu mokradí Wetlands International, ktorá pripravila na obdobie rokov 1999–2001 projekt „Ochrana a manažment rašelinísk v strednej Európe“, zorganizovalo DAPHNE – Inštitút pre aplikovanú ekológiu v spolupráci s Centrom ochrany prírody SAŽP a Slovenským Ramsarským výborom odborný seminár „Ochrana biodiverzity rašelinísk na Slovensku“. Hlav-

Stanová V. (ed.), 2000: RAŠELINISKÁ SLOVENSKA

Vydal: DAPHNE – Inštitút aplikovanej ekológie v spolupráci so Štátnou ochrancou prírody SR

ným cieľom seminára bolo získať prehľad o výskyte, súčasnom stave a poznaní rašelinísk z hľadiska ich biodiverzity, funkčnosti a ochrany. Príspevky, ktoré odznali na tomto seminári tvoria základ tejto monografie.

Všeobecná časť pojednáva o súčasnom výskyte rašelinísk na Slovensku, poukazuje na faktory ohrozenia (odvodňovanie, ťažba rašelin, eutrofizácia a sukcesné zmeny), potrebu pravidelného monitoringu a na obnovu funkčnosti rašelinísk. Stručne informuje o ekológii a fytoecologickej klasifikácii slatín, prechodných rašelinísk a vrchovísk. Táto časť je vhodne doplnená výsledkami výskumu reprodukčnej a populačnej dynamiky ohrozených druhov vrchovísk *Empetrum nigrum*, *Andromeda polifolia*, *Ledum palustre*, *Vaccinium uliginosum*, *Oxycoccus palustris*, *O. microcarpus*, ako aj morfológickými a ekologickými charakteristikami 32 zástupcov rodu *Sphagnum* na Slovensku. Z hľadiska metodických prístupov k monitoringu rašelinísk je významný príspevok merania a stanovenia fyzikálno-chemických vlastností vody (pH, konduktivita, redox potenciál) prenosnými prístrojmi.

Ťažiskom publikácie je špeciálna časť, ktorá prezentuje súčasné poznatky o stave flóry a vegetácie v jednotlivých územiach NP Malá Fatra, Vysoké Tatry, Nízke Tatry, Pieniny, Slovenský raj, Muránska planina, Poloniny,

CHKO Malé Karpaty, Biele Karpaty, Strážovské vrchy, Kysuce, Horná Orava, Veľká Fatra a Turčianska kotlina, Východné Karpaty, Poľana, Štiavnické vrchy, Záhorie, oblasť Hnilecké vrchy, a Regionálnych strediskách OPaK Bratislava, Banská Bystrica, Prešov, Liptovský Mikuláš (severné územie Slovenska).

V záverečnej časti je pripojený základný terminologický slovník (žiaľ iba v českom jazyku), s ekvivalentnými pojmami v angličtine a nemčine. Podstatnú časť tvorí výpis z databázy rašelinísk Slovenska v tabuľkovej forme (názov územia, geografická plocha, rozloha, vegetačný typ, hydrologické pomery, sekundárne zásahy, využívanie, návrh opatrení na ochranu), ktorá má veľký význam pre ďalšiu etapu podrobnejšieho a komplexnejšieho výskumu rašelinísk.

Monografia „Rašeliniská Slovenska“ je pre pracovníkov ochrany prírody a iných odborných organizácií mimoriadne hodnotná. Veď od vydania práce autorov Raučina, Janota: „Rašeliniská na Slovensku, ich využitie a ochrana“ (Čs. ochrana prírody, 1: 17–53), uplynulo takmer 40 rokov, v priebehu ktorých došlo k výrazným zmenám v hydrologickom režime celej krajiny a preto biotopy rašelinísk v súčasnosti patria k veľmi ohrozeným.

RNDr. Izabela HÁBEROVÁ, Cs.

Nový spravodaj: SLOVENSKÝ RANGER

V máji tohto roku vyšlo prvé číslo spravodaja Asociácie strážcov chránených území Slovenska – SLOVENSKÝ RANGER, ktorý prináša správy z diania slovenských strážcov – rangerov združených v občianskom združení Asociácie strážcov chránených území Slovenska. Spravodaj informuje o X. stretnutí strážcov na Poľane a rangerskej službe v Rumunsku. Slovenská rangerka, ktorá zastupovala Slovákov na 3. Svetovom kongrese rangerov v Juhoafrickej republike informuje o stretnutí v Krugerovom národnom parku a pri naša výsledky z ankety – prieskumu o strážnej službe v rôznych CHÚ sveta. V čísle je uvedený adresár členov ASCHUSu a úplné znenie dohody uzatvorenej na 100 rokov medzi Asociáciou stráž-

cov chránených území Slovenska a Asociáciou strážcov prírody chránených území Českej republiky. Na záver poznatky z prvej stáže slovenského strážcu v Krkonošskom národnom parku.

Spravodaj bude vychádzať dvakrát ročne v dobe medzi jarným a jesenným stretnutím strážcov, aby boli aj v medziobdobí informovaní o dianí v ASCHUSu.

Distribúovať sa bude v dvoch formách – tlačenej a elektronickej.

Adresa redakcie a ASCHUSu:

Spišská Nová Ves

Letná 53

tel.: 053/441 02 76

fax: 053/442 20 26

–jb–

INFORMÁCIE

Badín – 3. stretnutie CCEE

díne zdôraznila: „Zmena životných štýlov sa na širokej základni podarí len vtedy, keď bude preniknutá vnútornou radosťou zo stvorenia. Ide o rešpektovanie stvorenia v celej mnohokrsti, ako základni pre lepšiu kvalitu života“. Konferencia odporúčala zaviesť v liturgii slávenie dňa stvorenia. Naozaj biodiverzita je dnes ešte našim veľkým bohatstvom, ktoré nevieme ani odhadovať. Možno v budúcnosti, ak bude vyspelejšia veda, terajší genofond môže byť základom pre vytvorenie génovými manipuláciami nových vysokoúžitkových a vysokovypelých rastlín a živočíchov. Pravda pokiaľ človek poznatky vedy nezneužíje.

Z hľadiska kresťanskej viery každé stvorenie má byť považované za vnútorné dobré – „A boh videl, že je to dobré“ (Gen 1,25), čítame v Genezis. Taktiež z hľadiska kresťanskej viery materiálny svet nie je hodený do prázdna, ale Boh sa oň stará a má s ním svoj plán. Nazýva sa to eschatologický plán, keď celé stvorenie v Kristovi bude mať účasť na „slobode a sláve dielk božích“ (Rim 8,21). Preto sa v záverečnom dokumente 3. Konferencie CCEE v Badíne hovorí: „Nedela, ako čas spätného zamyslenia sa nad Stvoriteľom a Vykupiteľom získava úplne podstatný význam pre životný štýl trvalo udržateľného rozvoja v rytme stvorenia, ktorý prerušuje prácu dobou odpočinku a radosťou za stvorenie, čím podstatne prispieva k zameraniu kresťanského životného štýlu na eschatologickú dimenziu nového človeka a nového stvorenia.“ Inak povedané, my kresťania máme pochopiť, že materiálny svet so stvorenstvom, ktoré nás obklopuje, nájdeme raz ako nové alebo novú zem. To je z hľadiska kresťanskej viery dôvod, prečo naše správanie sa ku prírode je morálny problém, ktorý nás zaväzuje. Kresťanská viera nás tiež učí, že

KREŠŤANSTVO A OCHRANA PRÍRODY

Mesiac jún je známy nielen ako mesiac poľovníctva, ale aj ochrany prírody. Na začiatku júna slávi sa Deň životného prostredia, čo vhodne zapadá do tohto ročného obdobia. V našich podmienkach mesiac jún je vrcholným jarným mesiacom kedy, už život v prírode naplno pulzuje. U mnohých rastlín sú už nové plody, ako vzácna potravina pre zvieratá, ktoré rôznym spôsobom semená z tých plodov roznášajú a tak prispievajú k rozširovaniu rastlín. U živočíchov objavujú sa tohtoročné mláďatá, ktoré napodobňovaním a skúsenosťou učia sa pravidiel života. V našej slovenskej prírode ešte počuť, hoci skromne, spev vtákov, hmyzu a vidieť zvieratá, ktoré ešte žijú v našich biotopoch.

Dnes ochrana prírody stáva sa aktuálnou záležitosťou, lebo v posledných desaťročiach človek si uvedomil, že život na planéte Zem je ohrozený. Zodpovední pracovníci v oblasti ekológie, environmentalistiky a životného prostredia vedia, koľko druhov rastlín a živočíchov je ohrozených vyhynutím, koľko sa už stratilo z povrchu Zeme a ako pokračuje globálne zamorenie škodlivinami zemskej atmosféry, pôdy a morí. O tom sa dnes konajú medzinárodné konferencie a podpisujú sa medzinárodné konvencie.

Katolícka cirkev spolu s inými kresťanskými cirkvami cíti tiež povinnosť vyjadriť sa k problémom ochrany prírody, veď ide o Zem, Božie stvorenie, ktoré Boh zveril do správy človekovi. Zo strany Katolíckej cirkvi zástupcovia Rady biskupských konferencií Európy (CCEE) schádzajú sa každý rok, aby zaujali postoj ku naliehavým otázkam v tejto oblasti. V tomto roku taká konferencia bola na Slovensku v Badíne pri Banskej Bystrici. Prvá konferencia CCEE bola v Slovinsku v Celje v máji 1999 a bola zameraná na tému: „Teologicko-etické základy pre ekologickú angažovanosť Cirkvi“. Druhá konferencia CCEE bola v máji 2000 v Nemecku, v Bad Honnef na tému: „Špiritualita stvorenia a politika životného prostredia“. Tretia konferencia CCEE bola 17.–20. mája 2001 na Slovensku, v Kňazskom seminári v Badíne pri Banskej Bystrici. Jej téma bola: „Kresťanský životný štýl a trvalo udržateľný rozvoj“. Prítomných bolo okolo 60 delegátov z 20 krajín Európy. Na Slovensku Konferencia biskupov Slovenska (KBS) tiež zriadila Environmentálnu subkomisiu, ktorá má desať členov a jej predsedom je Mons. Dr. Ján Hirka, prešovský diecézny biskup. Konferencia biskupov Slovenska vydala aj pastiersky list zameraný na vzťah viery a ekológie, ktorý sa čítal v kostoloch 16. apríla 2001. V pastierskom liste otcovia biskupi poukázali na zodpovednosť človeka za stvorenie a tiež osobitosť fenoménu života v našej slnečnej sústave. Zdôraznili, že vzťah človeka k prírode je problém morálny, ktorý vyžaduje výchovu svedomia.

Podobne konferencia v Badíne zdôraznila zodpovednosť za stvorenie v rámci trvalo udržateľného rozvoja. Človek vďaka svojmu duchovnému potenciálu nemôže ustrnúť na jednom stupni civilizácie a kultúry, ale musí stále napredovať. Populačný rast obyvateľstva a civilizačné napredovanie človeka zároveň ohrozuje prírodu a život v nej. Trvalo udržateľný rozvoj je možné riešenie tejto problematiky.

Učí nás tomu sama príroda. V prírode jestvuje symbióza – vzťah dvoch živých organizmov, pričom zo vzťahu majú oboja zúčastnení. Človek môže uskutočniť tento princíp symbiózy vo vzťahu ku prírode. Voči prírode sa môže tak správať, že z toho vzťahu majú oboja zúčastnení – človek aj príroda. Tam, kde takýto princíp uskutočniť nie je možné, mal by sa uplatniť aspoň princíp probiózy – vzťah, keď jeden zúčastnený má osov a druhý nemá škodu. Teda človek by mal zo vzťahu k prírode osov a príroda by nemala škodu. Vo vzťahu človeka k prírode zásadne by sa nemal uplatniť princíp anabiózy – človek by mal osov a príroda by mala škodu. Takýto vzťah zaisťuje ľuďom momentálnu prosperitu, ale pripravuje neodvratný krach v budúcnosti.

Konferencia v Badíne zdôraznila zodpovednosť človeka za stvorenie. Kresťanský životný štýl ku tomu môže prispieť. V záverečnom dokumente 3. konferencie CCEE sa hovorí: „Všetci kresťania by mali odovzdávať svedectvo viery v stvorenie dôsledným zachovávaním ekologického a energetického úsporného životného štýlu“. To vyžaduje zriekať sa konzumných praktík, konzumného spôsobu života a spoznávať, čo ponúka človeku sama príroda. Životný štýl človeka by mal rešpektovať ekologické vzťahy v prírode. Konferencia v Ba-

človek bol postavený uprostred stvorenia ako jeho správca. Preto sú nespočetné iniciatívy Cirkvi v ekologickej problematike. Konferencia CCEE v Badíne o tom hovorí: „Jestvujú podnety na riešenie hlbokých kríz poľnohospodárstva aj na úrovni komisie biskupských konferencií členov európskej únie. Zástupcovia holandskej biskupskej konferencie hovorili o rastúcim záujme o etické otázky hlavne v oblasti bioetiky a etiky podnikania, na ktoré by mali odpovedať cirkvi na základe využitia poznatkov viacerých vedných odborov... „Na ústredný význam pre cieľnú angažovanosť poukazujú komisie..., ako aj iniciatívy v ekologickom vzdelávaní v školách a v pastorácii.“

Z niekoľkých uvedených citátov vidieť, že Cirkev má úprimný záujem povedať svoje slovo k ekologickej problematike z hľadiska viery a výchovu svedomia človeka prispieť ku správny environmentálnym postojom ľudí, ochrane prírody a životného prostredia vôbec.

Dalšia konferencia CCEE bude v máji 2002 v Taliansku. Jej téma je: „Zodpovednosť za stvorenie vo vzájomnom vzťahu práce, výskumu, inovácií a hospodárstva“.

Jozef KANIANSKY
člen Environmentálnej subkomisie pri KBS
Foto: Ing. Rybár

Návšteva Badínského pralesa

Hmyzovník čmelovitý pravý

(*Ophrys holoserica* (Burm. Fil.) Greut subsp. *holoserica*)

Trváca rastlina z čeľade vstavačovitých, vysoká 10–30 (50) cm. Patrí medzi zástupcov rodu hmyzovník (*Ophrys*). Tento rod s asi 150 opísanými druhmi má centrum rozšírenia v Stredomorí, severnejšie zasahuje iba niekoľko z nich. Z nášho územia je známych 5 druhov hmyzovníkov, s výnimkou jedného sú všetky veľmi vzácne a kriticky ohrozené. Hmyzovník čmelovitý rastie v nížinách a pahorkatinách na lúčkach a lesostepiach, v porastoch zväzov *Bromion erecti* a *Festucion valesiacae*. Kvitne v máji.

Hmyzovník čmelovitý pravý bol na našom území zistený až v polovici 90-tych rokov. Patrí medzi kriticky ohrozené druhy, v súčasnosti je u nás známy iba z dvoch neďaleko seba ležiacich lokalít na juhozápadnom Slovensku. Navyše na jednej z nich vykvitne každoročne iba veľmi malý počet jedincov (v roku 1997 dva kusy).

Je ohrozený v prvom rade sekundárnou sukcesiou – zarastaním druhotne vzniknutých lúčnych biotopov drevinami. Jedna populácia, nachádzajúca sa v tesnej blízkosti záhradkárskej osady, je veľmi ohrozená aj ľudskou činnosťou. Druhú, nepomerne bohatšiu lokalitu ohrozuje šírenie sa agresívnejších a konkurencie silnejších rastlín a najmä agát na opustených vinohradoch. Hmyzovník čmelovitý je konkurencie slabý druh, ktorý osídľuje prevažne plytké, skeletnaté pôdy so slabšie zapojeným vegetačným krytom. Z hustnúcего bylinného porastu sa postupne vytráca. Aj keď pretrvávajú možnosti, že v budúcnosti budú nájdené i ďalšie lokality tohoto vzácného druhu, ktorý u nás dosahuje severnú hranicu svojho rozšírenia, na jeho udržanie sa v našej flóre bude potrebné uskutočňovať cielené zásahy (výrubu drevín, kosenie) na miestach jeho výskytu.

DANIEL DÍTĚ
Foto: autor

Alkana farbiarska

(*Alkanna tinctoria* (L.) Tausch)

Trváca rastlina s prízemnou ružicou listov a poliehavými alebo vystúpavými stonkami. Patrí medzi najteplomilnejších zástupcov našej flóry, ktorý má centrum rozšírenia v Stredomorí. U nás dosahuje severnú hranicu svojho rozšírenia. Rastie v nížinách na otvorených plochách, na viatych pieskoch, dunách a pieskových presypoch, na výhrevných suchých zásaditých piesočnatých pôdach. Je významným druhom zväzu *Festucion vaginatae*, zastúpený najmä v asociácii *Festucetum vaginatae*. Kvitne skoro na jar, v apríli až máji.

Na Slovensku je v súčasnosti známy iba z dvoch blízko seba ležiacich lokalít neďaleko Čenkova na Podunajskej nížine. Udávaný bol aj z okolia Komárna, Hurbanova a Marcelovej. Okrem vzácného výskytu je ohrozený zmenou režimu stanovišta a zarastaním agresívnymi druhmi, v prvom rade agátom. Preto je nevyhnutné sledovať populáciu druhu a eliminovať prípadné ohrozenie. Do úvahy pripadá aj umelé vysemeňovanie plodov miestnej populácie na vhodné mikrokotopy v rámci súčasného výskytu.

Rastlina obsahuje v koreni výrazné fialovopurpurové farbivo alkalín, ktoré sa v minulosti používalo v niektorých krajinách v kozmetike, farbiarstve a potravinárstve. Koreň mal aj medicínske využitie.

DANIEL DÍTĚ
Foto: autor

Skokan krátkonohý

(*Rana lessonae* (CAMERANO, 1882))

Patrí do skupiny zelených skokanov, ktoré žijú trvalo pri vodách. Sfarbenie u tohoto druhu mení viacero odtieňov zelenej až po hnedú, s čiernymi škvrnami a žltozeleným pásikom na chrbte. Samice dorastajú do dĺžky 70 mm, samce sú vždy menšie (60 mm). Ako z pomenovania tohoto druhu vyplýva, vyznačuje sa relatívne krátkymi zadnými nohami. Svoju prítomnosť prezradí hlasom vydávaným pomocou rezonátorov umiestnených v kútkoch úst. Často sa ozýva zborovo „kuórrr“.

Skokany krátkonohé sa vyskytujú okrem väčších vodných nádrží a rybníkov tiež v močiároch, na zamokrených lúčkach, slatinách a vrchoviskách. Vo vode trávajú celý svoj život. Zimu prečkávajú v bahne na dne vôd. Aktívne začínajú byť od marca, párenie začína od apríla. Samica kladie okolo 2000 vajíčok (až 4000). Žubrienky sa vyvíjajú asi 4 mesiace, pričom pohlavná dospelosť dosahujú skokany krátkonohé v treťom roku života.

Žubrienky sa živia predovšetkým riasami, dospelé skokany hmyzom a inými bezstavovcami. Často požírajú aj drobné rybky a obojživelníky. Bežný je kanibalizmus.

Na Slovensku je skokan krátkonohý vzhľadom na pokles početnosti a stupeň ohrozenia chránený vyhláškou MŽP SR č. 99/1999 Z. z. ako veľmi ohrozený druh a jeho spoločenská hodnota je vyčíslená sumou 5000,- Sk.

Skokany krátkonohé tvoria významný medzičlánok v potravinovom reťazci ako predátor pre bezstavovce a ako významná potravná zložka pre viaceré vzácne stavovce. Hlavnou príčinou ohrozenia druhu je likvidácia mokradí, úpravy brehov rybníkov a vodných nádrží.

Ochrana druhu spočíva v ochrane biotopov. Pre prežitie týchto žiab je potrebné v krajine zachovať sústavu od seba nie príliš vzdialených a neznečistených vodných nádrží a zamokrených miest.

Ing. RÓBERT TRNKA
Foto: autor

Chriaštel' bodkovaný

(*Porzana porzana* (LINNAEUS, 1766))

Vták veľkosti drozda, zobák kratší ako hlava. Chrbát má tmavohnedý, brucho svetlejšie s okrúhlymi bielymi škvrnami. Výrazné je priečne pruhovanie po bokoch. Nohy zelené, podchvostové krovky nepruhované. Ozýva sa večer a v noci opakovaným „kvit, kvit“, alebo „huit, huit“, ktoré znie ako švihanie prútom vo vzduchu.

Typickým hniezdnym prostredím chriašteľov bodkovaných sú plytké močiare, okraje rybníkov, vodných nádrží a melioračných kanálov s porastami ostríc, chrastrnice, prasličky a trstiny. Sú menej viazané na vodu ako ostatné chriaštele, obývajú aj malé periodické a vysychajúce mokrade i zamokrené lúky. Na Slovensku tento druh hniezdi vo vhodných biotopoch nepravidelne a zriedkavo od nížin do nadmorskej výšky 615 m. n. m.

Hniezdi jednotlivito od konca apríla do polovice júla. Hniezdo býva umiestnené v hustých porastoch vodných a močiarných rastlín. Priemerná znáška pozostáva zo 7–13 vajec. Vyliahnuté mláďatá sú už na druhý deň pohyblivé.

Hlavnú zložku potravy chriašteľov bodkovaných tvoria mäkkýše, vodný hmyz a jeho larvy. Z rastlinnej potravy sú to časti vodných rastlín a ich semená.

Na Slovensku je tento vták vzhľadom na stupeň ohrozenia chránený vyhláškou MŽP SR č. 93/1999 Z. z. ako veľmi ohrozený druh a jeho spoločenská hodnota je vyčíslená sumou 20 000,- Sk.

Hniezdiská chriašteľov bodkovaných sú ohrozené likvidáciou mokradí, melioráciami zamokrených lúk, likvidáciou a vypaľovaním brehových porastov (trstina, pálka) a vyhrňovaním brehov rybníkov, úpravou brehov riek a melioračných kanálov.

Ochrana druhu by mala byť založená na zabezpečovaní účinnejších foriem územnej ochrany známych hniezdisk chriašteľov bodkovaných.

Ing. RÓBERT TRNKA
Foto: autor

